

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA SÜNNETULLAH OLGUSUNUN
TOPLUMSAL YANSIMALARI**

**ALİ DUYKU
ORC-ID: 0000-0002-8855-8425**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ALİ AKPINAR**

KONYA-2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ALİ DUYKU		
	Numarası	21810601054		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	KUR'ÂN'DA SÜNNETULLAH OLGUSUNUN TOPLUMSAL YANSIMALARI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Adı soyadı
İmzası
ALİ DUYKU

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ALİ DUYKU		
	Numarası	21810601054		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ AKPINAR		
Tezin Adı	KUR'ÂN'DA SÜNNETULLAH OLGUSUNUN TOPLUMSAL YANSIMALARI			

Asr-ı Saâdet döneminden günümüze, ardından geleceğe yönelik bir mefhumu bulunan ve Allah'ın yarattığı tüm varlıkların dinamiğine yerleştirdiği bir işleyiş biçimi olan sünnetullah, Müslümanların çağlar boyunca dünyevi işlerini düzenlemelerinde önemli bir rol oynamıştır. İnanan ve inanmayan tüm toplumlara, çalışıp çabalamaları ve gelişim göstermeleri sebebiyle Allah tarafından hiçbir ayırım gözetilmeksizin sunulan sünnetullah yasalarına Müslümanlar riayet etmeye özen göstermişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber ve râşit halifeler döneminde oluşup gelişerek köklü bir İslâm kültür ve medeniyetin kurulmasına önyak olan sünnetullah anlayışı böylelikle devam ettirilmiştir. Müslümanların her konuda kendilerine kaynak olarak kullandıkları, bir yakıt olarak gördükleri sünnetullah, çağlar içerisinde İslâm ümmeti ve devletlerinin yaşadığı iniş-çıkış ve gerilemelerden dolayı inanç sapsmaları, tembellik ve ihmalkarlıktan kaynaklanan farklı anlayışlar ve problemler içerisinde zikredilir hale gelmiştir. Çalışmamızda köklü bir kültür oluşmasına sebep olan sünnetullah yasalarından, düşünüş ve gerilemenin her tonuyla yaşandığı bugünümüzde de bir değişiklik ve farklılık olmadığını ortaya koymaya, hadislerde de işaret edilmiş sünnetullah yasalarına paralel geleceğimizin nasıl oluşacağını açıklamaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Sünnetullah, Yönetme, Gerileme, Hilafet.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ALİ DUYKU		
	Student Number	21810601054		
	Department	Department of Basic Islamic Sciences / Tafsir Branch		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. ALİ AKPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	SOCIAL REFLECTIONS OF THE PHENOMENON OF SUNNATULLAH IN THE QUR'AN			

Sunnatullah, which has a notion for the future from the Age of Bliss to the present, and a way of functioning that Allah has placed in the dynamics of all beings created, has played an important role in arranging the worldly affairs of Muslims throughout the ages. Muslims have taken care to abide by the laws of the sunnatullah, which were presented to all communities, believers and non-believers, without any discrimination, because of their efforts, endeavors and progress. As a matter of fact, the understanding of the sunnatullah, which was formed and developed during the period of the Prophet and the rightly-guided caliphs and which pioneered the establishment of a deep-rooted Islamic culture and civilization, was thus continued. The Sunnatullah, which Muslims use as a source for themselves in every subject and see as a fuel, has come to be mentioned within different understandings and problems filled with disbelief and laziness due to the ups and downs and regressions experienced by the Islamic Ummah and states throughout the ages. In our study, we will endeavor to reveal that there is no change or discrimination in our present day, when we are struggling with regression and stagnation from the laws of sunnah that have caused the formation of a deep-rooted culture, and to explain how our future will be formed parallel to the laws of sunnatullah that are also indicated in the hadiths.

Key Words: Tafsir, Qur'an, Sunnatullah, Rule, Regresion, Caliphate.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	i
ÖNSÖZ	ii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN ÖZELİNDE SÜNNETULLAH

1. SÜNNET VE SÜNNETULLAH KAVRAMI	6
2. TOPLUMSAL SÜNNETULLAH YASALARI	15
2.1 Genellik Yasası	15
2.2 Değişim Yasası	17
2.3 Allah'ın Yardımı Yasası	19
3. GÖK CİSİMLERİNDE SÜNNETULLAH	21
4. GEÇMİŞ TOPLUMLAR HAKKINDA SÜNNETULLAH	25
4.1. Nûh Peygamber ve Kavmi	26
4.2. Hûd Peygamber ve Kavmi	29
4.3. Sâlih Peygamber ve Kavmi	34
4.4. Lût Peygamber ve Kavmi	38
4.5. Şuayb Peygamber ve Kavmi	41
5. GEÇMİŞ TOPLUMLAR ÜZERİNDEN SÜNNETULLAH DEĞERLENDİRMESİ	44

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE SÜNNETULLAH

1. HZ. PEYGAMBER (SAV) DÖNEMİ	46
1.1 Müşriklerin Hz. Peygambere İtirazları	47
1.1.1 Melek İstemeleri	47

1.1.2	Hız. Peygamberin Şahsına İtirazları	49
1.2	Savaşlarda Sünnetullah	58
1.2.1	Bedir Gazvesi.....	58
1.2.2	Uhud Gazvesi.....	63
1.2.3	Hendek Gazvesi	68
2.	SÜNNETULLAH OLGUSUNUN SİYASETTEKİ TEZAHÜRLERİ	72
3.	RÂŞİT HALİFELER DÖNEMİNDEKİ SÜNNETULLAH TEZAHÜRÜ.....	76
4.	SALTANAT DÖNEMLERİNDE SÜNNETULLAH TEZAHÜRÜ.....	82
5.	GERİLEME DÖNEMLERİNDE SÜNNETULLAH TEZAHÜRLERİ	89
5.1	Mucizelerin Mahiyeti	92
5.2	Allah'ın Müminlere Yardımı	94
5.3	Helak Açısından Sünnetullah	96
6.	SÜNNETULLAH'IN TEZAHÜRÜNDE HADİSLERDEN ÖRNEK.....	100
7.	SÜNNETULLAH'IN GÜNÜMÜZDE TEZAHÜRLERİ.....	104
	SONUÇ.....	113
	KAYNAKÇA.....	117

KISALTMALAR

as	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
bkz	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
ö.	: Ölümü
ra	: Radıyallâhu Anh
rha	: Radıyallâhu Anhâ
sav	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

ÖNSÖZ

Bizleri yoktan var edip karanlıktan aydınlığa çıkaran, dini İslâmiyet ile bizleri şerefliendiren, her daim yar ve yardımcımız olan Allah'a hamdüsena; dini İslâmiyet'inin elçileri ve habercileri olan tüm peygamberlere selam olsun.

Allah'ın yarattıklarında hem yakın âlem olan dünya hem de bilimsel verilerle dahi kühünü tamamıyla çözemediğimiz uzak âlem olan uzay sahası içerisinde, yerler ve gökler arasında ne varsa her birinin uymakta olduğu yasa anlamına gelen sünnetullah, Âdem (as) ile İslâm tarihinin başlangıcından günümüze kadar süregelen, temel prensipleri hasebiyle sebepler ve sonuçlar bağlamında hayatlarımıza dokunarak, hedeflerimize ve kurtuluşumuza ulaştıran ilahî bir kanun olduğu malumdur. Bu kanuna göre inanan ve inanmayan tüm toplumlara hak ettikleri verilmektedir. Dolayısıyla Allah, çalışma gibi bir sebep ortaya konulduğunda kazanma sonucunu vermektedir.

Çalışmamızda, sünnetullah algısının tarihi süreç içerisinde Kur'ân'da nasıl ışık tutulup anlatıldığını, geçmiş topluluklarda tecelli eden bir takım ilahî yasalar ışığında anlamaya çalışacağız. Toplumsal boyutta gerçekleşmiş bu yasaların, Hz. Peygamber döneminde de benzer olaylar neticesinde, değişime uğramadan gerçekleştiğini ortaya koymaya gayret sarf edeceğiz. Bununla birlikte müminlerin bu ilahî yasalar içerisindeki konumunu anlamaya çalışacağız.

Toplumsal boyutta bilim vb. alanlarda gelişim gösteren batının sünnetullah yasaları gereği gelişmesi, diğer kültür ve medeniyetleri etkilemiştir. Bu etkileşim, Müslümanların sünnetullah anlayışında farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı geri kalmışlık sonucunda gerçekleşen bu algı değişikliğinin, değişime kapalı sünnetullah olgusu üzerinde bir problem gibi görüldüğüne değinerek aslında böyle olmadığını, değişmez kuralların önceki toplumlardan beri süre gelip günümüzde de geçerliliğini koruyarak devam ettirdiğini, İslâm dünyasında yaşanmış ve yaşanmakta olan birtakım örnekler üzerinden sunmaya gayret edeceğiz.

Çalışmamı hazırlamamda sunduğu yapıcı eleştiriler ve katkılarından dolayı danışmanım Prof. Dr. Ali Akpınar başta olmak üzere, ufuk açıcı fikirleriyle bana yol

gösteren Doç. Dr. Duran Ali Yıldırım ve Doç. Dr. Hakan Uğur hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Her işimiz Allah'ın yardımıyladır.

Ali Duyku

Konya 2024

GİRİŞ

İslâmiyet'in vahyolunduğu, yönetimin kurulması için gerekli çalışmalar ve fedakarlıkların gerçekleştirildiği ilk dönemi Asr-ı Saâdetten, günümüz dönemine kadar devam eden süreç içerisinde, kuşkusuz İslâm ümmetinin ve devletlerinin bünyelerinde her daim iniş ve çıkışlar yer almıştır. Daha ilk dönemlerde İslâm aleminin temsilciğinin üstlenildiği Hz. Ebûbekir ve müminlerin emiri olarak hitap edilen Hz. Ömer döneminde bile sosyal açıdan birtakım kötü gelişmeler yaşanmış; Hz. Osman ve Hz. Ali halifeliğinde hem dönemin insanını hem de daha sonraki nesilleri etkileyen fitneler ve çöküşlerin yaşanması sonucunda Müslümanların, Cemel ve Sıffin savaşlarında birbirleriyle savaştıkları bilinmektedir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar içerisinde Müslümanların bildiği, güvendiği ve inandığı temel ilkeleri bulunmaktaydı. Bu temel ilkelerin başında sarsılmaz bir sünnetullah algısı yer almaktaydı. Çünkü bu algıya göre dünya üzerinde yer alan tüm varlıklar Allah'ın takdir eylediği bir sistem dairesinde, bir yasaya bağlı olarak hareket etmektedir. Nitekim ayeti kerimede de zikrolunduğu üzere gaybın anahtarlarının Allah'ın elinde olmasıyla yeryüzünde yere düşecek olan bir yaprağın ve zifiri karanlıklarda bulunan tanelerin dahi onun bilgisinde olduğu¹ inancı müminlerin kalbinde yer etmiştir. Bu inanışta yere düşecek olan yaprağın dahi bir sebep ve hikmet çerçevesince düşeceğinin inancı da yer almaktadır.

Savaşlardan dolayı yaşanan kayıplar, dönemin müminleri için Allah'ın yarattığı sebep ve sonuçlarını anlamada, sünnetullah kanununa gereğiyle riayet etmeleri için bir kazanç ve tecrübe olmuştur. Şöyle ki, Uhud gazvesi sırasında müminlerin emre itaatsizliği sonucunda Müslümanlar ağır bir darbe almışlar ve *“Düşmanınıza iki mislini verdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince “Bu nereden başımıza geldi?” mi diyorsunuz? De ki: “O, kendinizdendir.” Doğrusu Allah her şeye kadirdir”*² ayeti kerimesinde de belirtildiği gibi ilahî bir uyarı ve değişmez bir sünnetullah sonucuyla karşılaşmışlardır. Bu ilahî uyarıyı dikkate alarak yaşanması muhtemel problemler karşısında Kur'ân'a ve sünnete uygun hareket etmeye özen göstermişlerdir.

¹ En'âm, 6/59.

² Âl-i İmrân, 3/165.

Belirtilen ilâhî yasanın yanı sıra “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aitiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler. İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.*”³ ayetinde de açıkça zikrolunduğu üzere bu ve buna benzer iniş ve çıkışların yer aldığı tüm durumlarda, Allah’ın sınav yasaının içerisinde olduklarının idrakinde olmuşlardır. Bununla birlikte müminlere, ayette görüldüğü üzere bir kurtuluş reçetesi elde edebilmeleri adına “*Biz Allah’a aitiz*” şeklinde bir anlayışla, imtihan edilme yasında başlarına gelebilecek olaylara isyan etmeden sabretmeleri tavsiye edilmiştir. Nitekim dönemin müminleri bu anlayışı gösterebilmiş, sabır ve sebat ile hemen ayağa kalkabilmişlerdir. Ancak Osmanlı devletinin toplumsal ve ekonomik açıdan gerilemeye şiddetli bir şekilde maruz kaldığı 18. ve 19. yüzyıldan günümüze kadar uzanan zaman dilimine geldiğimizde, yaşanan sanayi devrimi ve Fransız ihtilalinin getirdiği yeni pozitivist akımlar neticesinde, Allah’ın değişmez olarak belirttiği⁴ evrensel sünnetullah anlayışında, insanların algıları değişmiş ve sünnetullah’ın önüne geçer bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim, bu tarihlerden itibaren Müslümanlar, yaşanan olumsuzluklar ve yenilgiler karşısındaki sebebin kendilerinden kaynaklandığını veya ilahî bir imtihan sonucu olduğunu kabul etmemeye başlamış, Allah’ın yasalarında değişimin gerçekleşebileceği yönünde farklı düşünceler ortaya koymuşlardır.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Sünnetullah konusu, Allah’ın yarattığı kâinatta, pek çok ilmi disiplin içerisinde ele alınabilir bir şekilde hem dünyevî hem de uhrevî boyutta çok geniş çaplı yasalardan oluşmaktadır. Fizik, kimya ve biyoloji gibi ilmî disiplinlerde sünnetullah yasaları, deney ve gözlemlerle rahatlıkla gösterebilecek bir boyuttadır. Toplumsal yasalarda ise yasaların keşfedilmesi bir hayli güç olsa da yükseliş, çöküş ve yok oluş gibi toplumsal olaylarda, gelişigüzel ve tesadüfe bırakılmış bir boyut olmadığından hareketle toplumsal yasaların varlığına ulaşmak mümkündür.

³ Bakara, 2/155-157.

⁴ Fâtır 35/43; Fetih 48/23.

Toplumsal yasaların anlaşılmasında, geçmiş toplumların sosyokültürel yapısına ve muhatap oldukları emir ve yasakların bilinmesi önem arz etmektedir. Çünkü Kur'ân, toplumun içinde bulunduğu hallere, bilgi düzeylerine ve değerlerine bağlı bir karşılık sunmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, Kur'ân'da yer alan bir takım toplumsal yasalarla Allah'ın topluluklar karşısında ortaya koyduğu davranış şekilleri ele alınacaktır. Bu yasaların Kur'ân özelinde bizlere nasıl bildirdiğini görebilmek adına, gök cisimlerini anlatan birtakım ayetlerin dünyevî yaşantımızda bizlerle olan münasebetini sunacağız. Ardından Allah'ın yasasını, toplumsal bağlamda emir ve yasaklarını bildirmesi yönüyle, geçmiş topluluklarda yaşamış peygamberlerin davetleri ve toplumun tepkileri üzerinden değerlendireceğiz. Ardından peygamberlik dönemi sonrası sünnetullah algılarımızın ne yönde bir hal aldığına ışık tuttuktan sonra günümüzde de anlamını tıpkı peygamber dönemlerinde olduğu gibi sürdürerek devam ettirdiğini, Allah'ın rızasına uygun davranılması halinde inananlara uhrevî kazançların yanında dünyevî kazançların da sünnetullah yasaları gereği verileceği yönünde değerlendirmemizi sunacağız.

Araştırmamızda sünnetullah kavramının tanımı ve Kur'ân'da kullanılış örnekleriyle sunduğu bakış açısını tespit etmek, sünnetullah konusunda ortaya konulmuş ve problem olarak addedilmiş söylemlerin çağımızca karşılaşılan yenilikler, gelişmeler ve problemler karşısında ne kadar etkili olduğu yönünde bir değerlendirme yapmak, bu söylemlerin önemini veya önemsizliğini ortaya koymak ve mevcut anlayışımızda yarattığı farklılıklara uzlaştırıcı yollar bulmaya çalışmak olacaktır.

Yazılan tezler hakkında literatür taraması gerçekleştirildiğinde, sünnetullah konusu hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri daha çok sünnetullah kavramının ilişki içerisinde bulunduğu diğer eş anlamlı kelimelerle, mucize vb. kavramlarla birlikte ele alındığı; kelâmî bir bakış açısıyla deizmin eleştirisi yapıldığı görülmektedir. Böylelikle sünnetullah konusu hakkında tezler toplam beş adet olup, ikisi doktora diğer üçü de yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış, dolayısıyla yeterli sayıda araştırma bulunmadığı gözlemlenmiştir. Biz ise araştırmamızda her ne kadar literatüre katkıda bulunmuş tez örneklerinde olduğu gibi sünnetullah'ın diğer kavramlarla ilişkisini sunup ortaya çıkardığı problemleri ele alacak olsak da, daha

geniş bir perspektiften Allah'ın yarası olarak kabul edilen sünnetullah olgusunda gök cisimlerinin işleyiş yasalarını ihtiva etmesi ve toplumsal bir boyutu da içermesi açısından kevnî ayetlerle; tarihsel ve toplumsal işleyiş yasalarını ihtiva etmesi açısından peygamber kıssalarında yer alan birtakım tebliğ ve inkâr örnekleriyle; Hz. Peygamberin günümüz sünnetullah anlayışına yol gösterici nitelikte toplumları da ilgilendirir biçimde zikretmiş olduğu hilafet ve yönetim dönemlerine dikkat çeken hadis⁵ çerçevesinde konuyu ele alıp günümüze taşıyarak, bütüncül bir bakış açısı sunmaya çalışacağız.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmamızı, sünnetullah kavramının Kur'ân'da zikredilen manaların muhtevasını gösterebilmesi adına *Kur'ân Özelinde Sünnetullah* isimli birinci bölümümüzle, önceki kavimlere gönderilmiş peygamberlerin tebliğ mücadelelerinde karşılaştıkları bazı durumlar neticesinde toplumlarının helak olmalarıyla sünnetullah yasalarına değinilecektir. *Hiz. Peygamber Döneminden Günümüze Sünnetullah* isimli ikinci bölümümüzle, Hz. peygamber döneminden günümüze kadar toplumsal bağlamda sünnetullah yasalarının etkilerini sunabilmesi adına râşit halifeler ve diğer halifeliklerdeki tezahürlerine, sonrasında batının hegemonyası sonucunda İslâm dünyasında ortaya çıkmış ve sünnetullah kavramında yeni söylemler ve problemlere yol açmış anlayışların tezahürlerine yer verilecektir. Devamında sünnetullah olgusu adına günümüze ışık tutan ve müjdelere barındıran bazı hadisi şeriflerin tezahürlerine değinerek, günümüzde gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan bazı olaylarla birlikte konumuzu günümüze taşıyıp sünnetullah'ın yasalığını hala koruduğu yönündeki amacımızı sunmaya çalışacağız.

⁵ Hadis hakkında Hz. Peygamber: "Nübüvvet içinizde, Allah'ın dilediği kadar devam eder; sonra dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olacaktır. Bu da Allah'ın dilediği kadar devam eder; ardından Allah onu da -dilediği zaman- ortadan kaldırır. Sonra ısırcı bir saltanat olur. O da Allah'ın dilediği kadar devam eder; sonra Allah dilediğinde onu ortadan kaldırır. Daha sonra ceberût bir saltanat/zorlayıcı yönetimler başa gelir; o da Allah'ın dilediği kadar devam eder; ardından Allah dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olur. Buyurdu ve sonra sustu." İlgili hadis için bkz. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 30/355, 356 (No. 18406).

Zikrettiğimiz bölümleri biraz daha ayrıntılı bir şekilde sunacak olursak birinci bölümde, Kur'ân muhtevasından yola çıkarak sünnetullah kavramını dilsel yönlerden açıklayacağız ve ardından gök cisimlerindeki yasaların toplumsal açıdan ne gibi katkıları olduğunu belirteceğiz. Ardından Kur'ân kıssaları içerisinde yer alan önceki topluluklarda yürürlüğe sokulmuş sünnetullah işleyişini, peygamber gönderilmiş geçmiş topluluklar üzerinden açıklayarak aralarındaki benzerlik ve farklardan hareketle sünnetullah işleyişindeki özellikleri ortaya çıkarmaya gayret sarf edeceğiz.

İkinci bölümde ise sünnetullah algısının peygamber döneminden 19. yüzyıldaki İslâm dünyasının gerilemesine kadar, toplumsal açıdan bu anlayışın nasıl ayakta kaldığına ve genel bir anlayışla nasıl korunduğuna sırasıyla peygamber, râşit halifeler ve saltanat dönemlerinde yer alan tarihi olayların toplumsal olarak neleri ortaya koyduğuna dair ortak noktalar belirleyeceğiz. Sonrasında din-bilim anlayışına belirgin bir çizgi çekmiş batı dünyasının yeni akım ve anlayışlara geçmesiyle birlikte İslâm dünyasının bunlardan etkilenişi dolayısıyla İslam dünyasında ortaya çıkmış, sünnetullah algısını farklılaştıran söylemlerin doğurduğu anlayış problemlerine değineceğiz. Ardından sünnetullah işleyişi yönünde, gerileme döneminin ortaya koyduğu söylemlere bir bakıma cevap niteliğinde Hz. Peygamber tarafından zikredilmiş, içerisinde İslâm dünyası adına parlak bir gelecek vaat eden hadisi şerifler açısından sünnetullah işleyişindeki yansımaları ele alacağız. Böylelikle günümüz İslâm dünyası içerisinde gerçekleşmiş bazı başarılı gelişmelerle, gerçekleşmekte olan bazı toplumsal olaylar arasında sünnetullah algısının serencamı ve ilişkisi sunulacaktır. Ardından genel bir değerlendirmeye sonuç başlığı zikredilecek ve kaynakça ile çalışmamızı sonlandıracağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN ÖZELİNDE SÜNNETULLAH

1. SÜNNET VE SÜNNETULLAH KAVRAMI

Sünnet kelimesini incelediğimizde sözlükte “bir şeyi açıklığa kavuşturmak, iyi veya kötü yeni bir yöntem ortaya koymak, izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” gibi birçok anlama gelmektedir.⁶ İslami ilimleri içerisindeki kullanımlarına baktığımızda her ne kadar tanımsal farklılıklar görsek de (Örneğin Hadis ilminde “Peygamberin söz, davranış ve tasvipleri”) genel olarak “Dinde izlenen yol, الطريقة المسلوكة في الدين” denmiştir.⁷ Sünnete peygamberin devamlılıkla, en iyi şekilde yapması dolayısıyla sünnet denmiştir.⁸ Sünnet kelimesini din ve peygambere ait bir bağlamda kullandığımız için yukarıda da bahsettiğimiz “iyi veya kötü yeni bir yöntem”⁹ anlamını içermesi sebebiyle olacak ki sünnetin zıddı olarak kötü yöntemi nitelendirecek şekilde “Bid’at” kelimesi kullanılmıştır.¹⁰ Sünnet kelimesinin diğer anlamlarına baktığımızda bu kullanımlar, “سنن” kökünden türemesiyle “senne” şekil vermek, bilemek, dökmek-akıtmak ve otlamak gibi manalara¹¹; “sinn”¹² olarak kullanıldığında diş ve yaş manalarına¹³; “senûn” diş ilacı manasında; “sinân” mızrak ucu manasında¹⁴; “sünnet” huy, yol, adet vb. anlamlarda kullanılmıştır.¹⁵

⁶ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 13/220-226; İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlim Lilmelâyîn, 1987), 5/2138-2141; İlyas Çelebi, “Sünnetullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 08 Mayıs 2023).

⁷ Şerif Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 1403), 122.

⁸ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1999), 9/370.

⁹ Kelimenin kullanımı hakkındaki hadis için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/225; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1374), 4/2059.

¹⁰ Ömer Özsoy, *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması* (Ankara: Fecr Yayınları, 1994), 50.

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/370.

¹² “وَالسِّنُّ بِالسِّنِّ” Mâide 5/45.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/222.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/223; Cevherî, *es-Sihâhu Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 5/2140.

¹⁵ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991), 429; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/370.

Sünnetullah tamlamasına baktığımızda, bu kavramın Kur’ân tarafından oluşturulan yeni bir kullanım olarak ortaya konduğunu ve Kur’ân’ın, muhataplarının kullandığı kelimelere dayanarak kendine özgü özel anlamlar ihdas ettiğini görmekteyiz.¹⁶ Sünnetullah terkibi de “Allah’ın koyduğu kanun, nizam”¹⁷ anlamına gelmesiyle Allah’a nispet edilmiş ve anlamı Kur’ân tarafından konulmuş bir kavramdır.

Kavram Kur’ân’da *sünnet* şeklinde 13 kez, *sünnetullah* şeklinde 8 kez, *sünnetinâ* şeklinde 1 kez ve sünnet kelimesinin çoğul hali olan *sünen* şeklinde 2 kez geçmekte ve böylelikle toplam 16 farklı ayette geçmektedir.¹⁸ Konumuzu daha iyi anlayabilmek adına Sünnet kelimesinin Kur’ân’da geçen kullanımlarını bilmemiz ve hususi olarak “Sünnetullah” tamlamasının bulunduğu ayetleri tespit etmemiz gerekmektedir.

- 1) وَإِنْ كَادُوا لَيْسْتَغْفِرُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا * سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا

“Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar! Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.”¹⁹

Ayeti öncesi ve sonrasıyla birlikte incelediğimizde konu olarak Hz. Peygambere karşı Mekkeli müşrikler tarafından yapılan teklifler ve bu teklifler sonucunda Hz. Peygamberi kabul etmeleri zikredilmekte ve devamında Hz. Peygamberin yapılan bu teklifler karşısında Allah tarafından uyarılıp korunduğu zikredilmektedir.

Ele aldığımız ayetin önceki ayetleriyle ilgili olan kısmında ise Mekkeli müşrikler atalarının ilahlarını kötülemeği bırakması, kendilerine ait bazı toprakları Kâbe gibi kutsallaştırması ve fakirlerin peygamber huzurundan uzaklaştırılarak yerine

¹⁶ Özsoy, *Sünnetullah*, 46.

¹⁷ Çelebi, “Sünnetullah”.

¹⁸ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire-Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1945), 367.

¹⁹ İsrâ, 17/76, 77.

onların gelmesi gibi teklifler sunmuşlardır. Hz. Peygamberin bu tekliflerine meyletmemesi üzerine müşrikler Hz. Peygamberi Mekke'den çıkarma girişiminde bulununca, sünnetullah cihetiyle önceki peygamberler hakkında uygulanan kanundan hareketle, Allah'ın, Kureyş ehline karşı lütuf ve merhametiyle (kendilerine helak olunmayı müstahak kılacak bu davranışları olsa da) Hz. Peygamberin hicrete çıkmasını emretmesi üzerine sünnetullah ilkesinin korunduğu vurgulanmaktadır. Allah'ın böyle yaparak önceki topluluklara müstahak kıldığı helaka nazaran rahmetini daha da vurgulayarak Kureyş'i helak etmediği, yaşanan bu durumda böylelikle sünnetullah olgusuna bir zarar getirmediği belirtilmektedir.²⁰

Hicretin sonrasında, Kureyş'in ilahî bir emirle helak edilmemesi hususunda serdedilen görüşlere göre, müminlerin, inkârcıları Bedir Savaşı'nda sayıca üstünlükleri olsa bile büyük bir hezimete uğratarak bir nevi helak ettiklerinden bahsedilir.²¹ Ancak yaşanan durumu sadece Bedir savaşıyla sınırlandırmayıp Mekke'nin fethine kadar sürecek olan tüm savaş, seriyye ve gazvelerin de bu kapsam içerisinde ele alınması gerekmektedir. Nitekim peygamberini yurdundan çıkarmaya kalkanların yurtlarında kalamayacaklarına işaret eden sünnetullah da taalluk etmiş, Mekke'nin fethiyle müşrikler inançlarından ve inançlarından arta kalan tüm unsurlarıyla yok edilmiştir.²² İnançlarının yok edilmesiyle birlikte “*Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar...*”²³ ayetiyle eski inançları gibi putperestlik vb. içerisinde bir hal ile asla barınamayacakları kesinleşmiştir. Böylelikle hak gelmiş ve batıl yok olmuştur.

2) مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا
* الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

²⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, çev. Yakup Çiçek vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1992), 7/357-359.

²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 21/381; Muhammed Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, ed. Murat Sülün (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 3/1164; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 15/18,19.

²² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/509.

²³ Tevbe 9/28.

“Allah’ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah’ın hükmü değişmez katedir. Daha önce gelip geçen, Allah’ın vahyini insanlara ulaştıran, O’ndan çekinen, Allah’tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir.”²⁴

Mezkûr ayeti öncesi ve sonrasıyla birlikte incelediğimizde konu hakkında Hz. Peygamber ile evlatlığı Zeyd bin Hârîse’nin eşi Zeynep bint Cahş ile yaptığı evlilik konusu zikredilmektedir. Ayetin sünnetullah ile ilgili olan kısmıyla alakalı Elmalılı (ö. 1942), Cahiliye devrinde kökleşmiş bir adet olan “evlatlığının hanımı haramdır” adetinın yıkılışı için zikredildiğini, sünnetullah ile kastedilen durumun önceki peygamberler hakkında da kendilerine mübah kılınan hususlarda bir zorlama durumunun olmadığı yönündedir. Hatta Süleyman (as) ve Davud (as) çokça kadın ile evlenmelerine rağmen, mutlaka evlenilmesi gerektiğini belirten şer’i bir emir olmadığı için İsa (as) ve Yahya (as) evlenmemişlerdir. Allah’ın, Hz. Peygamber için ezelde takdir ettiği hükmünü de kudreti dahilinde emrettiği şeklinde bir açıklama yapmaktadır.²⁵ Yani önceden Allah katında emredilmiş bu evlilikle birlikte hem cahiliye adeti ortadan kaldırılmakta hem de bunu peygambere yaptırırken ona bir zorlamanın olmadığı belirtilmektedir. Ayetin devamında da zikredilen, peygamberlerin insanlardan korkmadığı ve Allah’ın emri karşısında kimseyi ciddiye almadıklarını belirtmesiyle, onlar üzerinde bir zorlamanın olmadığı bir kez daha belirtilmiş olmaktadır. Burada sünnetullah işleyişi, toplum arasında yaygınlaşmış yanlış bir fikir ve fiilin, doğru bir uygulamayla, bizzat ilahî bir temel ile değiştirildiği vurgulanmaktadır.

3) لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا * مَلْعُونِينَ أَيْنَ مَا تُقَفُّوا أَخْدُوا وَقْتَلُوا تَفْتِيلًا * سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

“Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle

²⁴ Ahzâb 33/38, 39.

²⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 6/3897-3904.

beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler. Bu, Allah'ın daha önce gelip geçenler hakkında koyduğu kanundur; Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksın."²⁶

Zikredilen ayetin öncesinde *"Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir. Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine'de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler."* buyrulmakta ve yaşanan bu durumlar hakkında sünnetullah açısından bir değişiklik olmayacağı bildirilmektedir. Görüldüğü üzere ayetimizden evvel mümin hür kadınların, cariyeye kadınlardan ayrımının ortaya konulması ve töhmet altında bırakıcı herhangi bir fiilin yahut sözün isnat edilmemesi için tesettür kıyafetleri giymeleri emredilmiştir.²⁷

Konu hakkında münafık, kalpleri bozuk yahut asılsız haber yayan bazı insanların, geceleri hür mümin kadınlara, daha tesettürle alakalı ayetler nazil olmadığından dolayı cariyelerden sanma bahanesiyle sarkıntılık ettikleri vaki olmakta ve kadınlar, evlerinin yapısı gereği içeride lavabo benzeri bir yer olmadığından, gerekli ihtiyaçlarını gideremez oldukları rivayet edilmektedir.²⁸

Zikrolunan ayetin nüzülüyle böylelikle eziyet edilmeye müsait olmayacaklarını, ancak münafık, kalbi bozuk ve asılsız haber yayıcı Yahudilerin bu durum hakkında yaptıkları yalan uydurmadan vaz geçmemeleri sonucunda kendilerine ilahî azabın peygamber eliyle geleceği ve bu azabın da ayetimizde beyan buyurulduğu şekliyle önceki topluluklarda olduğu gibi öldürülmeleri yahut sürgün edilmeleri şeklindeki cezalar ile bir değişikliğe uğramadan olacağı sünnetullah kaidesi olarak haber verilmiştir.²⁹

²⁶ Ahzâb 33/60-62.

²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/183,184.

²⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr li't-Tibâa' ve'n-Neşr, 2001), 19/180; Celaleddin Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/709.

²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3927-3930.

4) *اِسْتَبْرَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيْلًا*

“Çünkü yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı. Halbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır. Yoksa onlar öncekilere uygulanan yasalardan başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın yasalarında asla bir değişme bulamazsın; Allah’ın yasalarında asla bir sapma da bulamazsın.”³⁰

Mezkûr ayeti öncesi ve sonrasıyla ele aldığımızda karşımıza çıkan tabloda Mekkeli inkârcılar kendilerine Yahudilerde olduğu gibi bir peygamberin gelmesi halinde ona en itaatkâr millet olacaklarına dair büyük bir yeminle tasdikliyorlardı. Ancak önceki kavimler gibi Hz. Peygamberi de yalanladılar ve çeşitli inkârlarla sadece haktan uzaklaşıp sözlerini tutmamış oldular.³¹ Önceki kavimlerin peygamberlerini yalanladığı ve Hz. Peygamberin de sünnetullah olgusuna paralel bir biçimde yeniden yalanlandığıyla ilgili geniş bilgiyi ilerleyen başlıklarda zikredeceğiz. Konumuza dönecek olursak Allah, Hz. Peygamber üzerinden kafirlere *“De ki: “Allah’ı bırakıp da taptığınız ve O’na ortak koştuğunuz varlıklar üzerinde hiç düşündünüz mü? Gösterin bana, yeryüzündeki hangi nesneyi yaratmışlar! Yoksa onların göklerde mi ortaklığı var? Yahut biz onlara bir kitap vermişiz de onlar oradaki kesin bir delile mi dayanmaktalar? ...”³²* şeklinde inkârî sorular sorarak onların bu inançlarını reddetmekte ve ardından rahmeti ve mağfireti olmasa göklerin ve yeri tutacak hiçbir gücün olamayacağını bildirmektedir.³³ Nitekim, Allah’ın gökleri ve yeri sağlam tutmasında adalet ve hakkın yeryüzünde hala bulunuyor olması önemli bir husustur. Müşrik ve kafirlerin yapmış oldukları tüm şirk ve zulümlerine nazaran belirli bir vakitten önce helak olmamaları için ecellerinin ertelenmesi bundan kaynaklanmaktadır.³⁴ Ecellerin ertelenmesinden ötürü de yaptıkları tüm hile ve tuzakların başlarına geçeceği, ilk maddede bahsettiğimiz sünnetullah ayetinde olduğu gibi yaşanan seriyye, gazve ve savaşlarda hezimete uğramalarına benzer bir şekilde kendini göstermektedir. Bu şüphesiz sünnetullah yasasının bir işleyişidir. Allah tüm

³⁰ Fâtır 35/43.

³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 19/392, 393.

³² Fâtır 35/40.

³³ Fâtır 35/41.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3997-4001.

insanlara dünyada yapıp ettikleri sonucunda karşılığını tam verebilmek adına böyle bir ertelemeyle cevap vermektedir. Çünkü kelâmının tecellisinden dolayı “...o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.”³⁵

Ayrıca zikredilen ayet grubunda kendi hile, kibir ve bozgunculuklarının sünnetullah gereği başlarına geçmesi “Onlar kendilerine bir uyarıcı gelirse herhangi bir ümmetten daha fazla doğru yolu tutacaklarına dair var güçleriyle Allah adına yemin etmişlerdi. Ama onlara uyarıcı gelince bu sadece (haktan) uzaklaşmalarını arttırdı.”³⁶ emrine bina edilmekte ve yaptıkları bu büyük yeminin kendilerini kurtarmayacağı açıklanmaktadır. Hile ve bozgunculuk yapmaya çalışan herkesin yaptıkları kötülükten nasibini alıp amellerini boşa çıkaracağı ve bunun değişmez bir kanun oluşu da böylelikle sunulmaktadır. Allah’ın rahmetini belirten, lütuflarla dolu bir sünnetullah kanununa dikkat çekilircesine, surenin son ayetiyle bireyleri kendi ölümlerine; toplumları yıkılacakları tarihe; insan türünün de kıyamet gününde yaşayacağı ölümüne kadar ertelendiklerine vurgu yapılmakta ve zaman nimetinin değeri de böylelikle hatırlatılmaktadır.³⁷

5) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ

“Fakat azâbımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar.”³⁸

Sünnetullah hakkında ele aldığımız bu ayetin, surenin sonuncu ayeti olması ve kafirlerin de her şeyin sonunda hüsrana uğrayarak imtihanlarını kaybetmeleriyle bitirilmesi manidardır. Bir sonraki örneğimizde de sünnetullah’ın müminlere yönelik olan sonu zikredilecek, ancak bu ayette olduğu gibi sure sonu olmadan sanki müminlerin zafer ve nimetler içerisinde bir gelecek potansiyeline sahip oldukları, sünnetullah yasası ile, sure tertibi içerisindeki sıralamasına binaen ifade ediliyor gibidir. Böylelikle sünnetullah tamlamasının bulunduğu ayetler grubumuzun da

³⁵ İsrâ 17/82.

³⁶ Fâtır 35/42.

³⁷ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, 9/476-479.

³⁸ Mü'min 40/85.

aralarında bir münasebet ilişkisi içerisinde olduğunu görmekteyiz. Rabbimiz daha iyi bilir.

Zikrolunan ayet grubunda öncelikle insanlığın “*Yeryüzünde gezip de kendilerinden önce yaşamış olanların âkıbetlerini görmezler mi? Onların sayısı bunlardan daha çoktu, daha güçlülerdi, yeryüzündeki eserleri de daha sağlamdı. Ne var ki, kazandıkları onları kurtaramadı.*”³⁹ şeklindeki inkârcıların durumundan hareketle, geçmiş toplumlarda yer alan sonların menkıbelerinde, bazı kalıntılarda ve tarihi kayıtlarla insan kalbinde yazılı olduğu durumuna dikkat çekilmekte ve helaka uğradıkları için Allah’ın sünnetullah’ı gereği kullarının kalplerine dokunarak bir uyarı mahiyetinde bu soruların sorulduğu zikredilmektedir. Devamında da “*Elçileri onlara açık seçik kanıtlar getirdiklerinde, sahip oldukları bilgileriyle böbürlendiler. Ama alay ettikleri şey onları kuşatıverdi!*”⁴⁰ ayetiyle bu durumun dahi değişmeden sanki bir kural ve kanunmuş gibi genel geçer tüm insanlarda da yer ettiğini, imansız ilimle ve materyalist bir bakış açısıyla kişinin kaçınılmaz bir şekilde kibre düşmesi ve bilmediği korkunç ahiret durumlarının varlığını unutmaması örnek verilir. Ancak ümitsizlik anında yapılan korku tövbesinin bir fayda vermemesine uygun olarak, Allah’ın imanlarını kabul etmeyişiyle ayet grubu sure sonuyla bitirilmektedir.⁴¹

Rabbimizin ayet grubunda zikrettiği *önce yaşamış olanların âkıbetleri* ile alakalı inkârcı kavimler ve Hz. Peygamberin tebliğ mücadelesi bakımından yaşanan sünnetullah yasalarına geniş bir şekilde ileriki başlıklarda yer vereceğiz. Şimdiden ön bilgi olması hasebiyle Sâlih (as)’ın kavmi sünnetullah tamlamasının geçtiği bu ayette bahsedildiği gibi üzerlerine gelen azabı beklemiş ve görmüşlerdir.

6) **وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا * سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا**

“Eğer kâfirler size karşı savaşsalar arkalarını dönüp kaçacaklar, bu durumda bir koruyucu, bir yardımcı da bulamayacaklardı. Bu Allah’ın öteden beri uygulanıp gelen kanunudur, Allah’ın kanununda bir değişiklik bulamazsın.”⁴².

³⁹ Mü’min 40/82.

⁴⁰ Mü’min 40/82.

⁴¹ Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’an*, 10/176-178.

⁴² Fetih 48/22,23.

Zikrolunan ayet grubunda *savaşsalardı arkalarını dönüp kaçacaklar* şeklinde bildirilenler, ayet grubunun da insicamından dolayı zikrettiği konuya binaen, Mekke müşriklerinin Hudeybiye gününde ve Rıdvan biatı sırasında müminlere yönelik yapmak istedikleri savaş isteğine göre nüzul edilmiş bir ayet grubu şeklinde izah edilmektedir.⁴³ Tabi ki ayetin nüzülü sünnetullah'ı anlamada önemlidir ancak nüzulünden dolayı zaferin ancak o zaman ve o şartlardaki tarihsel seyir içerisinde gerçekleşeceği düşünülecek olunursa da bu doğru değildir. Burada Hz. Peygambere has olan ve sadece onun zaferine işaret edebilecek bir durum olmayıp müminlerin zafere ulaşacağı, *Bu Allah'ın öteden beri uygulanıp gelen kanundur* lafzıyla da işaret olunmaktadır.

Nitekim sünnetullah açısından bu yasanın öteden beri uygulanıp gelmesiyle ilerleyen zaman dilimlerinde de uygulanacağıyla alakalı Seyyid Kutub (ö. 1966) ayette geçen sünnetullah'ın işleyişinde genel bir prensip ortaya koyarak, müminlerin zaferi ve kafirlerin yenilgisinin Allah'ın değişmez bir kuralı olduğunu savunmaktadır. Ancak bu kanun hakkında ilahî bir şekilde gecikmenin olabileceği, bu gecikmeyi müminlerin Allah'ın yoluna yönelip sebat etme derecesiyle ilişkilendirmektedir. Mekke'nin fethiyle yaşanan bu tarihi olayın tamamıyla Mekke tarihiyle sınırlanmadığını, Böylesine bir kanuna dayanan tarihi bir olayla da insanların her daim Allah'a güvenmeleri ve ona dayanmalarını, dolayısıyla şüphesiz galip geleceklerinin de yine Allah tarafından taahhüdü bulunduğunu zikretmektedir.⁴⁴ Nitekim Osmanlı devletiyle birlikte fetih devrinin sonuna kadar bu durum böyle sürmüş, eğer yaşanacaksa yeni fetihlerde de bu durum hep bâki kalacaktır çünkü *“Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz.”*⁴⁵ ayeti kerimesi Allah'ın müminlere taahhütlerinden yine bir taahhüttür.

⁴³ Celaledin Suyûtî, *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, ts.), 236; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 21/286; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/280.

⁴⁴ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, 10/546,547.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/139.

2. TOPLUMSAL SÜNNETULLAH YASALARI

İnsanlığın fizik, kimya ve biyoloji gibi doğa yasalarıyla birlikte beşerî hukuk alanındaki yasalara, hayatın devamlılığını ve toplumsal yapıyı koruyabilmek için bağlı olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Allah'ın imtihan yeri kıldığı dünyada, tüm insanlığa uygulayagelmiş olduğu bir davranış biçimi olan, değişime kapalı bir halde yasalarını ihtiva eden sünnetullah olgusuna göre de her toplumun uyması gereken birtakım kuralları vardır. Bu kurallara, isteyerek ya da istemeyerek tüm varlıklar uymakta ve bunun sonucunda Allah'tan karşılıklar görmektedirler.⁴⁶ Gösterilen bu karşılık dünyalık olabileceği gibi uhrevî bir boyutta da olabilmektedir.⁴⁷

2.1 Genellik Yasası

Genel bağlamda, bireysel bir boyutla “*İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.*”⁴⁸ ayetleriyle de Allah'ın yasasında, inanan ve inanmayan herkesin, ekonomik gücü, ırkı, cinsiyeti, doğduğu coğrafya vb. hiçbir unsura bakılmaksızın çalışmasının karşılığı verilmekte, hedeflerine ulaşmalarında ayrımcılık yapılmadan, karşılığı verilerek gerçekleştirilmektedir. Allah'ın dünya imtihanındaki adalet ilkesini ve sünnetullah yasasını da belirtir şekilde “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!*”⁴⁹ , “*İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?*”⁵⁰ ayetleriyle birlikte koymuş olduğu yasına uygun, herkese benzer ve eşit fırsatlar tanımakta ve imtihan etmektedir.⁵¹ Dolayısıyla

⁴⁶ “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir.” Bkz. Rahmân 55/29.

⁴⁷ “...Kim dünya nimetini isterse ondan kendisine veririz; kim âhiret nimetini isterse ona da ondan veririz; ve şükredenleri ödüllendireceğiz.” Bkz. Âl-i İmrân 3/145.

⁴⁸ Necm 53/39-41.

⁴⁹ Bakara 2/155.

⁵⁰ Ayetin devamında “*Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.*” şeklinde öncekilerin de sınanmış olması dolayısıyla, gelecekteki kişilerin de sınanacağı bir sünnetullah yasasını daha ortaya koymaktadır. Bkz. Ankebût 29/2, 3.

⁵¹ Nuri Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Toplumlar* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 35, 36.

Allah'ın, toplumun yapıtaşı olan insanların her birine böyle davranmasıyla, toplum açısından da bu fırsat eşitliğini sunmakta ve dünya sahnesinde yer ettirmektedir.

Topluluklar da göstermiş oldukları çalışmalar neticesinde yükselmekte yahut çökmektedirler. Toplumsal çöküşün gerçekleşmesiyle toplumun yok edilmesinde⁵² zikrolunduğu üzere *“Rabbinin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, rahmet sahibidir; tıpkı sizi başka bir kavmin zürriyetinden yarattığı gibi, eğer isterse sizi ortadan kaldırır ve arkanızdan yerinize dilediği bir kavmi getirir.”*⁵³ şeklindeki sünnetullah yasasıyla yeni bir toplumun getirilmesiyle gerçekleşmektedir.⁵⁴

Toplumların yok edilmesi ya da yerlerine başka toplumların getirilmesinde süregelen sünnetullah yasasına göre, öncelikle toplumda *“Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.”*⁵⁵ ayetinde de belirtildiği üzere Allah'ı inkâr edip dininden uzaklaşmayla ilk aşama gerçekleşmektedir.

İlk aşamanın devamında, inkâr ve günahların devam etmesiyle birlikte Allah tarafından *“Âhirete inanmayanların yapıp ettiklerini şüphesiz kendilerine güzel göstermiş olduk; bu yüzden şuarsuzca eğlenip dururlar.”*⁵⁶ ayetinde belirtildiği üzere kötülükleri kendilerine güzel gösterilerek alışma, hissizleşme aşaması oluşur ve dolayısıyla ahlak ve adalet ayaklar altına alınmaya başlar. İşte böyle bir inkâr bataklığı halinde Allah, *“Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, bâtila dayanarak hakkı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır.”*⁵⁷ ayetinde zikrolunduğu üzere hak ve batıl, peygamberler ve inkârcılar açısından karşı karşıya geldiği bir tebliğ aşaması başlamış olur. Tebliğ aşamasıyla birlikte inkârcılara belalar ve zorluklar tattırılır, mucizeler gösterilir. Sonrasında da inkârcıların, mucizeleri

⁵² Zikredilen hususu, Geçmiş Toplumlarda Sünnetullah başlığımız içerisinde genel olarak helak kavramıyla ele aldık.

⁵³ En'âm 6/133. Benzer anlamda zikredilebilecek ayetler için bkz. Tevbe 9/39; Hûd 11/57; Enbiyâ 21/11; Mü'minûn 23/42.

⁵⁴ Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Toplumlar*, 43.

⁵⁵ Nahl 16/106.

⁵⁶ Neml 27/4.

⁵⁷ Kehf 18/56.

inkârı, peygambere ve inananlara karşı fiili olarak sürgün ve tehditlerin gerçekleşmesi gibi sebeplerle Allah'ın emriyle helak aşamasına geçilir ve toplum Allah'ın değişmeyen yasası sonucunda yok edilir.⁵⁸

2.2 Değişim Yasası

Toplumun değişmesi kültürel boyutta, zaman içerisinde davranış modellerinin değişmesini belirttiği gibi, kültürler arası edinilen davranış modelleri sonucunda başkalaşmalarla da gerçekleşebilmektedir. Bu değişim kültürel olarak, bireylerin aile yapıları, dünyaya bakış açıları, ekonomi, eğitim, hukuk ve dînî vb. boyutlarda hem içsel hem de dış sebeplere bağlı bir yapıyı ortaya koymaktadır. Ayrıca değişim nicelik bakımından toplumun sayısında artma ya da eksilme şeklinde; nitelik bakımından da toplumu oluşturan bireylerin yaş, cinsiyet, ırk, milliyet vb. sınıflar şeklinde görülebilmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla bu değişimler pozitif bir yönde toplumun yükselişi, negatif yönde de toplumun çöküşü şeklinde ele alınabilir.

Aile yapılarının kültürel olarak toplumun değişmesi üzerindeki etkisi önemlidir. Nitekim bu etki, bireyin doğuşundan itibaren, toplum kültürünün taşıyıcısı olan anne ve babalar tarafından daha belirgin bir boyutta gerçekleştirilmektedir.⁶⁰ Bu değişim hakkında Hz. Peygamber, “*Her doğan, İslam fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.*”⁶¹ buyurmuştur. “Hadiste zikredilen fitrattan uzaklaşma sadece anne-babaların evlatlarını Yahudileştirme yahut Hristiyanlaştırma vb. ile sınırlı değildir. Fert olarak bir çocuğun ya da bir neslin yetiştirilip miras aldığı her inanç, davranış modeli, kültür, ideoloji ve medeniyet algısı içerik olarak veraset yoluyla sonraki nesillere geçer.”⁶² Dolayısıyla toplumlarda görülen ahlaksızlık ve insani değerlerin eksikliği çocukların başta aileleri, sonra çevreleri ve öğretmenleri gibi etmenlerle fitrattan uzaklaştırılmasından dolayı olduğu

⁵⁸ Son cümlede belirttiğimiz tüm konulara ayrıntılı bir şekilde Geçmiş Toplumlarında Sünnetullah başlığında ele aldığımızdan burada konumuzu uzatmak istemedik.

⁵⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 1969), 74.

⁶⁰ Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 6, 7.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), 2/95 (No. 1359), 6/114 (No. 4775); Müslim, *Sahih-i Müslim*, 4/2047 (No. 2658).

⁶² Abdüsselâm Yâsin, *Sünnetullah -Allah'ın Evrensel Yasası-*, çev. Adem Yerinde (İnkılâb Yayınları, 2012), 348.

anlaşılmaktadır. Çocukları fitrat yani İslam üzere yetiştirilmesi gerektiği hususunda yine Hz. Peygamber “*İnsan öldüğünde amellerinin sevabı kesilir, üç amel hariç; sadaka-i câriye, yararlanan ilim ve ebeveynine dua eden sâlih evlât.*”⁶³ şeklinde buyurması da anne-babalara büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Böylelikle müminlere hayırlı birer amel olarak sunulan bu unsurlar, dolayısıyla Allah tarafından istenen sâlih ameller olarak ele alınmaktadır.

Aile baskısı ve evde kalma korkusu ile evlenip bir de üzerine evlatlarının eğitimine, fiziksel ve zihinsel gelişimine yeterli desteği sunmayan ve ihmalkâr davranan her bir anne-babanın yapmış oldukları bu sorumsuzlukları, ahirette anne-babalardan büyük bir vebal olarak sorulacaktır.⁶⁴ Çünkü çocukların anne babalarını seçme lüksü yoktur, ebeveynlerinin çocuk yapma gibi bir seçimleri bulunmaktadır. Bu vebalin de önüne en nihayetinde evladını 9 ay karnında taşımış anneler geçmektedir. Burada erkeklerden sorumluluğu kaldıracak bir algı anlaşılmalıdır. Çünkü sunduğumuz hadiste Hz. Peygamber her iki ebeveyni de zikretmiştir. Baba da kız çocuğunu İslam fitratı üzere nebevî bir ahlak prensibine göre yetiştirebilmeyi başarır, sarsılmaz bir ahlakın sahibi toplumun oluşmasında da çok fazla zaman geçmeyecektir.⁶⁵ Kadınlar da böylelikle ahlakı kuşandıklarında, günümüzde aile anlayışını yıkmaya yönelik gerçekleştirilen, masumane olan özgürlük, bireysellik vb. kavramlara vurgu yapan küresel ahlaksızlık dayatmaları tutunacak herhangi bir dal bulamayacaklardır.

Toplumların değişiminde “...*Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini diledi mi, artık onun geri çevrilmesi mümkün değildir. Onların Allah’tan*

⁶³ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 3/1255 (No. 1631); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/438 (No. 8844); Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu’l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996), 3/53 (No. 1376); Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdu’l-Mun’îm Şelbî - Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 6/162 (No. 6445).

⁶⁴ “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...” Tahrîm 66/6. İlgili ayetin tefsirinde manevi sorumluluğun sadece kişisel hayatla sınırlı olmadığı ve dolayısıyla aile yapısını da kapsar şekilde ele alınması gerektiği açıklanmaktadır. İlgili tefsir için bkz. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/409, 410.

⁶⁵ Yâsin, *Sünnetullah*, 361.

*başka yardımcıları da bulunmaz.*⁶⁶ , “*Bu böyle olmuştur; çünkü Allah, bir topluluğa lutfettiği nimetini, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi iştirip bilmektedir.*”⁶⁷ ayetlerine göre, toplumun yapıtaşları olan insanın değişmesi neticesinde toplumun değişmesi bir bakıma doğru bir düşünce olsa da, sadece bireylerin değişimi, içine kapalı bir yapıda olabileceğinden dolayı bu değişim toplum boyutunda istenmektedir.⁶⁸

2.3 Allah’ın Yardımı Yasası

Değişimin gerçekleşmesinde atfedilen; Allah’ın da üzerine yemin ettiği⁶⁹ nefisteki değişim hakkında “*Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki, Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere boğan da ziyan etmiştir.*”⁷⁰ buyrulmaktadır. Görüldüğü üzere insan, fitratına yerleştirilmiş iyilik ve kötülüğü ayırt edebilme ve bu hususta özgür iradeyle seçimler yapma yeteneğine, deney ve gözlem sonucunda değil, apriori olarak doğuştan gelen bu yeteneklerle donanmış bir yapıdadır.⁷¹

Toplumun kendisinde bulunanı değiştirmesi hususunda pozitif yönde bir değişim, hem Hz. Yûnus hem de kavmi hakkında zikrolunmaktadır. Sözelimi Yûnus (as) gönderildiği Irak topraklarında bir kavim olan Ninova halkına tebliğini gerçekleştirmiş, kavmi tarafından yalanlanınca “*Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz.*”⁷² şeklinde zikrolunduğu üzere Hz. Yûnus sinirlenmiş ve bulunduğu kavimden, bir tekneye

⁶⁶ Ayette kendisindeki değiştirme “...إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...” lafızlarıyla zikrolunmakta ve insanların nefislerine atıf yapmaktadır. Bkz. Ra’d 13/11.

⁶⁷ Enfâl 8/53.

⁶⁸ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, çev. İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2023), 36, 37.

⁶⁹ Şems 91/7.

⁷⁰ Şems 91/8-10.

⁷¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/630; Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, 52.

⁷² Enbiyâ 21/87, 88;

binerek⁷³ terk edip, kaçmıştır. Zikrolunan ayette Allah'ın, iman etmiş olanları kurtaracağı belirtilmektedir ve bu durumdan Ninova halkı da faydalanmıştır.⁷⁴ Nitekim Hz. Yûnus'un, kendilerine azabın geleceğini bildirmesinin akabinde gitmesiyle, helak olacaklarına dair telaşa düşen kavim, etraflarını saran siyah bir bulut ve duman görmeleri ardından büyük bir tövbe gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla helakı beklemeyip, alametlerini görmeleri üzerine tövbe etmeleri yani Mûsâ (as) kıssasındaki Firavun gibi helak anına kadar beklememeleri⁷⁵ neticesinde Allah kavim üzerinden de helakını kaldırmıştır.⁷⁶

Toplumun pozitif yönde değişimiyle, Allah'a iman ve itaat dolayısıyla kötülükleri terk etmesi, Allah'ın merhametini kazanmaya, yardımını almaya ve yeri geldiğinde azabı kaldıran bir yasadan yararlanmayı mümkün kılmaktadır.

Bununla birlikte Allah'ın yardımı “*Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Buna rağmen suç işleyenlere hak ettikleri cezayı verdik. İnananlara yardım etmek de bize düşer.*”⁷⁷ şeklinde, inanç göstermeyle Allah'ın yardımına erişileceği haber verilmektedir. Nitekim ayetin muhtevasında, kavimlere peygamberlerin gönderilmesiyle birlikte ceza ve yardım edilmeye alakalı toplumsal yasalara, ayrıntılı bir şekilde hem geçmiş toplumlar hem de Hz. Peygamber dönemiyle birlikte ilerleyen başlıklarda ele alacağımız için burada Allah'ın yardımını yasına kısaca değinmeyi uygun gördük.

⁷³ Saffât 37/140.

⁷⁴ Yûnus 10/98.

⁷⁵ “...Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: “Elhak inandım ki, İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim.” Bkz. Yûnus 10/90.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/303; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 8/383-385; Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/42; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2024).

⁷⁷ “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاذْتَمَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرُمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرَ الْمُؤْمِنِينَ” Ayetin sonunda zikrolunan “حَقًّا عَلَيْنَا” lafzında bulunan عَلى edatının gereklilik manası taşımasıyla, lafzın te'kid ifade ettiği, dolayısıyla Allah'ın inananlara yardım etmesinin bir müjde bağlamında olduğu zikredilmiştir. Tefsir için bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/108; İlgili ayet için bkz. Rûm 30/47.

3. GÖK CİSİMLERİNDE SÜNNETULLAH

Allah'ın, biz insanlığa içerisinde geçimini sağlayarak yaşayabileceği, fiillerinde sorumluluk alarak kötülük yahut iyilikler yapması dolayısıyla düzgünce imtihan edilebileceği bir ortamın varlığı gerekmektedir. Yeryüzünün çekirdeğinden kâinatın sonsuz köşelerine kadar uzanan bir sistemin varlığı da tüm insanlıkça malumdur. Kâinat dediğimiz bu ihtişamlı, hiçbir şekilde matematiksel bir hata ve kusurun bulunmadığı, sayısını sadece Allah'ın bilebileceği kadar göksel cisimlerin bir uyum ve ahenk içerisinde akıp gittiği ve genişlemekte olan evrenimizde⁷⁸ de Allah'ın her daim gözetiminde gerçekleşen bir yasası yani sünnetullah'ı vardır.

Allah'ın kelamı olan Kur'an'da, büyüklüğünü ve işleyişini (Allah'ın sünnetini) idrak dahi edemeyeceğimiz geniş sistemlerden sadece bir kısmını zikrettiğini ve bu zikrettiği kadarıyla biz insanların bu yasaların varlığından ne kadar istifade ettiklerini günlük yaşantımız içerisinde de görmemiz mümkündür. Zikredilen bu işleyişler arasında içerisinde bulunduğumuz sistemin odak noktası olan ve etrafında bizim gezegenimiz olmak üzere diğer gezegenlerle birlikte akıp giden güneş ile, metcezir (gelgit) yaşanmasına olanak sağlayıp enerji kullanma fırsatı veren ve matematiksel olarak bulunduğu mükemmel konumuyla, tutulma yaşandığında, güneşle birlikte aynı boyuttaymış gibi görünen ay, daha belirgin olarak zikredilmektedir. Nitekim bu iki gök cismi birlikte bir kullanımla toplam 15 farklı ayette birbiri ardınca zikredilmiştir.

Evrende görülebilir bir ayet olmanın yanı sıra Kur'an'da da zikredilen ve üzerine Allah'ın yemin ettiği⁷⁹ gök cisimleri olan güneş, ay ve yıldızlar, hayatın devamlılığı ve gelişimi açısından Allah'ın sünnetullah yasalarından bir yasasıdır. Nitekim hayatın devamlılığına delil olarak “*Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yillanmış sapı gibi olur. Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.*”⁸⁰ şeklinde rabbimizin bizlere bildirdiği, güneş ve

⁷⁸ “وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ” Bkz. Zâriyât 51/47.

⁷⁹ Gök cisimlerine yapılan yeminler hakkında bkz. Necm 53/1; Vâkıa 56/75; Müddessir 74/32; İnşikâk 84/18; Şems 91/1-2.

⁸⁰ Yâsîn 36/38-40.

ayın bir yörüngede hareket ettiğini bildiren diğer ayetlerden⁸¹ de anlaşılacağı gibi bu yörünge hareketinden dolayı olacak ki, yine rabbimizin kelamında “*Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O’dur.*”⁸² şeklinde de görüldüğü üzere güneş ve ayın bizlere yararlı kılınması hakkında yakın tarihimizde bilimsel açıdan güneşin ve içerisinde bulunan tüm gezegenleriyle birlikte uzayda bir yörünge üzerinde akıp gitmesiyle, tüm güneş sistemi gezegenlerini koruyan manyetik bir katman baloncuğu olan “Heliosfer” keşfedilmiştir. Güneşimiz dışında uçsuz bucaksız kâinata güneşimizden bile binlerce kat büyük başka güneşler olduğu malumdur. Dış uzayda bulunan yıldızların ürettiği radyasyon ışınlarından, güneşin tabi olduğu yörüngesi üzerinde hareket etmesiyle ortaya çıkan heliosfer tabakası, dış uzaydan gelen yıldızlararası güneş radyasyonlarının önüne bir set olarak geçmekte ve dünyamızı gelebilecek büyük yıkımlardan korumaktadır.⁸³ Kısacası Allah’ın güneş üzerine takdir ettiği bu sünnetullah yasası dünyamızı hem yaşanabilir bir gezegen kılmakta hem de ayette zikredildiği üzere her şeyi bilen Allah’ın kudretine ışık tutmaktadır. Tabi ki bu yapmış olduğumuz yorumumuz, bilimin bizlere şu an vermiş olduğu veriler doğrultusunda bir bakış açısıdır. En iyisini ve doğrusunu Allah bilir.

Kur’ân’da güneş için, “الشمس” ile zikredilen kavram 31 farklı ayette geçerek toplam 32, “شمسا” şeklinde de zikredilerek toplamda 33 kez kullanılmıştır.⁸⁴ Ayrıca ay için, “القمر” ile zikredilen kavram da 25 farklı ayette geçerek toplamda 26, “قمرًا” şeklinde de zikredilerek toplamda 27 kez kullanılmıştır.⁸⁵ Ayetlerde zikredilen güneş ve ay,

- 1- Güneş sistemi içerisindeki özelliklerini yansıtır şekilde;
- 2- Sünnetullah bağlamında insanlar üzerindeki dünyevi ve uhrevi bir boyutu yansıtır şekilde ele alınmıştır.

⁸¹ Enbiyâ 21/33; Lokmân 31/29; Fâtır 35/13; Zümer 39/5.

⁸² İbrâhim 14/33.

⁸³ “Heliosphere”, *NASA Science* (Erişim 29 Nisan 2024).

⁸⁴ Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 387.

⁸⁵ Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 533.

Nitekim güneş sistemi açısından zikredilen ayetlerde örneğin, “*Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O'na aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.*”⁸⁶, “*Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanabilirsiniz.*”⁸⁷ Görüleceği üzere güneş ve ay birlikte zikredilmiş ve zikredilen bu iki gök cismi üzerinde gerçekleşen durumların Allah'ın bir müdahalesi ve bir yasa buyruğunca yapıldığı, güneş ve ayın yaratılması, idare edilmesi onun takdir kıldığı bir işleyişe yani sünnetullah'a göre olduğu görülmektedir.⁸⁸

Sünnetullah bağlamında dünyevi ve uhrevi boyutu yansıtan ayetlerde, “*Sabahı aydınlatan O'dur. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.*”⁸⁹, “*Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor.*”⁹⁰ Görüldüğü üzere Allah'ın güneş, ay ve yıldızlar üzerine takdir eylediği kanunu insanlık açısından zaman üzerinde hesaplama yaparak günlük, haftalık, aylık, yıllık vb. zaman vakitlerini geniş ölçekte hesaplayabilmelerini ve dolayısıyla daha geniş ölçekte yer alan Allah'ın kâinat kitabı hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağlamaktadır. Güneş ve ay üzerinde menzillerin belirlenmesi sebebiyle;

“Dünya kendi etrafında günde bir, güneş etrafında ise yılda bir defa dönmektedir. Günlük dönüş gece ile gündüzü, yıllık dönüş ve eğim ise mevsimleri oluşturmaktadır. Ay, yörünge düzlemine oranla 83 derece 30 dakikalık eğime sahip bir eksen etrafında döner. Dönüş süresi, ayın yer

⁸⁶ A'raf 7/54;

⁸⁷ Ra'd 13/2.

⁸⁸ Zikredilen ayetlere ek olarak, yıldızların da Allah'ın emri üzere hareket etmesine bkz. “*O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.*” Nahl 16/12.

⁸⁹ En'âm 6/96.

⁹⁰ Yûnus 10/5.

etrafındaki dolanım süresine eşittir. Yerin, ay üzerindeki çekim etkisinin sebep olduğu gelgit olayı bu eşitliği sağlamıştır. Bu sebeple ayın yeryüzünden daima aynı yüzü gözlenir. Ayın yer etrafındaki dönüşü 27 gün 7 saat 43 dakika 25 saniyedir; fakat yerin, güneşin çevresinde dönmesi sebebiyle bu hareketini 29 gün 12 saat 44 dakika 3 saniyede tamamlar. Ay, güneş ve dünyanın birbirine nisbetle açısal durumu, konumu ve ışık etkisi sebebiyle biz ayı, o değişmediği halde her gece ayrı bir yerden doğarken ve farklı şekillerde görürüz. Ayın gökyüzündeki hareketi için, her biri bir günlük yola tekabül etmek üzere 13'er derecelik yaylardan oluşan 28 menzil tesbit edilmiş ve bu kavram, ayın safhalarını tanımlamak için kullanılmıştır.”⁹¹

Dünyevi ve uhrevi açıdan “*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.*”⁹² ayeti; “*Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et; yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin.*”⁹³ ayeti; “*Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu yücelterek an.*”⁹⁴ şeklinde emredilen bu üç farklı ancak aynı hususa yaraşır bir şekilde zikredilmiş ayet grubuna göre müfessirlerce;

a) Namaz kastedilmektedir.⁹⁵

b) Namazla birlikte tesbih ve tenzih etmek kastedilmektedir.⁹⁶

Nitekim güneş ve ay hakkında kendilerinin birer hesap ölçüsü olup zamanı takdir edebilmeye yarayan, tabiri caizse kozmik birer araç olduklarını ifade etmiştik. Bu ayet grubundaysa yukarıda bahsettiğimiz maddelerin hepsini kapsayabilecek bir şekilde, bu hesaplamanın dini ve uhrevi bir boyutu daha ele alınarak biz kulların bu takdir edilmiş vakitleri kaçırmamamızı, hesabımızı bu vakitlere göre ayarlamamızı ve

⁹¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 84,85.

⁹² İsrâ 17/78.

⁹³ Tâhâ 20/130.

⁹⁴ Kâf 50/39, 40.

⁹⁵ Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’l-Te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabî, 1418), 5/144; Neseîfî, *Medârikü’l-Tenzîl*, 3/369.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 21/467-474; Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 7/610, 611; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4522, 4523.

bu vakitleri ibadetle geçirmemiz gerektiği, böylece Allah'ın rızasına ve hoşnutluğuna uygun hareket edebileceğimiz bildirilmektedir.

Diğer bir açıdan müfessirlerce yapılan yorumlara göre de bu ayetlerden bizlere küfür ve dalalet üzerinde olan inkârcı kimselerin sözleri ve alayları hakkında mutedil davranılması, kendilerine kötü söz ve beddua etmenin yanı sıra sinirlendiğinde kendini yatıştırarak Allah'ı tesbih ve tenzihle yaklaşılması, Hz. Peygamberden istenmiştir.⁹⁷ Hz. Peygamberden istenen bu insani mukabele de biz ümmetine birer delil olarak sunulmuş, böylelikle sünnetullah'a uygun bir şekilde insani açıdan, toplumsal olarak böyle bir durumda nasıl bir tutum içerisinde olmamız gerektiği beyan edilmiştir çünkü iyilik edenin iyilik bulacağıyla alakalı inancımız "*Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.*"⁹⁸ kavli ilahiye ve bu minvalde zikredilen iyilik yapmayla alakalı diğer ayetlerle⁹⁹ de mutabıktır. Nitekim "*lâ ilâhe illallah*" sözü (tesbihi) iyiliklerin (hasenatın) en üstünü sayılmıştır.¹⁰⁰

4. GEÇMİŞ TOPLUMLAR HAKKINDA SÜNNETULLAH

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberler ve kavimlerinin akıbetleri hakkında bizlere birçok surede bilgiler verilmektedir. Konumuzu Kur'ân'dan bütüncül bir şekilde ele alabilmek adına, toplumları helak olmuş peygamberlerin kavimleri hakkında sünnetullah kaideleri sunmayı hedeflediğimizden, 5 kavim üzerinden kapsayıcı bir anlatım yapacağız. Ele aldığımız bu kavimlerin peygamberleriyle birlikte birbiri ardınca zikredilerek anlatıldığı A'râf suresi, Hûd suresi ve Şuarâ suresi dikkat çekmektedir. Zikredilen surelerde Kur'ân'da yer alan bu kavimler sırasıyla Nûh (as) kavmi, Hûd (as)'ın gönderildiği Âd kavmi, Sâlih (as)'ın gönderildiği Semûd kavmi,

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 38/153.

⁹⁸ En'âm 6/160.

⁹⁹ Nisâ 4/40, 85; Ra'd 13/22; Nahl 16/30; Neml 27/89; Kasas 28/54, 84; Zümer 39/10; Fussilet 41/34; Şûrâ 42/23.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/385, 386 (No. 21487); İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 4/308.

Lût (as)’ın kavmi, Şuayb (as)’ın gönderildiği Medyen ve Eyke halkı¹⁰¹ olarak zikredilmekte ve bu 5 kavmin nasıl helak edildiğiyle alakalı özellikle Şuarâ suresinde yer alan kısımlarda bahsettiğimiz tüm peygamberlerimiz kavimlerini aynı şekilde ikaz etmiş ve uyarıda bulunmuşlardır da kavimleri tarafından bazı benzerliklerle birlikte, her biri farklı yaklaşımlarla kendilerine gönderilen peygamberlerini yalanlanmış ve sonucunda sünnettullah’a uygun bir şekilde her biri helak olmuştur. Bunun yanında bahsi geçen kısımlarda zikredilen peygamberler dışında Kur’ân’da, Mûsâ (as)’ın kıssasının anlatıldığı ayetlerde, Firavun ve ordusunun da helak edildiği bilinmektedir ancak belirttiğimiz üzere toplumsal bir helak cezasının verilmeyip sadece Firavun ve ordusunun helak edilmesinden ve konunun diğer surelerle birlikte çok daha geniş açıdan zikrolunmasından dolayı bu konuyu zikretmeyeceğiz.

4.1. Nûh Peygamber ve Kavmi

Nûh (as) kavmine karşı yapmış olduğu tevhid mücadelesinde kavmine karşı çok sabırlı ve sebatlı bir şekilde gece ve gündüz tebliğ çağırana¹⁰², kavmiyle birlikte 950 yıl kadar kalarak onlara tebliğ eden¹⁰³ ve Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (sav) peygamberlerinden oluşan beş büyük peygamberden (ulu’l-Azm) biridir. Kur’ân’da hem nüzul hem de sure tertibine göre 71. sure ismini bu peygamberimizden almaktadır. Zikredilen surede Nûh (as)’ın kavmiyle yaşamış oldukları durumlarla birlikte *Nûh Tufanı* olarak bilinen kavminin helak oluşu anlatılmaktadır.

Helak olan diğer kavimlerle birlikte ele alınan A’râf, Hûd ve Şuarâ surelerindeki kısımları incelediğimizde Nûh (as) kavmine karşı açık bir uyarıcı olduğunu dile getirerek “...Allah’tan başkasına tapmayın! diye size gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Doğrusu ben, başınıza gelecek can yakıcı bir günün azabından

¹⁰¹ Şuayb (as)’ın Medyen ve Eyke halkı hakkında Hûd suresinde Medyen’e onlarla nesep birliği taşıdığı için “kardeşi اخاهم” şeklinde zikredilmiş, Şuarâ suresinde ise Eyke’ye kendileriyle bir bağı olmadığı için böyle zikredilmediği görülmektedir. Şuayb (as)’ın Medyen ve Eyke’yi ölçü ve tartı hususunda bir bozgunculuklarından dolayı uyarması ve kendilerini bu husustan hareketle Allah’a davet etmesinden dolayı her ne kadar her iki bölgenin farklı iki kavim olduğu zikredilse de bizler buranın birbirlerine yakın ancak aynı topluluğun bir parçası olan tek birer kavim olarak görmekteyiz. Bilgi için bk: İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 6/143.

¹⁰² Nûh 71/5.

¹⁰³ Ankebût 29/14.

korkuyorum”¹⁰⁴, “...İnkârdan sakınmayacak mısınız? Bakınız ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”¹⁰⁵ şeklinde tebliğini yaptıktan sonra yapmış olduğu bu işin mükafatı hakkında bir ücrette talep etmediğini belirtir.¹⁰⁶ Ardından çok tatlı bir dille kendilerini kışkırtmadan, inanç ve düşünce bakımından putperestlik içerisinde bulunan kavmini yine zihni açıdan yumuşatmaya ve düşünmeye çağırarak “*Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden gelmiş açık bir delilim varsa ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamamışsanız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir miyiz?*”¹⁰⁷, “*Günahtan sakınıp da rahmete nâil olasınız diye, içinizden sizleri uyaracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırдыңız mı?*”¹⁰⁸ Sözleriyle kavmine yaklaşmaya çalışsa da inkârcı kavmi yapılan tebliğ karşı şu tavırları ortaya koymuştur:

- 1- “...Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.”¹⁰⁹, “*Bu adam, size üstünlük kurmak isteyen, sadece sizin gibi sıradan bir insandır. Eğer Allah (elçi göndermek) isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz geçmiş atalarımızdan böyle bir şey duymadık.*”¹¹⁰
- 2- “*Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz.*”¹¹¹, “...*Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre göre sana iman eder miyiz!*”¹¹²
- 3- “*Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz.*”¹¹³
- 4- “...*Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir!*”¹¹⁴

¹⁰⁴ Hûd 11/25,26.

¹⁰⁵ Şuarâ 26/106, 107, 108.

¹⁰⁶ Hûd 11/29; Şuarâ 28/109.

¹⁰⁷ Hûd 11/28.

¹⁰⁸ A'râf 7/63.

¹⁰⁹ Hûd 11/27.

¹¹⁰ Mü'minûn 23/24.

¹¹¹ Hûd 11/27.

¹¹² Şuarâ 26/111.

¹¹³ Hûd 11/27.

¹¹⁴ Hûd 11/32.

5- “...Bunu o kendisi uydurdu...”¹¹⁵ , “Bu adam olsa olsa cin çarpmış biridir...”¹¹⁶ , “...Biz seni gerçekten apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz!”¹¹⁷ , “...Delinin biri! ...”¹¹⁸

6- “...Bu işten vazgeçmezsen, kesinlikle sen de taşlanacaksın!”¹¹⁹

Görüldüğü üzere zikredilen 1, 2 ve 3. maddelerde peygamberinden gelen vahye karşı bir şüphe ile yaklaşım hemen reddetmeye kalkarak, bunları birer bahane olarak sunarak dolayısıyla kibirlenip büyülenmekte, peygamberini ve ona tabi olanları fiziksel ve düşünsel açıdan hakir görmektedirler.¹²⁰ Hakir görmelerinden ötürü Nûh (as)’dan kavmini uzaklaştırmasını istemişler ancak hiçbir peygamber, Nûh (as)’ın da dediği gibi “*Ey kavmim! Onları kovarsam, beni Allah’a karşı kim koruyabilir? Düşünmüyor musunuz?*”¹²¹ ayetinden hareketle böyle kesin bir anlamda kavmini kovamazlar. Buradan hareketle, Hz. Peygamberin, sırf tebliğ edebilmek için yoksul ve kimsesiz bazı sahabileri kısa bir müddet yanından kovması hususunda Allah, Hz. Peygamberi uyarmış ve dolayısıyla yaşanan kovma, tam bir kovma olmayıp kısa süreli bir uzaklaştırma olarak gerçekleşse bile, istenmeyen bir davranıştır.¹²² Peygamberlere kimsesiz ve fakir kimselerin tâbî olması da kendilerinin dünyalık olarak kaybedecek bir şeyi olmayan iyi huylu insanlar olmasındandır. Nitekim Herakliyus ve Ebû Süfyan arasında yaşanan konuşmaya göre de peygamberlere toplumun alt kesiminin uymaya meyilli olduğu anlaşılmaktadır.¹²³

Tüm bunlarla da kalmayıp 6. maddede de görüldüğü üzere peygamberlerini tehdit etmeleri, bardaktan son damlanın taşığını haber vermektedir. İlk başta düşünce açısından olan inkârları zamanla artıp biriktikten sonra, fiziksel olarak eyleme

¹¹⁵ Hûd 11/35.

¹¹⁶ Mü’minûn 23/25.

¹¹⁷ A’râf 7/60.

¹¹⁸ Kamer 54/9.

¹¹⁹ Şuarâ 26/116.

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 17/336, 337.

¹²¹ Hûd 11/30.

¹²² “*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur; senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.*” En’âm 6/52; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 17/340, 341.

¹²³ Zikredilen konu ve hadisler hakkında bk: Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 6/35 (No. 4553); Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 3/1393-1397 (No. 1773).

dökmeleri hususunda daha da ileri gitmeleri ve göz göre göre azabın başlarına gelmesini istemeleriyle, Allah'ın kanunu gereği olarak helak olmuşlardır. Yaşanan bu helakları yine Allah'ın Nûh (as)'a karşı hem bir teselli hem de azabının yaklaştığını bildirdiği “*Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başkası artık inanmayacak. Sakın onların yaptıklarına üzülme!*”¹²⁴ kavliyle Nûh (as) kendisine gelen bu emir dolayısıyla artık herhangi bir iman ve kurtuluş olmayıp son sözün söylendiği bir aşamaya geçildiğini anlayınca “*Nûh “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma! Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve sadece günahkâr nankör nesiller yetiştirirler.*”¹²⁵ duasıyla kişisel bir açıdan olmayıp gelecek nesillerin içine düşeceği durumdan korkarak onların kurtuluşunu istemesiyle “*Rabbim! Beni, annemi babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise daima helâk et.*”¹²⁶ diyerek hem helak gerçekleşmiş hem de kıyamete kadar, müminlerin bağışlanması ve zalimlerin helak edilmesi, peygamber duasıyla birlikte sünnetullah olgusu içerisinde kuvvetli bir yer edinmiştir. Nûh (as) sonrasında da kavimlerin helak olduğu vakidir. Nitekim “*...İleride, bir süre faydalandıracağımız, sonra tarafımızdan can yakıcı bir azapla cezalandırılacak topluluklar da olacaktır.*”¹²⁷ Kavliyle de sünnetullah'ın bu durumuna da işaret edilmiştir. Dolayısıyla mümin ve kafir topluluklar her daim kıyamete kadar dünya sahnesinde yer alacaktır.

4.2. Hûd Peygamber ve Kavmi

Hûd (as)'ın kavmiyle olan mücadelesine değinmeden önce, Hûd kelimesinin Kur'ân'da yer alan kullanımlarına dikkat çekmek gerekir. Nitekim Hûd kelimesi öncelikle ismini bu peygamberimizden aldığı Hûd suresinin ismi olmuştur. Bununla birlikte “هود” şeklinde Kur'ân'da toplamda 10 defa¹²⁸ zikredilmesine rağmen birkaç yerde Yahudileri anlatır şekilde aynı kavramla açıklanmaktadır. Yahudileri nitelendirmesi bakımından Mûsâ (as)'ın halkı olan Yahudilerin altın buzağıya tapmalarından dolayı af dilemeleri için Sînâ dağına 70 kişiyle çıktığı hadiseyi anlatan

¹²⁴ Hûd 11/36.

¹²⁵ Nûh 71/26, 27.

¹²⁶ Nûh 71/28.

¹²⁷ Hûd 11/48.

¹²⁸ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 739.

ayet grubu olan A'raf suresinin 155 ve 156¹²⁹. Ayetlerinde geçen “innâ hüdnâ ileyk إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ” şeklinde zikredilen hüdnâ kelimesinden bir isim olup Yahudileri niteleyen bir isme dönüştüğü, tıpkı Hristiyanlarında da Saff suresi 14¹³⁰ ve Âl-i İmrân suresi 52¹³¹ ayetlerinde yer alan “Men Ensârî ilallâh مَن أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ” sözünde de olduğu gibi şeriatlarının değişimi sonrası Nasârâ'yı yani Hristiyanları niteleyen bir kelime oluşu gibi Yahudilerde de hüd kelimesi Kur'ân'da kendilerini niteler şekilde de zikredilmiştir. Bununla birlikte kelime, tövbe eden manasına da gelmektedir.¹³²

Hüd (as)'ın içinde yaşadığı Âd kavminin tarihte iki farklı kolları bulunduğu bildirilmektedir. Bunlar; 1. Âd (Âd-ı Ülâ) ve 2. diğer Âd (Âd-ı Uhrâ) kavimleridir çünkü Necm suresinde “Eski Âd kavmini helâk eden de O'dur.” Ayetinden hareketle bu sonuca ulaşılmaktadır. Hüd (as)'ın içinde yaşadığı ve tebliğ görevini sürdürdüğü kavmin ilk Âd kavmi olduğu genel görüş olarak kabul edilmiş, diğer Âd kavminin Şeddâd ve Lokman (as)'ın içinde yaşadığı İrem şehrinin bulunduğu kavim olarak bildirilmiştir.¹³³ Zikredilen Âd kavmi ve İrem şehri çokça gelişmiş ve benzerinin başka bir ülkede dahi bulunmadığı, dolayısıyla hayat standartlarının üst seviyede olduğu, ekinlik arazilerinin ve bostanlıklarının iç açıcı şekilde güzel olduğu, insanların da yaratılış bakımından çok güçlü ve kuvvetli olduğu, bolluk ve imkanlar içerisinde (nimetler) bir hayatın yaşandığı, sütunlarla, konaklarla ve anıtlarla dolu gelişmiş bir beldedir.¹³⁴

¹²⁹ “Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: “Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velîmizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin. Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik.” Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğraturum; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”

¹³⁰ “Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havârilere, “Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” diye sorduğunda havârilere, “Allah'ın yardımcıları biziz” demişlerdi. Sonra İsrâiloğulları'ndan bir kısmı iman etmiş, diğer bir kısmı da inkâr etmişti. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.”

¹³¹ “İsâ onlardaki inkârcılığı sezince, “Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” diye sordu. Havârilere cevap verdiler: “Biz Allah için yardımcılarız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız.”

¹³² İsfahânî, *el-Müfredât*, 846,847.

¹³³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/367; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/50.

¹³⁴ Şuarâ 26/128, 129; Feer 89/7, 8; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/363.

Hûd (as)’ın kavmiyle olan mücadelesine geldiğimizde, kendisinden bir önce yer yüzünde inkârcılarla mücadele etmiş Nûh (as) gibi kavmine karşı çetin bir tebliğ görevi sürdürmüştür. Çünkü Âd kavmi de Nûh kavmi gibi putperestlik inancına sahip bir yapıdaydı. Buna ilaveten içlerinde buldukları bolluk ve bereketle, yaratılış açısından kuvvetleriyle birlikte asilik taslamaları ve yalanlamalarıyla helak olunmuşlardır. Nitekim Hûd (as)’ın tebliğ mücadelesinin anlatıldığı ayetlerde kendisi kavmine karşı yaşadıkları mükemmel hayat standartlarına dokunur açıdan bir davet metoduyla kavmine “*Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O’na tövbe edin ki üzerinize bolca yağmur göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın; sakın günahkârlar olup Allah’tan yüz çevirmeyin!*”¹³⁵, “*Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştaki sizi onlardan güçlü kıldı. O halde Allah’ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.*”¹³⁶ şeklinde tebliğini yapmış hem dünyevi hem de uhrevi açıdan yaptıklarını bırakıp tövbe etmeleri halinde içlerinde buldukları halin daha iyisini kavmine müjdelemiştir. Yapmış olduğu tebliğinde kendilerinden önce yaşamış Nûh (as) gibi kavminden hiçbir ücret istemediğini belirtmiş ve tüm bunları Allah için yaptığını zikretmiştir.¹³⁷

Zikredilen ayetlerde Hûd (as)’ın kavmi, 3 yıl süren yağmurun yağmamasından dolayı ürünlerinde kıtlık yaşamış ve kadınlarında da kısırlık hastalığı baş göstermiştir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Hz. Hûd, kavminden putperestliği bırakıp, tövbe ederek, yapıp ettiklerini terk etmeleri halinde daha iyisi ve daha fazlasıyla müjdelemiştir.¹³⁸ Bir başka ayette yine kendi fiziksel özelliklerine binaen “*Gücünüzü hep zalim zorbalara gibi mi kullanırsınız?*”¹³⁹ şeklindeki uyarısıyla zalimlerden olmamalarını ve bunu terk etmelerini tebliğ etmiş ancak Hûd (as)’ın kavmi yapılan tüm bu davetler karşısında inkarlarını şöyle ortaya koymuşlardır:

¹³⁵ Hûd 11/52.

¹³⁶ A’râf 7/69.

¹³⁷ Hûd 11/51; Şuarâ 26/127.

¹³⁸ Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, 18/364; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/51; Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil*, 2/67; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 4/443.

¹³⁹ Şuarâ 26/130.

- 1- “...Biz seni kesinlikle bir akılsızlık içinde görüyoruz ve gerçekten senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz”¹⁴⁰ , “Tanrılarımızdan biri senin aklını almış!’ demekten başka söyleyeceğimiz söz yok! ...”¹⁴¹
- 2- “...Sen bize tek Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) getir bize!”¹⁴² , “Sen bizi ilâhlarımızdan uzaklaştırmak için mi geldin? Doğru söylüyorsan tehdidini hemen gerçekleştir!”¹⁴³
- 3- “...Ey Hûd! Bize açık bir mûcize getirmedin; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.”¹⁴⁴
- 4- “... Sen öğüt versen de vermesen de bizce birdir. Bu, öncekilerin tuttuğu yoldan başkası değildir. Bu yüzden azaba uğratılacak da değiliz.”¹⁴⁵

Görüldüğü üzere aynı Nûh (as)’ın kavmi gibi benzer inkarlarda bulunmuşlardır. Yaptıkları bu karşı çıkışlarına göre 1. maddede aynı Nûh (as)’ın kıssasında da peygamberine “cin çarpmış ve uydurdu, yalan söylüyor” dedikleri gibi Hûd (as)’ın kavmi de kendilerine gelen hak karşısında peygamberini akılsızlıkla suçlayıp yalancı olduğunu iddia ediyorlar. Hatta iftira olarak attıkları akılsızlık vasfının da kendileri gözünde yüce ve kudretli gördükleri birtakım tanrıları tarafından olduğunu, çoğunluğun da kabul ettiği halkının dinini bırakıp, başka bir inanç sistemi getirmesinin kendi akıllarınca çok abes bir şey olarak kabul ediyorlar.¹⁴⁶ Dolayısıyla kendi kollektif inkârcılıklarını böylelikle 2. Maddede zikredildiği üzere -Yine Nûh (as)’ın kavmi gibi- azabın kendilerine gelmelerini istemeleriyle peygamberlerine meydan okuyorlar.

¹⁴⁰ A’râf 7/66.

¹⁴¹ Hûd 11/54.

¹⁴² A’râf 7/70.

¹⁴³ Ahkâf 46/22.

¹⁴⁴ Hûd 11/53.

¹⁴⁵ Şuarâ 26/136-138.

¹⁴⁶ Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl*, 1/578.

Hûd (as) kavminin kendisine yapmış olduğu bu iftiralarına karşılık “...*Ben akılsız değilim...*”¹⁴⁷, “*Sizi uyarmak için, içinizden bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı?*”¹⁴⁸, “...*Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki sizin Allah’ı bırakıp da O’na ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin!*”¹⁴⁹ şeklinde hem kavminin içinde buldukları kollektif inkârcılıklarına aynı Nûh (as) gibi bir kişinin getirebileceği haberin doğru olabileceğini zikredip, asıl ön yargılı olarak herhangi bilgiyi yalanlamanın tabiri caizse aptallık olduğunu “*size bir zikir gelmesine şaştınız mı?*” sözüyle dikkat çekiyor hem de “*Haydi hepiniz bana tuzak kurun*” “*Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah’a dayandım...*”¹⁵⁰ diyerek kavminin tüm inkârcılıklarına karşı aslında mucizevi açıdan kavmine karşı meydan okuyor çünkü bir insanın Allah tarafından kesinlikle kazanacağı bildirildiği bir halde kavminde bulunan her bir bireye meydan okuması bir mucizedir.¹⁵¹

Sonrasında kavminin, 3 ve 4. maddede bahsettiğimiz inkârlarıyla birlikte “*İşte Âd! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O’nun peygamberlerine âsi oldular ve her inatçı zorbanın emrine uydular.*”¹⁵² ayetinden de hareketle zalimlerinin emrine uyarak tanrılarını bırakmayacakları, kendilerine yapılan tüm tebliğ hakkında değersiz görüp Allah’ın azabını reddettikleri ve üstüne peygamberleriyle alay edercesine azabın başlarına gelmesini istemeleriyle de Hûd (as) kendilerine “...*Üzerinize rabbinizden bir öfke ve bir azap inmektedir...Bekleyin öyleyse! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!*”¹⁵³ şeklinde kavmini Allah’ın azabıyla müjdelere. Nitekim kavmi gelen azabı “*Felâketi vadilerine yönelmiş, ufku kaplayan bir bulut olarak görünce, “İşte bize yağmur getirecek bir bulut” dediler. Hayır, o hemen gelmesini istediğiniz ceza; içinde acılı azap bulunan, rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr! Sonunda sadece evlerinin kalıntılarının görüldüğü bir hale geldiler. Günaha batıp kalmış bir topluluğu işte böyle cezalandırırız.*”¹⁵⁴ Ayette de görüldüğü üzere bir müjde

¹⁴⁷ A’râf 7/67.

¹⁴⁸ A’râf 7/69.

¹⁴⁹ Hûd 11/54.

¹⁵⁰ Hûd 11/56.

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 18/365; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/52.

¹⁵² Hûd 11/59.

¹⁵³ A’râf 7/71.

¹⁵⁴ Ahkâf 46/25.

sansalar da gelen azap kasırga şeklinde kendilerini ve yaşadıkları kenti 7 gün 8 gece adeta talan eder.¹⁵⁵ Kur'ân'ın ifadesiyle hurma ağacından bir kütük parçası gibi düşmüş halde, yapıp ettiklerinden ötürü helak olmuşlardır.¹⁵⁶ Allah'ın yasa gereği hem peygamberlerini yalanlayıp ona asi olmaları hem de zalim yöneticilerinin izlerinden gitmelerinden dolayı rabbimizin Nûh (as)'a bildirdiği, Hûd suresi 48. ayette olduğu gibi “*can yakıcı bir azapla cezalandırılacak topluluklar*” dan biri olmuşlardır. Bu bağlamda zalimin ardında olup kendisini desteklemek¹⁵⁷ de sünnetullah gereği olarak helaka götüren sebeplerdendir.

4.3. Sâlih Peygamber ve Kavmi

Semûd kavmi, Âd kavminin helakından ve kentlerinin yok oluşunun ardından onların yaşadıkları bölgeye yerleşmiş, ardından kalan yıkık kenti imar etmiş ve sosyo kültürel açıdan Âd kavmi gibi gelişmiş, refah bir hayat süren bir topluluk olmuşlardır. Onlar gibi inşaatçılık açısından gelişmiş, anıtlar ve saraylar inşa etmişlerdir. Hatta Âd kavminden farklı bir özellikleri olarak evlerinin yıkılıp altında kalacaklarından korktukları için dağları oyarak dağları kendileri için yaşanabilir, görkemli meskenler haline getirmişlerdir. İçinde buldukları bolluk ve refaktan ötürü zamanla şırmarmaya ve haddi aşmaya başlamışlar ve sonucunda tekrar Hûd (as)'ın kavmi gibi putlaştırdıkları şeylere taparak haktan uzaklaşmışlardır. Böylelikle bozuk bir inanç sistemi içerisinde olsalar da Âd kavminin, dağa taşa hükümrân olup zorbalık ve güç ile sonsuz bir yönetimi elde tutma açısından psikolojik zevkler peşinde koşup egolarını tatmin etmek yerine Semûd kavmi, içinde buldukları bolluk ve refah dolu dünya nimetlerini yiyip içerek tüketme, güzel meskenlere yerleşip keyif çatma yönünden maddi zevkler peşinde koşmuşlardır.¹⁵⁸ Putperestliğe geri dönmüş bu yeni kavmin ıslah olup doğru yola ulaşabilmesi için de Allah kendilerine Sâlih (as)'ı göndermiştir. Ancak Semûd kavmi peygamberine iman etme hususunda kendilerine büyük bir mucize olarak yine kendilerinin tarif edip istedikleri şekilde taştan bir anda deve

¹⁵⁵ Hâkka 69/7.

¹⁵⁶ Kamer 54/20.

¹⁵⁷ *Zalimlerin yanında olmayın; , وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَعَمَسُوا النَّارَ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ*, sonra ateş sizi de yakar. Allah'tan başka dostlarınız olmadığına göre bir yerden yardım da göremezsiniz!” bkz. Hûd 11/113.

¹⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 24/525.

çıkmasını istemişlerdir. Hz. Sâlih'in Allah'a karşı yapmış olduğu duası kabul olmuş ve nitekim deve kayanın yarılmasıyla bir anda çıkararak gözlerinin önünde reddedilmesi çok güç bir mucize olarak kanlı canlı durmuş, imtihan gereği Hz. Sâlih devenin bir gün, kavminin de diğer gün su içer bir durum içerisinde yaşamaları gerektiğini emretmiştir. Kavim, belirttiğimiz üzere, yiyip içme vb. maddi zevkler peşinde koşar yapısından dolayı devenin yiyip içeceğini çok görerek deveyi çekememeye başlamıştır.¹⁵⁹

Yaşananları daha iyi anlayabilmek adına Hz. Sâlih'in kavmine karşı tebliğ mücadelesine geldiğimizde Hz. Sâlih de kendisinden önce gelmiş Hz. Nûh ve Hz. Hûd gibi kavmini Allah'a iman etme ve inançlarını terk etme açısından düşünce sistemlerine dokunur şekilde tebliğ yapsa da, önceki iki peygamberimizden farklı olarak kavmini artık daha somut ve gözle görülür olan, cansız taştan kanlı canlı çıkan deveyi örnek göstererek yapmıştır. Nitekim inkârcı kavmine karşı "...*Ey kavmim*" dedi, "*Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar.*"¹⁶⁰, "*Ey kavmim! İşte size mûcize olarak Allah'ın gönderdiği dişi deve. Onu bırakın Allah'ın mülkünde otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi, yaklaşan bir azap yakalar.*"¹⁶¹, "*İşte (mûcize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyük bir günün azabı yakanıza yapışır.*"¹⁶² şeklinde somut olarak deveyi kullansa da önceki iki peygamberimiz gibi zihni açıdan yumuşatma ve düşünmeye çağırarak "...*Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya ben rabbimden verilmiş apaçık bir delile dayanıyorsam ve O bana kendinden bir lutufta bulunmuşsa! ...*"¹⁶³ buyurmuş, kavmine karşı yaptığı tebliğin karşılığını da Allah'tan beklediğini ve ücret istemediğini zikretmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/304, 305; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, 3/21; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1/581.

¹⁶⁰ A'râf 7/73.

¹⁶¹ Hûd 11/64.

¹⁶² Şuarâ 26/155, 156.

¹⁶³ Hûd 11/63.

¹⁶⁴ Şuarâ 26/145.

Hız. Sâlih, gerek gözlerinin gördüğü mucizevi deveyle gerekse Allah'ın Âd kavminden sonra kendilerine vermiş olduğu tüm nimetlerini hatırlatarak yapmış olduğu tevhid davetine kavmi şöyle karşı çıkmıştır:

- 1- "...Siz Sâlih'in, rabbi tarafından gönderildiğine gerçekten inanıyor musunuz? ...Biz de sizin inandığınızı inkâr ediyoruz..."¹⁶⁵
- 2- "Ey Sâlih! Sen bundan önce aramızda kendinden iyi şeyler beklenen biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın din konusunda şüphelerimiz var!"¹⁶⁶ , "İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız? O takdirde doğru yoldan sapmış olur, yanarız."¹⁶⁷
- 3- "Kuşkusuz sen, kendisine büyü yapılmış birisin!"¹⁶⁸ , "...Sen ve beraberindekiler bize uğursuz geldiniz..."¹⁶⁹ , "...Hayır o, yalancının, küstahın biri!"¹⁷⁰
- 4- "Derken, o deveyi keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve "Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir!"¹⁷¹ , "Buna rağmen o deveyi kestiler..."¹⁷² , "Buna rağmen onlar deveyi kestiler, ama yaptıklarına pişman oldular..."¹⁷³ , "...Gece baskınıyla onu ve ailesini öldürelim, sonra velisine, 'Biz Sâlih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik, gerçekten doğru söylüyoruz' diyelim."¹⁷⁴

Görüldüğü üzere inkârlarını hem kavli hem de fiili bir şekilde ortaya koymuşlardır. Yapılan bu inkârlarına göre 1 ve 2. Maddede tıpkı Hz. Nûh ve Hz.

¹⁶⁵ A'râf 7/75, 76.

¹⁶⁶ Hûd 11/62.

¹⁶⁷ Kamer 54/

¹⁶⁸ Şuarâ 26/153.

¹⁶⁹ Neml 27/47.

¹⁷⁰ Kamer 54/25.

¹⁷¹ A'râf 7/77.

¹⁷² Hûd 11/65.

¹⁷³ Şuarâ 26/157.

¹⁷⁴ Neml 27/49.

Hûd'un kavminde olduğu gibi şüphe içerisine düşüp inkâr etmelerine rağmen aralarında, Hz. Sâlih'i önemli bir kişi olarak gördüklerinden dolayı şaşkınlıklarını da gizleyememektedirler. Şöyle ki kavmi gözünde Sâlih (as) çok zeki, güçlü, yardıma muhtaçlara yardım eden, potansiyel bir yönetici ve iyi bir insan olarak görülmekteydi. Yapmış olduğu tebliğinden itibaren kavmi tarafından atalarının dinine olan bağlılıkları nedeniyle de peygamberliğini bu şaşkınlıkla birlikte inkâr etmişlerdir.¹⁷⁵ Sonrasında da 3. maddede de görüldüğü üzere önceki iki peygamberlerimiz gibi kendisi büyülenmiş ve yalancı birisi olarak kabul edilmiştir.

Ardından 4. maddeye göre tıpkı Hz. Nûh'un kavmi gibi Semûd kavmi de peygamberini öldüreceklerine dair hile kurup buna yeltenmektedirler ancak helak olmuş önceki kavimlere nazaran Semûd kavmi, tabiri caizse sünnetullah'ın delili olan deveyi (mucizesi olan deveyi) “*Derken ilgili adamlarını çağırdılar; o da (deveye) saldıırıp hunharca öldürdü.*” ayetinde olduğu gibi canice katletmeleriyle yani öldürmeye yeltenmeyi bile aşarak, kaçıışı ve tövbesi dahi olmaz bir şekilde azaba müstahak olmuşlardır. Halbuki önceden ayetini zikrettiğimiz gibi bu deve Allah'ın devesi olarak yaratılmış ve Allah'ın yeryüzünde, topraklarında yiyip içecekti. Yiyip içmesi her ne kadar fazla olsa da bu işin bir nizamı vardı, bir gün o, bir gün kavim faydalanacaktı. Dahası, devenin suyu içip bitirdiği günlerde, sıvı tüketimi açısından devenin bitmek bilmez sütünü içmekte, böylesine bir mucize daha yaşamaktaydılar.¹⁷⁶ Dolayısıyla yine önceden belirttiğimiz gibi Semûd kavminin dünyevi lezzetlere olan doymak bilmez açlıkları nedeniyle, deve ekinleri ve suları da bitirir, böyle hayat geçmez gibi endişelerle hunharca öldürülmüştür.¹⁷⁷ Nitekim bu olay yaşandığında Sâlih (as) kavmine “*Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!*” dedi. *Bu, asılsız çıkmayacak bir tehdit idi.*”¹⁷⁸ Şeklinde başlarına gelecek azabı bildirdiğinde artık iş işten geçmiş, göz göre göre yalanladıkları ve katlettikleri mucizeden ötürü, üç gün boyunca nefes alıp vermeye devam ettikleri dünya hayatlarında dahi pişman bir şekilde, ilk gün yüzlerinin kırmızıya, ikinci gün sarıya ve üçüncü gün siyaha dönmesiyle de göz göre göre azabın kendilerine müstahak olduğuna şahit olmuşlar, koku sürülüp, helakı

¹⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/367; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/436, 437.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 3/395.

¹⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/306, 18/367; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 7/238.

¹⁷⁸ Hûd 11/65.

kabullenip, davet ettikleri azabı beklemişler ve nitekim azap kendilerini yakalamış ve tarih sahnesinden silinmişlerdir.¹⁷⁹

4.4. Lût Peygamber ve Kavmi

Bahsi geçen peygamberlerle birlikte Kur'ân'da ardı ardına sıralanan bir diğer kavim olan Lût (as)'ın kavmi, günümüzde Ürdün ve Filistin arasındaki sınır hattında bir bölgede yer almaktadır. Helak edilen kavimden arta kalanlar ibret göstergesi olarak *“İşte o memleketten geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık.”*¹⁸⁰ ayetiyle bölgede içerisinde hiçbir canlının yaşamadığı ve dünyanın en tuzlu suyu olarak kabul edilen Lût gölü diye bilinen Ölüdeniz kastedilmektedir.¹⁸¹

Hz. Lût'un kavmiyle olan tebliğ mücadelesine geldiğimiz zaman, önceden zikretmiş olduğumuz peygamberlerimiz gibi kavmini Allah'a karşı gelmekten sakınmaya çalışıp, yapmış olduğu tebliğinden ötürü de hiçbir ücret ve karşılık istemediğini belirtse de¹⁸² Hz. Lût, kavminin itikadi açıdan inkârcılıklarından daha çok kavminin içinde bulunduğu iğrenç bir hal olan eşcinselliği terk etmeleri yönünde tebliğini yapmaktadır. Nitekim Lût (as) kavmine karşı, *“...Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz! Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.”*¹⁸³ , *“Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!”*¹⁸⁴ , *“...Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz...”*¹⁸⁵ , *“Siz, kesinlikle daha önce hiçbir milletten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz. Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak,*

¹⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/308, 18/369; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/21.

¹⁸⁰ Ankebût 29/35.

¹⁸¹ Mustafa L. Bilge, “Lut Gölü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Nisan 2024).

¹⁸² Şuarâ 26/163, 164.

¹⁸³ A'râf 7/80, 81.

¹⁸⁴ Şuarâ 26/165, 166.

¹⁸⁵ Neml 27/54, 55.

meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?”¹⁸⁶ ayetleriyle yapmış olduğu bu tebliğinde kendilerinin, taşkınlık eden, haddi aşan ve değerleri bilmeyen bir topluluk olduğunu zikretmesi kavminin yapmış olduğu bu işin ne kadar kötü olduğunu göstermektedir.

Tüm bu tebliğe karşı kavmi tarafından da kendisine şöyle karşı çıkılmıştır:

- 1- *“Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!”¹⁸⁷ , “Lût ailesini ülkenizden çıkarın; kuşkusuz onlar (ahlâkça) temizlik taslayan kimselermiş!”¹⁸⁸ , “Bu tutumundan vazgeçmezsen iyi bil ki sen de kovulacaksın!”¹⁸⁹*
- 2- *“Sen de biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun”¹⁹⁰ , “Seni el âlemi korumaktan menetmedik mi?”¹⁹¹*
- 3- *“Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah’ın azabını getir de görelim!”*

Görüldüğü üzere ilk maddeye göre kendi pisliklerini kabul edişleri ve eşcinselliği kötü görmemeleri hakkında, Lût kavmi büyük bir kıtlığa yakalanmış ve ellerinde bulunan ürünlerin yabancılar tarafından keşfedilip istenmemesi, talan edilmemesi ve mallarının sadece kendilerine kalmalarını gerçekleştirebilmek adına beldelerinde görülen tüm yabancı erkeklere karşı bu çirkin fiili işlemişler ve geldikleri için de dört dirhem ceza kesmişler. Böylelikle beldelerine yabancı gelişini engellemişler ancak yapmış oldukları bu pis iş yaşam standartları haline geldiği için önce kadınlarıyla yapsalar da bunu terk edip artık erkeklere yapmayı kabul ederek, daha önce hiçbir toplulukta görülmemiş ilk eşcinselliği böyle başlatmışlardır.¹⁹²

¹⁸⁶ Ankebût 29/28, 29.

¹⁸⁷ A'râf 7/82.

¹⁸⁸ Neml 27/56.

¹⁸⁹ Şuarâ 26/167.

¹⁹⁰ Hûd 11/79.

¹⁹¹ Hicr 15/70.

¹⁹² Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/495, 496.

Eşcinselliğin çirkin bir iş oluşu ve insan fitratına aykırı oluşu hakkında serdedilen yorumlara göre eşcinsellik, avcılarının avlarını yakalamak için tuzaklarına koydukları yemlerde olduğu gibi, Allah'ın, cinsi münasebet fiiline koyduğu lezzete benzetilmiştir. Böylelikle av hayvanlarının, sırf lezzet ve yemeğe ulaşmak için avcının kapanına yakalanmasıyla sonlarına ulaştıkları gibi, insanın da eşcinsellik fiiline konulmuş tuzaktan şiddetle kaçınması gerekmektedir. Normalde insanların şehvi lezzeti yaşayabilmeyi isteyip, çocuğu olsun istememesi, bu şehvi lezzete ulaşmayı cazip kılar. Allah'ın da cinsi münasebete böyle bir lezzet koyması ve hayvani dürtülerle lezzetler için yaşam sürmenin getireceği sona binaen, bu fiilin kötülüğüne işaret edilmiştir. Nitekim *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır...”*¹⁹³ ayeti delil getirilmiştir.¹⁹⁴ Bununla birlikte ayette Lût (as)'ın kavmine, *iğrençlik* diye çevirdiğimiz *“الفاحشة”* lafzından hareketle, zina fiilinin çirkinliğini anlatan *“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”*¹⁹⁵ ayetinde de aynı lafzın kullanımıyla erkekler tarafından da yapılacak hem cinsler arası ilişkiler de bu kavram içerisinde ele alınmakta ve bu işin hayasız ve iğrenç bir fiil olduğu ortaya konulmaktadır.¹⁹⁶

İnsan anatomisi açısından da erkeğin kadının üreme organı değil de dışkılama organıyla şehvi arzularını gidermesiyle de bulaşıcı hastalıklar oluşmakta, yaratılış gereği temizliğin sağlanacağı bir donanımın olmamasıyla, gelen her şey atılım sağlanamadığından hastalıkları doğurmaktadır. Nitekim kadınların üreme organları sistematik olarak her ay hem kendilerindeki ölü yumurtanın hem de erkekten gelen sperm benzeri hücrelerin vücutta kalmadan atılımını sağlamakta ve temizliğini böylelikle gerçekleştirmektedir.¹⁹⁷

İkinci maddede Lût (as)'a elçi olarak gelen meleklerin güzel görümlü erkekler olmasından dolayı halk arasında bu söz yaygınlaşmış ve bunun üzerine gelen misafirlere karşı bu iğrençliklerini gerçekleştirmek için gelen kavmin Lût (as)'a

¹⁹³ Rûm 30/21.

¹⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/310; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, 1/583.

¹⁹⁵ İsrâ 17/32.

¹⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/243.

¹⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/310, 311.

yapmış oldukları gözü dönmüş isteklerine binaen Lût (as), kavminin kadınlarıyla şehvetlerini gidermelerini kendilerine bildirmiş ve misafirleriyle yalnız görüşmek istemiştir. Nitekim peygamberler “*Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.*”¹⁹⁸ ayetinde de zikrolunduğu üzere peygamberlerin de kavimlerinin şefkat ve merhamet göstermede birer babası mesabesinde olduğu zikredilmiştir.¹⁹⁹ Üçüncü maddede zikrolunduğu gibi önceki kavimlerde de görüldüğü üzere hem azabın gelmesini istemeleri hem de bu teklifi kabul etmeyip yaşantıları olan eşcinsellikten dolayı taşkınlık, değer bilmezlik ve haddi aşmaları sonucunda uğradıkları azapla alakalı ayetlerin anlatıldığı kısımlara göre Cebrâil (as) bu iğrenç topluluğu kanatları arasına alıp göğe kaldırıp ters üstü gelecek şekilde yere çakmış, ardından üzerlerine sağanak sağanak helak olunacak herkesin ismi yazılı olan taşlar yağdırılmış²⁰⁰ ve böylece Lût (as)’ın kavmi yapıp ettikleri çirkin işlerle, peygamberlerini inkâr etmek ve azabın kendilerine gelmesini istemek gibi sebeplerle sünnetullah gereği helak olunmuşlardır.

Birer ibret olarak da Lût gölü olarak bilinen Ölüdeniz’de Lût (as)’dan bu yana, Hz. Peygamberden sonra bile yaklaşık 1400 yıl geçmiş olmasına rağmen çağımızın insanına da oranın kaldırılıp çakıldığını ispatlarcasına mezkûr bölge deniz seviyesinden yaklaşık 400 metre aşağıdadır.²⁰¹ Çirkinliklerinin bir tezahürü olarak da hiçbir canlı barındırmayıp gerçekten de ölü bir göl olmasıyla gözler önünde bizlere sünnetullah’ı hatırlatmaktadır.

4.5. Şuayb Peygamber ve Kavmi

Kavmi helak olmuş ve toplamda 5 peygamberle birlikte ardı ardına zikredilmiş ve sonuncu peygamber olan Şuayb (as)’ın kavmiyle olan tevhid mücadelesine geldiğimizde kendisi, önceden zikrolunan peygamberlerimiz gibi kavmine karşı yapmış olduğu tebliğinden ötürü bir ücret istemediğini²⁰² belirterek Allah’a davetini

¹⁹⁸ Ahzâb 33/6.

¹⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 18/378, 379; Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil*, 3/142.

²⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 18/383; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, 7/247; Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil*, 3/143, 144; Neseî, *Medârikü’t-Tenzil*, 2/614; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 4/462.

²⁰¹ Bilge, “Lut Gölü”.

²⁰² Şuarâ 27/180.

gerçekleştirmiş ve hem Medyen hem de Eyke halkına karşı yapmış olduğu tebliğinde her ikisine de ölçü ve tartıda, hile ve aldatmayı terk etmelerini, dolayısıyla bozgunculuk çıkarmamalarını kendilerine tebliğ etmiştir.

Nitekim kavmine karşı tebliğinde “...Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek maksadıyla her yolun başında oturmayın. Düşünün ki, siz az sayıdaydınız, sonra O sizi çoğalttı. Bozguncuların sonunun nasıl olduğunu da düşünün!”²⁰³ , “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddî bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer müminseniz Allah’ın bıraktığı (meşrû) kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim.”²⁰⁴ şeklinde buyurmuş ve Nûh, Hûd ve Sâlih (as) gibi kavmine karşı bu tebliğinde kendilerini içinde buldukları hali anlamaya dair yumuşatıcı ve zihni açıdan düşündürücü şekilde “...Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum...”²⁰⁵ buyurmuş ve kavminin yine önceki kavimler gibi bir inkârcılık içerisinde karşılık vermelerine fırsat vermeden bu durumu hatırlatır şekilde “Ey kavmim! Sakın bana karşı muhalefetiniz sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenlerin benzeri bir musibetin başınıza gelmesine sebep olacak günahlar işlemeye sürüklemesin! Lût kavmi zaten sizden uzak değildir.”²⁰⁶ buyurarak, işin ciddiyetini kendilerine önceki kavimleri de hatırlatarak göstermiştir. Fakat kavmi de önceki kavimler gibi düşmüş oldukları günah

²⁰³ A’râf 7/85, 86.

²⁰⁴ Hûd 11/84-86.

²⁰⁵ Hûd 11/88.

²⁰⁶ Hûd 11/89.

girdabından ve dünya sevgisinden olacak ki Şuayb (as)’a karşı inkârlarında şu hususları ortaya koymuşlardır:

- 1- “...Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize döneceksiniz! ...Eğer Şuayb’a uyarmanız o takdirde siz mutlaka hüsrana uğrarsınız!”²⁰⁷ , “Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz, ayrıca aramızda seni zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasaydı, seni mutlaka taşıyarak öldürürdük. Bizim karşımızda sen güçlü biri değilsin.”²⁰⁸
- 2- “Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi emrediyor?”²⁰⁹
- 3- “Sen, gerçekten büyü yapılmış birisin.”²¹⁰
- 4- “Sen de sadece bizim gibi bir beşersin. Biz senin kuşkusuz yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz. Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır.”²¹¹

Görüldüğü üzere önceki helak olunmuş kavimlerin her birinde yer alan bir takım benzer inkârlar gerçekleştirmişlerdir. İlk maddeye göre kavminin Hz. Şuayb’a karşı yaptıkları tehditlerini yol ağızlarında oturarak, iman etmiş kimseler alışveriş için geldiğinde kendilerine karşı saldırarak, Hz. Şuayb’ın yalancı olduğunu, dünyalık mal edinmelerine karşı olduğunu söyleyerek korkutup dinden uzaklaştırmak şeklinde gerçekleştiriyorlardı.²¹² Bunun üzerine de Hz. Şuayb, önceden de belirttiğimiz gibi, her yolun başında oturup da bozgunculuk çıkarmamaları hususunda kendi yaptıklarını yüzlerine vurmaktadır. Diğer maddelerde geçen peygamberlerine iftiralari, azabın gelmesini istemeleri ve dini hususlarda alay etmeleri gibi sebeplerle kendi sonlarını

²⁰⁷ A’râf 7/88, 90.

²⁰⁸ Hûd 11/91.

²⁰⁹ Hûd 11/87.

²¹⁰ Şuarâ 26/185.

²¹¹ Şuarâ 26/186, 187.

²¹² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 14/314; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/904, 905; Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil*, 1/585; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 3/501.

böylelikle getirmiş ve tüm yapıp ettikleriyle sünnetullah'tan gazabın ve helakın gelmesine neden olmuştur.

5. GEÇMİŞ TOPLUMLAR ÜZERİNDEN SÜNNETULLAH DEĞERLENDİRMESİ

Zikrettiğimiz peygamberler ve kavimleri arasında yaşanmış tevhid mücadelesi, yalanlamalar ve yer yüzünden silinip yok olmayla son bulan akıbetlerin aralarında ortak bir sünnetullah olgusu görülmektedir. Bu olguların ilki, Allah'ın varlık ve birliğine zıt bir şekilde putperestlik vb. yaşayış içerisinde bulunmaları neticesinde içlerinden peygamberlerin gönderilmesi ve kendilerinin doğru yola çağırılmasındadır. Nitekim Allah tarafından gönderilmiş, zikredilen tüm peygamberler kavimlerine karşı bu olguyu bizlere ispatlar tarzda özellikle Şuarâ suresinde “ *آلَا تَتَّقُونَ، إِبْنِي كُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ،* “ *فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا، وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ* , *İnkârdan sakınmayacak mısınız? Bakınız ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir*” cümleleriyle, aynı lafızlarla, kavimlerini putperestliği bırakıp Allah'a iman etmeye çağırırsalar da kavimleri de ilginç bir şekilde yine Allah'ın sünnetullah olgusunun ikinci yönünü ispatlarcasına, benzer cevaplar verip, benzer fiiller yaparak inkâr etmişler ve dolayısıyla Allah'ın yasası gereği helak edilmişlerdir.

Zikredilen bu ikinci yön yani sünnetullah gereği helak edilmeye sebep ilkeler her ne kadar farklı gözükseler de;

- 1- Allah'ı ve Peygamberini kendilerinden yapmasını istediği ve kurtuluşa ermelerine vesile olacağı emirlerine söz ve eylemle inkâr etmek.
 - a. Melek gelmesini isteyerek,
 - b. Yalancı, aklını kaybetmiş, cinlenmiş, büyülenmiş vb. deyip Allah'ın elçisiyle alay ederek,
 - c. Sürgünle ve ölümle tehdit ederek,
 - d. Azabın hemen gelmesini isteyerek ya da azabı inkâr ederek,

- 2- Gönderilen mucizeleri inkâr etmek.
- 3- Yönetici, zorba, büyük, kibir taslayan vb. otorite sahiplerine uyararak, Allah ve peygamberleri inkâr etmek.
 - a. Atalarının dininden ve ilahlarından vaz geçmeyerek,
 - b. Toplumsal bozgunculuğu devam ettirerek gerçekleştirmişlerdir.

Geçmiş toplumların ortaya koydukları inkârları, temelde üç maddeden oluşmaktadır. Bu temel maddelerden hareketle inkârlarının şiddet derecesi yeni alt maddelerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim şiddetlerinin artmasıyla peygamberlerini öldürmeye yahut getirdikleri mucizeleri yok etmeye varacak kadar söz ve fiil içerisine girmişlerdir. Bununla birlikte Allah'a isyan ederek, azabın üzerlerine gelmesine varacak kadar gözü dönmüş bir inkâr seviyesine de ulaşmışlardır. Gerçekleşen inkâr dozajı neticesinde, sünnetullah gereği Allah'ın azabı ve helakı da doğru orantıda gerçekleşerek artmıştır.

Hz. Peygamberin tebliğinde de bu sünnetullah kaidelerini görmek mümkün olduğu gibi, gelen davete uymayla toplu bir helak gerçekleşmeyip, sünnetullah yönüyle inananlara da birtakım vaatlerin olduğu yeni bölüme geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE SÜNNETULLAH

1. HZ. PEYGAMBER (SAV) DÖNEMİ

Allah'ın, geçmişte varlık göstermiş kavimlere peygamberleriyle ulaştırdığı iman tebliğinde, kendilerinin yapıp ettikleri dolayısıyla sünnetullah olgusuna paralel olarak karşılık gördükleri bazı durumları zikretmiştik. Hz. Peygamberin yaşamış olduğu zamanda da sünnetullah'ın bu olgusu değişmemiştir. Önceki kavimlerde olmayıp, Hz. Peygamber dönemiyle birlikte gerçekleşmiş iman topluluğunun oluşmasıyla birlikte, zafere ulaşıp yönetim hakkı kazanmak, beraberinde Allah'ın yasalarını sosyal ve siyasi alanlarda daha kapsamlı bir halde görmemize olanak sağlamıştır. Burada sünnetullah'ın değişmezliği yönüne olan vurgumuzu daha iyi gösterebilmek adına Mekke müşriklerin Hz. Peygambere karşı yapmış oldukları inkâr mesabesine gösterilebilecek tüm reddiye ve iftiralarını zikretmek yerine, önceki bölümde bahsettiğimiz maddelere paralel gösterebileceğimiz ayetleri dikkatlere sunacağız.

Hız. Peygamberin, Allah'tan gelen son ilahî vahye muhatap olması sonucunda Mekke müşrikleri İslam'a davetinde hem kendinin hem de kendisine iman edenlerin yaşamış olduğu zorluklar tüm peygamberlerde olduğu gibi çok büyük bir mücadeledir. Bir insanın kendisinde bulunan bilgisini karşı tarafa aktarabilmesinin yolunun en temel hali düşüncelerle olamayacağına göre diyalogla yani karşılıklı fikir alışverişinde bulunup konuşmakla yapılmaktadır. Hız. Peygamberin kendisine gelen ilahî buyruğu Mekke müşriklere iletmesinde de kullandığı diyalog dili önceki peygamberler gibi iyilikle, sabırla ve düşündürücü açıklamalarla olmuştur.²¹³

Hız. Peygamber de yapmış olduğu tevhid mücadelesine göre “ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ , *Yakın akrabaları da uyar.*”²¹⁴ ilahî buyruğu nazil olduğunda, Safa tepesinin yüksekçe bir noktasına çıkarak Mekke halkına “Ya Sabâhâh!” şeklinde, baskın

²¹³ Örneğin, “De ki: “Ben sadece sizin gibi bir beşerim; bana tanrınızın tek tanrı olduğu vahyedilmiştir; doğruca O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!” bkz. Fussilet 41/6.

²¹⁴ Şuarâ 26/214.

olduğunda kullandıkları nida ile haykırır. Mekke halkının Safa tepesi altına doluşmasıyla birlikte Hz. Peygamber, kendilerine gelebilecek potansiyel bir tehdit karşısında tavırlarının ne olabileceğini tasdiklemek amacıyla “Şu dağın arkasında atlılarıyla bir ordu çıkacak desem bana inanır mısınız?” dediğinde Mekke halkı Hz. Peygambere “Sen yanımızda yalan ile itham edilmiş bir insan değilsin” diyerek Hz. Peygamberin güvenilir olup, yalan söylemediğini kendi ağızlarıyla da ifade edip tasdiklemişlerdir. Hz. Peygamber de çağrısının başında nida ettiği gibi, bir nevi daha büyük bir baskının olduğu, daha büyük bir tehdidin gelmekte olduğunu hatırlatır cinsten Mekke halkına karşı “Öyleyse ben de sizleri şiddetli bir azaba karşı uyarıyorum!” demesi ardından ilk inkâr gelmiş ve nitekim Ebu Leheb “Helâk olasıca! Bizi bunun için mi çağırdın?” demesi üzerine hem ilk inkârlardan biri hem de iman edecekler ve inkâr edecekler arasında kıyamete kadar sürecek olan son ilahî vahyin çağı başlamış olur.²¹⁵

1.1 Müşriklerin Hz. Peygambere İtirazları

Son ilahî vahyin Hz. Peygamber ve inananlar tarafından sürdürülen tevhid mücadelesine göre, önceki peygamberlerin kavimlerinde yaşanan şekilde benzer inkârlar ortaya çıkmıştır. İlerleyen paragraflarda örneklerini verip, ayrıntılarından bahsedeceğimiz şekilde inkârcılar, Allah’a ve Hz. Peygamberin getirdiği son vahyi karşısında, peygamberin kişisel özellikleri ve toplumsal statüsü çerçevesinde şekillenen bir inkârcılık diyebileceğimiz anlayışlar ortaya koymuşlardır. Şöyle ki, peygamber olarak melek gönderilseydi. Peygamber olarak kendisi gönderilmeseydi. Kendisi cinlenmiş, büyücü, kâhin, şair, deli, uğursuz vb. birisidir. O ve getirdiği vahiy, yalan ve uydurmadan ibarettir şeklinde gerçekleşmiştir.

1.1.1 Melek İstemeleri

Zikredilen anlayışların önceki kavimlerin inkârlarını ihtiva eder cinste benzer inkârlar olması da yaşadıkları putperest hayat tarzından bir anda tek tanrılı bir inanca karşı gerçekleşen şoklanma durumundan olması muhtemeldir. Zikredilen inkârları değerlendirecek olursak inkârcıların, peygamberin bir melek olması gerektiği

²¹⁵ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 6/179 (No. 4971); Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 1/193 (No. 208).

hususunda “*Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?*”²¹⁶ şeklindeki istekleriyle akıllarınca bir nevi Allah’ın kudretini ve büyüklüğünü test ederek melek gelmesini talep ediyorlar. Çünkü melek gibi bir varlığı insanların gözleri önüne sermek Sâlih (as)’ın taştan devenin çıkartılması gibi çıplak gözle görülür bariz bir mucize olacaktır. Burada inkârcıların istekleri, saçma birer paradoks örneği olan “hareket ettirilemeyen bir cisimle sonsuz bir güç karşılaşırsa n’ olur?”, “Tanrı kendi altından kalkamayacağı büyük bir taş yaratır mı?” gibi bir soru ve isteğe benzemektedir. İnkârcılar da akıllarınca, kendileri gibi olamayacak cinsten bir varlığın gelmesini istemeleriyle, Allah’ın emirlerinden kaçabilecekleri birer bahane aramaktadırlar.

Peygamberin melek olamayacağıyla alakalı serdedilen görüşlere göre aynı cinsten olan varlıkların yaşam standartları, görevleri ve uygulamaları yönünden birbirlerine daha uyumlu olacağından hareketle böyle bir şeyin olması muhaldir.²¹⁷ İnsan sorumlu tutulacaksa insan cinsinden bir uyarıcı tarafından uyarılmalı, zihinsel ve fiziksel açıdan birbirine benzer hazır bulunuşluk özelliklerinin olduğu bir varlıkla aynı olması gerekmektedir. Nitekim rabbimiz de bu durumun gerçekleşmeyeceğiyle alakalı inkârcılara karşı “*Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.*”²¹⁸, “*...Eğer biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine mühlet verilmezdi.*”²¹⁹ buyurmuştur. Rabbimiz de bir meleği peygamber göndermiş olsaydı, ilahî emirler açısından böylesine büyük bir mucize unsuru bir meleğin getirmiş olduğu vahye karşı yapılan en ufak inkâr anında toplumu helaka götüren bir sebep olacaktı.²²⁰ Bunun yaşanmasıyla vahiy ardına vahiy yani İslam’da emirlerin tedriciliği ortadan kalkarak ne ilahî mesaj kavranabilecek ne de Allah’ın rızasını kazanma yolunda bir şey gerçekleşmiş olacaktır. Melek getirilmesi hususunda da rabbimiz bizlere son noktayı koyacak şekilde “*Eğer (istedikleri gibi) onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla*

²¹⁶ Furkân 25/7.

²¹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 21/410.

²¹⁸ İsrâ 17/95.

²¹⁹ En’âm 6/8.

²²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 21/486, 487.

konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşlarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler."²²¹ buyurmuş, iman etme hususu da Allah'ın dilemesiyle bir lütuf olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla müşrikler inanmaya niyetleri olmadığından bahaneler ardına saklanmaktadırlar.

1.1.2 Hz. Peygamberin Şahsına İtirazları

İnkarcıların yapmış olduğu bir diğer reddiyeye geldiğimizde Hz. Peygambere toplumun sosyal statüsünde yer aldığı rolünden hareketle hasetlenmeleri, kendisini çekememeleri ve hafife alma gibi basit nefretlerle Hz. Peygamberin insani özelliklerinden hareketle ilahî boyuttan tayin edilmiş peygamberliğini yalanlama ve kendisiyle alay etme şeklinde gerçekleşmiştir.

Nitekim Hz. Peygambere karşı bu yalanlamaları, *"Onlar ne zaman seni görseler, "Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam!" diyerek mutlaka seninle alay ederler."*²²² , *"Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye de eklediler."*²²³ , *"Onlara peygamberleri açık kanıtlarla gelmişlerdi de onlar, "Bir beşer mi bizi doğru yola çıkaracak?" deyip inkâr etmişler ve ona sırt çevirmişlerdi..."*²²⁴ , *"Bildiğimiz son dinde böyle bir şeyi işitmedik; bu uydurmadan başka bir şey değil. İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi! ..."*²²⁵ , *"İnkâr edenler, "Bu Kur'an, onun uydurduğu, birilerinin de bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmecedен ibarettir..."*²²⁶ demeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberi hafife almaları, başka kişilerin peygamberliğe daha layık olduğuyla alakalı zikredilen, *iki şehirden büyük bir kişi* olarak nitelenen kişilerin Mekke ve Taif beldesinden olması gerektiği ve bunların Mekke'den Ebu Cehil ve Velid b. Muğire'nin, Taif'ten de Mesud es-Sekafi isimli kişilerin olması gerektiği öne sürülmüş, hatta bizzat Hz. Peygambere ekonomik üstünlüklerini dile getirerek kendilerinin peygamberliğe daha layık olduğunu ve iman etme hususunda kendilerine de vahiy gelirse kabul edeceklerini

²²¹ En'âm 6/111.

²²² Furkân 25/41.

²²³ Zuhruf 43/31.

²²⁴ Tegâbün 64/6.

²²⁵ Sâd 38/7,8.

²²⁶ Furkân 25/4.

bildirmişlerdir.²²⁷ Zikredilen bu şahıslar peygamber efendimizin toplumsal yapı içerisinde yer aldığı ekonomik konumu ve kişiliğinden hareketle yapmış oldukları bu inkârlarına göre de rabbimiz “*Onlara bir âyet geldiğinde (okunduğunda), “Allah’ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız” dediler. Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenler, yapıp durdukları hileler sebebiyle, Allah tarafından bir aşağılanmaya ve çetin bir azaba uğratılacaklardır*”²²⁸ buyurarak hem kendilerinin bu isteklerine karşı yaptıklarının birer hile olduğunu ve suç işlediklerini dolayısıyla böyle yapmaya devam etmeleri müddetçe kendilerinin büyük bir azaba uğrayacakları yönünde ilahî bir uyarı vahyolunmuştur. Allah’ın peygamberliği dilediğine vereceğinin bildirilmesiyle de peygamberlik görevinin arz ve talep unsuruna göre şekillenmediği, inkârlarında da zikrettikleri gibi dünyalık birikimlerin peygamberlik karşısında bir işe yaramadığı bildirilmektedir.

Belirtilen inkârlarıyla bir yere varamayacağını anlayan inkârcılar sonrasında yapacakları inkârlarını Hz. Peygamberin şahsiyetine yöneltmişler ve kendisini cinlenmiş, büyücü, kâhin, şair, deli, uğursuz vb nitelemelerle iftiralar atmaya başlamışlardır.

Nitekim bu iftiralarında Hz. Peygambere -tıpkı önceki kavimlerde inkâr edildiği gibi- aralarına fitne soktuğunu; babayı oğluna, oğlunu babasına düşman ederek toplumsal birlik ve beraberliklerini bozduğunu; tanrı inançlarına farklı bir boyut getirdiğini; tüm bunlardan dolayı da başlarına gelmiş tüm kötülüklerin kaynağı olduğunu söyleyerek Hz. Peygamberi tevhid davasından vazgeçirmeye çalışmışlardır. Vazgeçirmek için yaptıkları tekliflerinde dünyalık olarak ekonomik kaygıları varsa bunu çözümlenerek aralarındaki en zengin kişi edeceklerini, siyasi kaygıları varsa emir komuta zincirinin en tepesine çıkarıp kendisini yönetici bir kral yapacaklarını, kişisel bir hastalıktan dolayı cinlenme problemi varsa da tüm mal varlıklarını bu yolda harcayıp kendisini iyileştireceklerini taahhüt etmişlerdir. Hz. Peygamber de dünyevi kaygılarla yapılan ekonomik söylemlerine önceki peygamberler gibi bir ücret talep

²²⁷ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/271; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/2047.

²²⁸ En'âm 6/124.

etmediğini belirterek reddetmiştir.²²⁹ Sözlerini bu teklifleriyle sonlandırmayıp, Hz. Peygamberin şahsiyetine hakaret ederek, dalga geçilecek bir unsur olarak akıllarınca “cinlenme” fikriyle, kendisini tedavi etme yolunda mallarını bu tedavi için finanse edeceklerine dair teklifleri boş bir tekliften ileriye gitmemektedir. Çünkü deli yahut cinlenmiş birisine yapılacak yardım kısa süreli olacakken yani “bu zaten iyileşmiyor” deyip vazgeçeceklerken, zenginlik ve krallık teklifleri geleceklerini ellerinden alan uzun süreli bir teklif olacaktı, zaten buna da yaklaşmayacakları sözlerini buraya çekmeleriyle açıkça görülmektedir.

Hz. Peygambere karşı Mekkeli inkârcıların içinde bulunmuş oldukları tutumlarına binaen günümüz yakın tarihinde de bu tür yaftalamalara şahit olmaktayız. Hz. Peygambere karşı Mekkeli inkârcılar gibi böyle inkârcılık taslayan ve İslam literatüründe *Müsteşrik* olarak bildiğimiz bazı kimselerin olduğu malumdur. Peygamber efendimizin kişilik ve karakterine yönelik bir yaftalama olması hasebince zikredilen iftiraldan biri de Hz. Peygamberin vahiy alma durumu ve peygamberliğiyle alakalı histeri ya da sara hastası olduğuyla ilgili olan iftiradır. Bu yaftalamaya burada kısa bir paragraf açıp dikkat çekmek istiyoruz çünkü bu tür kimseler iftiralarını Mekkeli inkârcıların yapmış oldukları yoruma paralel yapıyorlar. Yapmış oldukları bu yorumlarında da bunu, günümüz insanların bilgi edinme aracı olarak kabul ettiği araştırmacı bir kimlikte yapmaları dolayısıyla Şuayb (as)’ın kıssasında dikkat çekilen ayetten²³⁰ hareketle, kitleleri uyutma ve İslam dinini kabul etmelerine engel olma açısından gerçekleştirdikleri için zikretmeyi uygun görmekteyiz. Bu duruma da kısaca değinebilmek adına sadece müsteşrik Reinhart Pieter Anne Dozy’nin iftirasına, dönemin düşünürlerinden olan Manastırlı İsmail Hakkı, İsmail Fennî Ertuğrul ve Filibeli Ahmet’in yorumları sadedince yapacağız.

Nitekim peygamber efendimize Dozy tarafından yapılan bu sara/histeri hastalığı²³¹ iftirasında Manastırlı İsmail Hakkı’ya göre Dozy tarafından Hz.

²²⁹ Muhammed İbn İshâk, *Siyer*, ed. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel (Akabe Yayınları, 1988), 257; Bununla birlikte Hz. Peygamberin ücret talep etmemesi hakkındaki ayetler için bkz. Yûsuf 12/104; Furkân 25/57; Sebe’ 34/47; Şûra 42/23.

²³⁰ “İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek maksadıyla her yolun başında oturmayın...” İlgili ayet için bkz. A’râf 7/86.

²³¹ Reinhart Dozy, *Târih-i İslâmiyyet*, çev. Abdullah Cevdet (Mısır: İctihad, 1908), 1/37.

Peygambere karşı histeri hastalığının iftirası ve asabi bir kişiliğe sahip olduğunun söylenmesi hususunda ilmi bir değeri olmayan kendi düşüncelerini zikredebilmek adına tıp doktoru ve müsteşrik olan Sprenger'ın teşhislerini kullandığını dile getirmektedir.²³² Hz. Peygamberin asabi kişiliği hakkında annesine çekmiş olabileceği varsayımıyla normal halinde mütefekkir bir halde olduğu, az söyleyip çok konuşmadığı, hasta olduğunda çokça ağladığı ve çokça ağlamasından dolayı şiddetli bir hayal gücüne sahip olduğu hususunda Dozy'nin söylemiş olduğu bu iftiralarına karşılık İsmail Hakkı, annesinin sinirliliğinin nerede yazılı olduğunu sormakla birlikte bunu savunmanın bir akıl kıtlığından dolayı olacağı şeklinde reddetmektedir.²³³

Hz. Peygambere yapılan bu histeri hastalığıyla alakalı iftiralar karşısında İsmail Fennî Ertuğrul, Dozy'nin düşüncesine karşı yine gayrimüslimlerden yabancı bir şahıs olan A. Briairo de Boismont'un *Des Hallucinations* (Halüsinasyonlar) eserinden alıntı yaparak;

“Hayır, nefsinin terk eyleyerek tercih ettiği o kadar fedakarlıklarıyla bütün bir kavmin din ve ahlak esaslarına o kadar hayret verici bir inkılap icra etmiş olan; Batıl fikirleri ve putperestliği devirip yerine yegane ve ruhani bir Allah dinini kurmuş ve bu vasıta ile memleketini barbarlık karanlığından çıkarmış, bu kadar uzun süre Arap namına hürmet ettirmiş ve ondan korkutmuş, torunlarına o kadar şan ve şerefli fetihlerin yolunu açmış olan; Milletini onda büsbütün kaybolmuş olan ve İslamiyet'e tâbi memleketlerde bin iki yüz seneden fazla bir süre geçtikten sonra henüz geçerli olan bir kanunlar mecmuası ile donatmış olan zât mecnun değildir.”

Şeklinde Hz. Peygamberin yapmış olduğu tüm işlerinde sebat ve metanet gösterebilmesi, davasından asla vazgeçmemesi ve insanlara kıyamete kadar kalabilecek güçte ve doğrulukta bir din bırakabilme işinin ancak ve ancak cismani ve ruhani açıdan sağlıklı birinin yapabileceği, hasta ve vehimli bir kişinin yapamayacağını böylelikle ortaya koymaktadır.²³⁴ Dozy'nin histeri sözüne ithafen histerili birinin hayal görebileceğini ancak gördüğü şeylerin kendisine korku ve

²³² Dozy, *Târih-i İslâmiyyet*, 1/14; İsmail Hakkı Manastırlı, *Tarih-i İslamiyet Nâmı Müstearıyla Doktor Dozy'nin Türkçeye Mütercem Risalesine Karşı Reddiye -11*, “Sırât-ı Müstakîm” 4/82 (1910), 58,59.

²³³ İsmail Hakkı Manastırlı, *Tarih-i İslamiyet Nam-ı Müstearıyla Doktor Dozy'nin Türkçeye Mütercem Risalesine Karşı Reddiye - 28*, “Sırât-ı Müstakîm” 5/105 (1910), 4-6.

²³⁴ İsmail Fenni Ertuğrul, *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk, Dozy'nin Târih-i İslamiyet'i Üzerine Reddiyedir*, çev. Ahmet Çapku (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 232-237.

heyecandan başka bir şey getirmeyeceğini belirtmektedir.²³⁵ Sprenger ve Dozy'nin peygamber hakkında koymuş oldukları teşhislerine binaen de bir hastalık hakkında teşhisin hastanın muayenesi sonucunda koyulabileceğini, koyulsa dahi mutlak manada gerçek teşhis olamayacağını, dolayısıyla yanında dahi bulunmadıkları Hz. Peygamber hakkında yapılan bu iftiraların vehimden ibaret olduğunu belirtmektedir.²³⁶

Hz. Peygamberin vahiy hallerinden sonra vahiy katiplerine ayeti yazdırması veya nazil olan ayeti bildirmesiyle ve aradan uzun süre geçmesinden sonra bile eksiksiz okuyabilmesi histeri hastalığına sahip olmadığını kanıtlamaktadır.

Yapılan histeri hastalığı iftiralarına karşı Filibeli Ahmet'in yorumlarına göre kendisinin İsmail Fenni gibi bir tutumla, Sprenger ve Dozy hakkında onların önceden söylenen sara hastalığı gibi bilimsel olarak kabul edilemeyecek bir teşhisi fark ederek Hz. Peygamberin durumu hakkında “kas histerisi” teşhisi koyduklarını ve bunu yaparken de Dozy'nin sanki Hz. Peygamberin huzurunda bir histerili hastayı muayene ediyormuşcasına vahyi esnasında zuhur eden halleri, kendi ilaveleriyle ballandıra ballandıra naklettiklerini belirterek Dozy ve Sprenger'i eleştirmekte ve yaptığı bu iftiralarını reddetmektedir.²³⁷ Ayrıca histerili kimselerin nöbetleri ardından kendilerine geldiklerinde yaşadıkları durumu hatırlayamamalarını da belirterek Hz. Peygamberin vahiy sonrası yazdırıp okumasıyla bu hükmü reddettiğini belirtmektedir.²³⁸ Görüldüğü üzere yakın tarih müsteşrikleri, Mekkeli inkârcıların yapmış olduklarına benzer iftiralarla Hz. Peygamberin kendisine ve vahyine şahit olmadıkları halde benzer açıdan inkârlar sarfetmekte ve kendilerini kandırmaktadırlar.

Mekkeli inkârcıların gerçekleştirmeye çalıştıkları tüm iftiraları Kur'ân'da “Şimdi bunlar da kendilerine aralarından bir uyarıcı gelmesine şaşıyorlar ve bu inkârcılar şöyle diyorlar: “Bu adam bir sihirbazdır, tam bir yalancıdır.”²³⁹ , “...Bir de inkâr edenler, “bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü” demektedirler.”²⁴⁰ , “Ne zaman rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, akılları başka yerde, kendileri

²³⁵ Ertuğrul, *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk*, 238.

²³⁶ Ertuğrul, *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk*, 236.

²³⁷ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Târîh-i İslâm* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1910), 1/175.

²³⁸ Hilmi, *Târîh-i İslâm*, 176.

²³⁹ Sâd 38/4.

²⁴⁰ Yûnus 10/2.

oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir. O zalimler, “Bu da sizin gibi sadece bir insan değil midir? Şimdi siz göz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?” diye gizlice fısıldaşmaktalar.”²⁴¹ şeklinde inkârcıların sihir ve büyücülük sözleriyle yaptıkları inkârların halleri haber verilmektedir. Bununla birlikte “Cinlere kapılmış bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız!”²⁴² , “...O bir şairdir; zamanın sillesini yiyeceği günü bekliyoruz...”²⁴³ şeklinde inkârcıların şairlik yönünde yaptıkları inkârların halleri haber verilmektedir. Ayrıca rabbimizin inkârcıların yapmış oldukları bu iftiralara karşı “O bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! O bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!”²⁴⁴ , “Sen öğüt vermeye devam et; rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kâhinsin ne de bir mecnun.”²⁴⁵ ayetleriyle Hz. Peygambere vermiş olduğu teselli neticesinde, kâhin ve deli vasıflarını iftira ettiklerini öğrenmekteyiz.

Yapmış oldukları bu yaftalamaların birer iftira olup gerçek manada inkâr olmamasıyla ilgili en çarpıcı örnekler:

- 1- Rabbimizin vahyinde “Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı. Elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.”²⁴⁶ buyurarak Hz. Peygamberin inkârcıların iddia ettikleri şekilde yalan uydurması halinde kendisinin yok edileceğini bildirmesinde gelen vahyin kendi ürünü olmadığı apaçık ortaya konmaktadır. Çünkü Allah’tan vahiy aldığı iddia eden birisi inkârcıların dedikleri gibi yalancı ve uydurmacı olsaydı, bu ayeti kerimeyi uydurup kendisini haklı çıkarması ya da yaşanan bu durumu gizlemesi gerekirdi. Hiçbir peygamber de asla böyle yapacak değildir.
- 2- Hz. Peygamberin yaşantısı ve ayette “Yine de ki: “Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden

²⁴¹ Enbiyâ 21/3.

²⁴² Sâffât 37/36.

²⁴³ Tûr 52/30.

²⁴⁴ Hâkka 69/41,42.

²⁴⁵ Tûr 52/29.

²⁴⁶ Hâkka 69/44-47.

aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?”²⁴⁷ buyurarak dikkatleri celbettiği *o gelmeden aranızda uzun süre yaşadım* fikriyle Hz. Peygamberin çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerine bakarak kendisinin ne kadar *Emîn* (güvenilir) olduğunu hatırlamaları tavsiye edilmiştir.

Nitekim Hz. Peygamber Mekke halkı arasında peygamberlik gelmeden önce kırk yıl gibi uzun bir süre yaşamış, peygamberlik görevi kendisine kırk yaşında verilmiştir. Bu yıllar aralığında kendisinden bir yalancılığın sâdır olmadığıyla alakalı çokça duruma şahit olmuşlardır. Örneğin, Kabe'nin restorasyonunda Hacerü'l-Esved taşının kendi bölgesine kaldırılıp konulması hususunda Mekkeli kabileler anlaşmazlıklar ve ayrılıklara düşmüş, düştükleri bu ayrışmazlık kan dökme noktasına kadar ilerlemiş ve birkaç gün tabiri caizse savaş sesleri yavaş yavaş çıkmaya başlamış. Kureyş'te tanınan ve bilinen birisi olan Ebu Ümeyye yaşanan bu çıkmazı çözebilmek adına “*Aranızdaki ihtilafı, mescit kapısından girecek ilk kişinin halletmesini kabul edin*” şeklindeki teklifine olumlu yanıt veren kavimler, kapıdan giren ilk kişinin Hz. Peygamber olduğunu gördüklerinde sevinerek “*Bu kendisine güvenilen kimsedir, aramızda vereceği hükme razıyız*” dediler ve böylelikle peygamber (sav)'in önderliğinde her kabile taşı yardımlaşıp aynı anda kaldırarak konulması gereken yeri olan gediğine koydular. Yaşanan bu durumda vahiyden 5 yıl önce gerçekleşmişti yani kendilerinin çokça yabancı kalacakları unutulmuş bir konu da değildi.²⁴⁸

Bununla birlikte Hz. Peygamberin çocukluk ve gençlik yıllarından peygamberliğine kadar kendisinin okuma yazma bilmediği, ders ortamlarına katılmadığı, herhangi bir edebiyat ortamında da bulunmadığı ve dolayısıyla şiirlerinin olmadığı ve aralarında tabiri caizse koca bir ömür böyle yaşadığı bilinmesine rağmen kendisinin daha önce bir benzeri görülmemiş, fasihlik ve belîğlik yönünden çok kuvvetli kelimelerin olduğu, uyumsuzluğun görülmediği cümle gruplarından oluşan ayetleri getirip insanlara tebliğ etmesiyle²⁴⁹, yapılan tüm bu iftiralar böylelikle çok yersiz ve isabetsiz olmakta; inkârcıların kendilerini kandırdıkları ortaya çıkmakta; bir

²⁴⁷ Yûnus 10/16.

²⁴⁸ İbn İshâk, *Siyer*, 160, 161.

²⁴⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/246-249; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/225, 226.

bakıma akli yönden de çok tutarlı hareketler etmediklerine dair birer delil olmakta; bu delil ile de iftiralar ve yalanlamalar hakkında inkârcılar düşünmeye çağrılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediğiyle alakalı rabbimizin “*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.*”²⁵⁰ kavli de bu duruma getirilen bir diğer delildir.

3- Allah kelamının inkârcılar üzerlerinde, göz ardı edemedikleri bir tatlılık etkisinde gizlidir.

Nitekim Kur’ân vahyinin üzerlerinde olan güzel etkisi, bir hac mevsimi sırasında komşu ülkelerden gelen hacılara ve ticaret erbabına karşı peygamber efendimizin açık tebliğiyle yayılmakta olan, apaçık ve edebi yönden veciz Allah kelamını engelleme girişiminde yatmaktadır. Bu durum Şuayb (as)’ın tevhid mücadelesinde olduğu gibi Mekke inkârcıları da yabancı insanları İslam dininden ve emirlerinden uzaklaştırmaya yönelik hac yolları üzerinde konuşlanmaya ve Hz. Peygamberin vahyini engelleme yönünde karar almışlardır. Şöyle ki, Velid b. Muğire’nin önderliğinde bir gün toplanıp ortaklaşa bir fikirle iftiralarını gerçekleştirebilmek için Hz. Peygambere öncelikle “kâhin diyelim” fikri atılmış ancak bunu duyan Velid b Muğire, kahinlerin kendisini tanıyıp sözlerini duyduğunu, Hz. Peygamberin de söz konusu kahinler gibi üstü kapalı güzel ve belirsiz sözler söylemediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar Hz. Peygambere “deli diyelim” teklifini sunmuşlar, buna karşılıklı Velid, delileri görüp tanıdığını, kendisinin şek ve şüphesi olup da delilik emaresi göstermediğini belirtmiştir. Buna da karşılık orada bulunanlar Hz. Peygambere “şair diyelim” teklifini sunmuşlar, Velid yine karşı çıkarak, edebi yönden birçok şiir ölçüsünü bilmekte olduklarını ve bunu diyemeyeceklerini dile getirmiştir. Bu sefer de orada bulunanlar Hz. Peygambere “sihirbaz diyelim” teklifini sunduklarında yine karşı çıkarak, sihirbaz ve sihirlerine aşına olduğunu, söylediği sözlerinin üfürme ve düğümleme içermediğini belirtmiş ancak toplantıları sonucunda bir karar alamayacaklarını anlayan inkârcılar ne karar alalım diye üsteleyince Velid, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği ilahî kelimeler karşısında

²⁵⁰ Ankebût 29/48.

“Vallahi, onun sözünde bir tatlılık var” diyerek şaşkınlığını da dile getirmiş fakat alınması gereken en doğru kararın sihirbazlık olduğu yönünde görüşünü bildirmiştir.²⁵¹ Sonrasında yapmış oldukları bu propaganda tabiri caizse reklamın kötüsü olmaz anlayışına benzer bir şekilde peygamber efendimizin tebliğ ettiği ilahî kelam hakkında bir merak uyanmış, sihirbaz iftirası atmaya çalıştıkları Hz. Peygamberin ismi hafızalara kazınarak hac mevsimi bitmiştir.

Tüm bunlarla beraber Hz. Peygambere vahyolunan ilahî emirlerin kendi fikirleri olmadığıyla alakalı Mekke inkârcılarının yapmış oldukları cinlenmiş, büyücü, kâhin, şair, deli vb. tüm sözlerinden, kısaca ilahî kelamın peygamber tarafından uydurulduğuyla alakalı yapılan inkârlarına karşılık, madem uydurma bir sözdür, sizler de uydurabilirsiniz şeklinde rabbimiz bir çok ayette kendilerine Kur’ân’ın bir mislini; 10 sure kadarını; bunu da yapamazlarsa kısa bir sure kadarını uydurmalarını teklif ederek meydan okumuştur.²⁵² Meydan okumasıyla birlikte rabbimiz “*Muhakkak ki biz bu Kur’an’da insanlara (gerçekleri anlatmak için) her türlü misali denedik. Yine de insanların çoğu inkârcılıkta direndikçe direndiler.*”²⁵³ buyurmuş ve bu inkârcılık direnişleri hakkında, önceki peygamberlerin helak olmuş kavimlerinde, Allah’ın onlara karşı uyguladığı yasalarını hatırlatırcasına “*İşte böyle; kendilerinden öncekilere de hiçbir peygamber gelmemiştir ki, “O bir sihirbaz veya bir mecnun” demiş olmasınlar. Sanki nesiller boyu birbirlerine hep bunu tavsiye etmişler! Daha doğrusu onlar sınır tanımayan bir topluluk! Artık onlarla ilgilenme. Bundan dolayı (çağrına uymadılar diye) sen kınanacak değilsin. Ama (alanlar için) öğüt vermeye devam et, zira öğüt inananlara fayda verir.*”²⁵⁴ Buyurmuştur. Nitekim nesiller boyu süregelen toplumlarda ilahî kelamın kendilerine bildirilişi ve inkârıyla birlikte yaşanan sünnetullah olgusuna paralel şekilde “*Doğrusu Kur’an, takvâ sahipleri için bir öğüttür... Muhakkak o, kâfirler için de derin bir pişmanlık sebebidir.*”²⁵⁵ ayeti hatırlardan çıkarılmamalıdır.

²⁵¹ İbn İshâk, *Siyer*, 207, 208.

²⁵² Zikrolunan ayetler hakkında bkz. Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; İsrâ 17/88; Kasas 28/40; Tûr 52/34.

²⁵³ İsrâ 17/89.

²⁵⁴ Zâriyât 51/52-55.

²⁵⁵ Hâkka 69/48, 50.

Hız. Peygambere yapılan inkârların önceki toplumlardaki benzerliği dolayısıyla sünnetullah boyutunu böylelikle ele aldık. Bu durumla birlikte toplumlara yapılan tebliğden, Allah'a ve peygamberine itaat ve iman açısından da sünnetullah'ın toplumsal etkileri olmuş, Müminler de imanı dolayısıyla birçok zorluğa ve işkencelere maruz kalmışlardır. Müminlerin gelişmesi ve hızla iman rüzgarının yayılması sebebiyle müminler ve inkârcılar arasında savaşlar ortaya çıkmıştır. İşte inananlar açısından da Allah'ın müminlere yardım etmesi sünnetullah olgusu içerisinde kendisini göstermektedir.

1.2 Savaşlarda Sünnetullah

Müminlerin darlık ve zorluk anlarında müşrik ve Yahudilerin inkârlarının artık bedensel çarpışma açısına dönüştüğü ve ihanetler ve propagandalarla birlikte rabbimizin müminler üzerine indirmiş olduğu sekinet, sabır ve sebat unsuru her bir etki, kendisini savaş ortamlarında çok daha göstermiştir. Allah'ın müminlere yardım etmesi böylelikle bir sünnetullah yarası haline dönüşmüştür. Rabbimizin bu sünnetullah yarasına örnek gösterip açıklayabilme açısından da İslam tarihinde müminler açısından üç büyük savaş olan Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarıyla sünnetullah'ın bu hususunu zikredeceğiz. Sünnetullah olgusunun değişmezliğinden hareketle zikredeceğimiz bu savaşların, diğer gerçekleşmiş savaşlara birer temel olacak birtakım unsurları olması hasebiyle de İslam tarihi içerisinde gerçekleşen diğer savaşlara değinmeyeceğiz.

1.2.1 Bedir Gazvesi

Peygamberimiz (sav) ve ashabın hicretin 2. yılında (m. 624), Ebu Süfyan'ın komutasında Suriye'den Mekke'ye getirilmek üzere, müşrikler için teçizat ve silah yönüyle hazırlık yapabilmelerine imkân tanıyan diye ticaret kervanı yollamışlardı. Hız. Peygamber de bu durumu ileri görüşlülüğüyle bilip, hazırlıkların kırılarak müminlere fayda sağlayabilecek bir kervanın önünün kesilmesi üzere istişare edildi ve müminler baskın yapma kararı aldılar. Müminlerin amacı savaşmak değil, bu kervana el koymak için basit bir seferberlikti. Baskın yeme haberi de kervana ulaştığında müşriklerden

bin kişilik ordu toplandı ve savunmak üzere yola çıktılar.²⁵⁶ Ancak Hz. Peygamber ve ahabın ilk savaşı olması ve müşrikler karşısında kişi sayısı, teçhizat ve malzeme kıtlığı yaşanan bir ortamda rabbimizin yardımının büyük bir mucizeye dönüştüğü Bedir gazvesinde, ahabın düşmana olan sayı, teçhizat ve malzemeler açısından eksiklikleri bir yana, müminler üzerinde savaşın bu zorluklarından hareketle büyük bir psikolojik baskı da bulunmaktaydı. Bu psikolojik baskıların etkisi kişi sayısı açısından müminlerin üç yüze, inkârcıların neredeyse bine yakın olmasıyla. Bu sayıların da müminler açısından altı zırhlı ve iki süvari; inkârcılar açısından yüz atlı, yedi yüz develik büyük bir ordudan oluşmasıyla.²⁵⁷ İnkârcılar açısından ise psikolojik bir baskı yoktu, kendileri çokça asker, teçhizat ve günlerce savaş meydanında ordusunu besleyebilecek bir malzeme bolluğuyla gelmişlerdi. Müminlerin içerisinde buldukları durumdan hareketle de Hz. Peygamber durumun vahimliği ve yardıma olan ihtiyacı yansıtır şekilde rabbimize “*Allahım! Bana va 'adettiğin şeyi yerine getir. Allahım! Eğer şu bir avuç insanı helak edersen, yeryüzünde sana bir daha ibadet olunmaz.*”²⁵⁸ Nidasıyla dua etmiştir. Hz. Peygamberin Allah tarafından vadedilen şeyi istemesi de “*Hatırlayın, Allah size “iki topluluktan biri sizindir” diye vaad ediyordu...*”²⁵⁹ ayetine binaen yapmıştır.

İki tarafın askeri çadırlarını kurdukları konuşlanma bölgesine bakıldığında da inkârcılar su kuyularına hakimiyet kurmuş bir alanda, kumların bulunmadığı, yürümeye elverişli bir ortamda konuşlanırken, müminlerse suyun az bulunduğu kumluk bir arazide bulunmaktaydı. Yaşanan bu konuşlanmayla birlikte müminler ve inkârcılar birbirleriyle yakınlaştığını bile “*İki birlik karşılaştığı sırada siz vadinin (Medine) daha yakın yamacında idiniz, onlar ise daha uzak olan yamaçta idiler, kervan da sizden daha aşağıda bulunuyordu...*”²⁶⁰ ayetinde de olduğu gibi bilmiyorlardı.²⁶¹ Müminler bulunduğu konum sebebiyle bir tarafta düşman kervanı bulunurken, bir tarafta da düşman askerleri bulunmakta ve aslında iki taraftan kısıvrak yakalanmış

²⁵⁶ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, 2/194.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/156.

²⁵⁸ Müslim, *Sahih-i Müslim*, 3/1384 (No. 1763); Zemahşeri, *Keşşâf*, 2/1088; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/459.

²⁵⁹ Enfâl 8/7.

²⁶⁰ Enfâl 8/42.

²⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/486,487.

bir vaziyette duruyor ancak iki tarafta bunu bilmiyordu.²⁶² Böylesine yokluklar arasında müminlerin zaferi kuşkusuz “وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ” *Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir’de de yardım etmişti. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız.*”²⁶³ ayetindeki yardımıyla haber verilmiştir.

Gerçekleşen bu yardımlar:

- 1- “(Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.”²⁶⁴ , “Rasûlüm! Hani Allah, savaştan önce müşrik ordusunu sana rüyânda olduklarından çok daha az gösteriyordu... Düşmanla karşılaştığınız zaman da onları sizin gözünüze az gösteriyor, sizi de onların gözüne az gösteriyordu; ta ki Allah, olmasını istediği şeyi gerçekleştirsin! Zâten sonunda bütün işler Allah’a dönecektir.”²⁶⁵

Ayetlerde görüldüğü üzere askeri sayısal değerlerin yanlış gösterilmesiyle gerçekleşmiştir. Zikrolunan ayetlerde müminlerin sayısal olarak kafirlere denk gelmesi, kafirlerin müminleri az görmesi, müminlerin kafirleri az görmesi gibi birtakım durumlar yaşanmış, tarafların birbirleri hakkında yanlış istihbaratlar alması ve gözleriyle de bunu farklı görmelerinden dolayı müminler açısından içlerinde buldukları psikolojik olarak sayısal korku, yerini güçlü bir kararlılık, tempo ve özgüvene bırakmıştır. Kafirler de müminlerin sayılarını az görmeleriyle rehavete kapılmışlar ve ciddi bir şekilde savaşmamışlardır. Çünkü inkârcı Kureyş ordusu, müminlere kıyasla, hayatları savaşla geçmiş paralı askerlerden oluşmasıyla savaş ortamına yabancı değillerdi. Müminler ise ilk defa savaşa giren kişilerden oluşmaktaydı. Kafirlerin düştükleri bu rehavet, gözlerine çekilmiş perde ve istihbaratlarının yanlışlığı sebebiyle, bin kişiye yakın orduları büyük bir yenilgiye

²⁶² Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/693.

²⁶³ Âl-i İmrân 3/123.

²⁶⁴ Âl-i İmrân 3/13.

²⁶⁵ Enfâl 8/43,44.

uğramış, müminler ise bu durumu bir fırsata, bir avantaja dönüştürmüşlerdi.²⁶⁶ Sayısının az olduğu zannedilen ve bitmek bilmeyen müminler bu sefer kendilerine galip gelmişler daha da coşkuyla savaşı lehlerine çevirerek kazanmışlardır.

2- “O zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.”²⁶⁷

Rabbimizin tek bir ayette zikredilen birkaç yardımcı içerisinde müminlere vermiş olduğu uyku halini ele alacak olursak, bu rabbimiz katından verilmiş bir yardım ve nimettir. Savaş esnasında veya herhangi bir güvenliğin olmadığı ortamda bir insanın uyuyor olması çok olası bir durum değildir çünkü düşman, silahsız ve savunmasız bir durum olan uyku anında kişiyi gafil avlar ve savaş alanına gelinceye kadar yapılan tüm hazırlıklar ve umulan zafer boşa gitmiş olur. Böyle bir durumda da rabbimizin Bedir savaşında müminler üzerine vermiş olduğu rahatlatıcı bir uyku, mucizevi açıdan da ele alınabilir çünkü gerçekleşen bu uyku hali müminlerin bazısında değil, hepsi üzerinde gerçekleştiği rivayet olunmuştur. Düşmana karşı hissedilen savaş ve ölüm korkusu içerisinde dahi tüm müminlerin rabbimiz tarafından uyutulması, savaş öncesinde bir rahmet ve nimet örneği olarak beden ve ruhen gerçekleşmiş, bu durum da müminlere moral ve motivasyon kaynağı olmuştur.²⁶⁸

Rabbimizin ayette zikredilen bir diğer yardımcı olan yağmurun yağdırılması hususuna geldiğimizde, müminlerin konuşlanmaları açısından suya yakın bir bölgede olmadıklarını belirtmiştik. İşte böyle bir yokluk durumunda rabbimiz müminler üzerine yağmurunu indirmiş ve bu yağmurun indirilmesiyle birlikte a) Müminler içecekleri ve ihtiyaçlarını giderecekleri suya kavuşmuştur. Konu hakkında ayette de belirtildiği üzere *şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek* hususunda gelen bu yağmur ile müminler, Allah’tan gelen yardımın rahatlığı sebebiyle uyumuş ve bu uykularından ötürü birçoğu uykularında ihtilam olmuşlar, bu yüzden rabbimiz vermiş olduğu bu

²⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/157,158, 15/488.

²⁶⁷ Enfâl 8/11.

²⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/461.

yağmuruyla bu pisliğin giderilmesine de yardımcı olmuştur.²⁶⁹ Yaşanan bu ihtilam durumu da aslında müminlerin savaş hakkında ne kadar rahata erdirildiklerini, savaşın neredeyse onlara unutturulduğu ve kendilerini mutlu eder halleri rüyalarında gördüklerine ve böyle de bir yardım aldıklarına işaret etmektedir. b) Müminler savaş ortamında daha rahat hareket edebilme kabiliyetine haiz olmuştur. Rabbimizin yardımı gereği gelmiş olan bu yağmur, buldukları konum gereği kumlu bir toprak yapısına sahip olan toprağı sıkılaştırarak üzerinde rahat hareket edilebilecek bir hale gelmiş, müşrikler açısından da buldukları bölge yağın yağmur sebebiyle çamurlanmış ve kervan ve askerlerinin hareketlerini kısıtlamıştır.²⁷⁰ Savaştan kaçmayı düşünecek olan kafirler de böylelikle kaçamayacak, yakalamak üzere hareketlenen müminler de kafirleri böylelikle yakalayabilecek bir hale gelmiştir. Yaşanan bu yardım neticesinde inkârcıların pozitif moralleri ve müminlerin negatif moralleri tam tersi bir hale dönüşmüş ve savaşın seyri müminlerden yana olmaya başlamıştır.

3- *“O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbinizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi? Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin melek yardım edecektir.”²⁷¹ , “Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size, “Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim” diye cevap verdi. Bunu yalnızca müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Zaten yardım ancak Allah tarafındandır. Allah, kuşkusuz izzet ve hikmet sahibidir... O sırada rabbın meleklerle şunu vahyedyordu: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlerin sebatlarını pekiştirin. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun.”²⁷²*

Bedir’de rabbimizin müminlere karşı gerçekleştirmiş olduğu bir diğer yardımını da görüldüğü üzere melekler oluşturmaktadır. Rabbimizin meleklerle

²⁶⁹ Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, 15/462.

²⁷⁰ Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, 15/463.

²⁷¹ Âl-i İmrân 3/124,125.

²⁷² Enfâl 8/9,10,12.

müminlere yapmış olduğu yardımı hakkında serdedilen görüşlere göre ayetlerde zikredilen meleklerin yardımının boyutu ilk maddede belirttiğimiz üzere kafirlerin müminlerin sayısı hakkında içine düştükleri ihtilafta ve yanlış istihbarat edilmelerinde gizlidir. Nitekim melekler Bedir gazvesinde müminlerin sayısını fazla gösterip kafirlere denk getirebilecek sayıda olduğu zikredilmiştir. Ayrıca meleklerin Bedir gazvesinde inkârcılara karşı müminlerin cephesinde mücadele ettiğini, diğer görüşe göre de şeytanın insanlara vesvese vermesinden hareketle meleklerin de müminlere ilham verip kafirlerin kalplerine korku salma açısından ruhani destek sunduğu da zikredilmiştir.²⁷³ Meleklerin fiziksel olarak savaşa katılıp katılmadıkları böylelikle ele alınmış olsa da Bedir Savaşı'nda meleklerin aktif olarak yer aldığı bazı sahabiler tarafından rivayet edilen hadislerle²⁷⁴ yaygın bir kanaat olmakla birlikte, meleklerin savaşlardaki yardımlarına dair farklı görüşler de bulunmaktadır.²⁷⁵ Müminlere her ne açıdan olursa olsun, Allah tarafından meleklerin gönderildiği sünnetullah açısından birer gerçektir. Bu gerçek, müminlerin ilk savaşı Bedir'de de olduğu gibi diğer tüm savaşlarda da müminlerin hazırlığı, sabrı, gayreti ve rabbimizin izniyle “*Bunu yalnızca müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Zaten yardım ancak Allah tarafındandır. Allah, kuşkusuz izzet ve hikmet sahibidir.*”²⁷⁶ müjdesiyle de bildirilmiştir.

1.2.2 Uhud Gazvesi

Uhud gazvesi hicri 3. yılda (m. 625) Hz. Peygamberin ve inanan müminlerin birtakım imtihanlara tabi olduğu, ağır kayıplara ve ihanetlere maruz kaldığı ve sünnetullah açısından da kendisinden sonra gelebilecek savaşlara temel olan bir savaşlardan biridir.

Bedir savaşından daha bir yıl geçmemiş olmasına rağmen müşrikler müminlerin Arap yarımadasında daha da yayılıp büyümeleri ve bir önceki savaş olan Bedir'de yaşadıkları yenilgi sonucunda müminlere karşı savaş hazırlıklarına

²⁷³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/463.

²⁷⁴ Zikrolunan hadislerle alakalı bkz. Müslim, *Sahih-i Müslim*, 3/1383-1385.

²⁷⁵ Sunulan görüşler arasında Bedir savaşında yer alıp, Hendek ve Huneyn'de katılmadıkları; savaşmayıp sayıları farklı göstermek için yardım ettikleri; savaşacak olsalar tek bir meleğin bile orduları dağıtacak güçte oldukları belirtilmiştir. İlgili konu için bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, 2/1090.

²⁷⁶ Enfâl 8/10.

başlamış ve savaş kararları almışlardır. Aldıkları bu kararlarında Yahudilerin bazı kabile önderleri de bu savaş için inkârcılarla bir olacaklarıyla alakalı yardımlarının taahhüdünü verdiler. Savaş hazırlığı açısından inkârcı müşrikler iki bin kişiden oluşan paralı asker bölüğüyle bin kişiden oluşan askerleriyle toplamda üç bin kişilik bir ordu kurdular. Kurulan bu ordunun geldiğiyle alakalı haberler Hz. Peygambere ulaşınca ashab ile istişare ederek fikir alışverişinde bulundu ve görmüş olduğu bir rüyaya binaen Medine’de kalarak savunma savaşı yapılması hususunda görüşünü belirtti.²⁷⁷

Hz. Peygamber herkese söz hakkı tanımak için önceden hiç fikrini almadığı münafık Abdullah b. Übey’in de görüşünü sordu. Onunla orada bulunan Ensar’dan bazıları da Medine’de kalıp savaş için çıkılmamasını, kime saldırdılarsa kaybettiklerini ve dolayısıyla bu savaşı da kaybedeceklerini, kendilerine saldırmış herkesi de mağlup ettiklerini ekleyerek tavsiyelerini yaptılar. Bir saldırı olması durumunda kadın ve çocuk herkesin buna bir şekilde katkı yapabileceklerini ve böylelikle savaşı kazanabileceklerini de zikrettiler. Bir diğer fikir birliğindeki, Bedir’e katılamamış sahabe grubu da aşırı derecede Hz. Peygambere savaşma hususunda direterek -belki de Bedir’de yaşanan mucizevi zaferin tekrar yaşanacağı rahatlığıyla- “Bizi düşman karşısına çıkar, kendilerinden korktuğumuzu zannetmesinler” dediler. Bunun üzerine de Hz. Peygamber zırhını giyerek savaş haline büründü ve oradakiler hata yaptığının farkına vararak, yaptıkları bu ısrardan üzüntü duysalar da Hz. Peygamber “*Bir peygambere zırhını giydikten sonra savaşına kadar çıkarması yakışmaz.*”²⁷⁸ buyurarak savaş merhalesine geçildiğini bildirdi.²⁷⁹ Böylelikle savaş düzeni oluşturulmaya başlandı ve herkes görevini Hz. Peygamberden öğrendi. Nitekim Hz. Peygamber, Abdullah b. Cübeyr önderliğinde okçu grubu atamış ve buldukları bölgeden yenildiklerini görseler dahi asla ayrılmamaları yönünde emrini de tembihlemiştir.²⁸⁰

Savaş merhalesine geçilince münafık lider Abdullah b. Übey’de alınan bu savaş kararı karşısında hayal kırıklığına uğramış, çocukların sözüne kulak verdiğiyle alakalı

²⁷⁷ Muhammed Hamidullah - Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Mayıs 2024).

²⁷⁸ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 9/112.

²⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8/345.

²⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Âzîm*, 2/95.

peygamber efendimize kızmış, ardından kendi fikrini gerçekleştirebilme açısından tebaasına karşı düşman geldiğinde müminlerle birlikte savaşmayıp bölgelerini terk etmelerini, terk ettiklerinde müminlerin de nizamının bozularak kendilerine uyacakları hususunda kendilerine talimat vermiştir. Böylelikle savaş gerçekleştiğinde bine yakın mümin ordusu üç yüz savaşçının dağılmasıyla yedi yüz kişilik bir orduya düşmüştür.²⁸¹

Savaş başladığında da rabbimizin yardımıyla müminler ilk safhada zafer kazanır bir halde muzaffer olduklarını düşünerek savaş alanında ganimet toplamaya başlamışlar ve dünyevi mallar uğruna Abdullah b. Cübeyr'in de ikazlarına rağmen buldukları bölgeyi asla terk etmemesi gereken okçular da bu ganimet yarışına girişmişlerdir. Ganimet yarışına girerek dağılan müminlerin bu halini fırsat bilen Hâlid b. Velîd, okçuların bulunduğu bölgeyi kuşatma altına alarak, içerisinde okçuların kumandanı Abdullah b. Cübeyr'in de bulunduğu müminleri şehit edip, iki yandan kuşatmış ve savaşın seyri tam tersi bir yönde sonuç vermeye başlamıştır. Bu dağılım ve kargaşa içerisinde Hz. Peygamberi de terk ederek kaçışmaya başlamışlar ve bu sıralarda da Hz. Peygamber alnından ve yanağından darbe almış ve kazılmış bir çukura düşerek de mübarek dişi kırılmış, etrafta Hz. Peygamberi göremeyen müşrikler öldürüldüğüyle alakalı asılsız haberler yaymış ve savaşı zaten kazanıp, İslam'ın başını kestiklerini düşünerek savaşı son demine kadar uzatıp da herkesi katletmemişler, müminleri yaşanan bu kayıp ve hüznün içerisinde hallerine terk ederek, bir nevi aşağılayarak oradan ayrılmışlardır.²⁸²

Müşriklerin savaşı uzatmayıp müminleri bir nevi aşağılayarak savaş alanını terk etmeleri hakkında Ebu Süfyan, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e savaş sonrası seslenmiş ve cevap alamayıp öldüklerini açığa vurunca, Hz. Ömer dayanamamış ve kendilerinin sağ olduğunu ve hazır olduklarını söylemiştir. Bunun üzerine Ebu Süfyan "Bugün Bedir savaşına bedeldir" diyerek dalga geçmeye kalkmış, Hz. Ömer'de "Evet ama eşit değiliz. Zira bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz cehennemdedir" dese de aldırış edilmemiş ve müşrikler, müminlerin işini tamamıyla bitirmeden geri dönmüşlerdir. Müminler de bu savaşta yetmiş şehit vermiş, şehitler arasında Hz.

²⁸¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8/346.

²⁸² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/664,665.

Peygamberin amcası Hz. Hamza gibi isimlerin olmasıyla da tüm bu kayıplar müminlerin kalplerinde ağır bir yer etmiştir.²⁸³

Uhud savaşında yaşanan tüm ihanetler, dağılma ve kalplerde açılan ağır yaralar hakkında da rabbimizin sünnetullah kaideleriyle müminleri terbiye edip, uhrevi açıdan birtakım müjdeleriyle yaşanan savaş her ne kadar büyük bir kayıp oluştursa da kıyamete kadar müminlerin değişmez sünnetullah hakkında dayanakları olmuştur.

Allah'ın genellik yasası itibariyle Uhud gazvesinde müminlere öğrettiği sünnetullah kaideleri şunlardır:

- 1- *“Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye. Allah, zalimleri sevmez. Bir de Allah, iman edenleri günahlardan arındırmak, kâfirleri de yok etmek için böyle yapıyor. Yoksa, Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?”²⁸⁴ , “Allah yolunda öldürülseniz ya da başka bir şekilde ölseyiz, şunu bilin ki, hiç şüphesiz Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, kâfirlerin dünyada kalıp topladıkları her türlü menfaatten daha hayırlıdır.”²⁸⁵*

Rabbimizin zikrolunan ayetlerde müminlerin başına gelmiş musibetler ve mağlubiyetler hakkında müminlere hem ders hem de teselli verme açısından müminlerin ölenlerinin şehit olduğu ve bunu şehit olanlara şahit olunması için gerçekleştirerek, böylesine büyük bir fedakarlıkla Allah yolunda canını feda etmiş kimseleri müminlere bir sevinç kaynağı kılmakta ve onlara üzülmemeleri tavsiye olunmaktadır. Gerçekten inanan bir mümin olmayla da bizlere gevşek olmamamızı, şehit kardeşlerimiz için üzülmeden onların bıraktığı yolda adım adım ilerlememizi

²⁸³ Hamidullah - Avcı, “Uhud Gazvesi”.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/139-142.

²⁸⁵ Âl-i İmrân 3/157.

rabbimiz bizlere belirtmiş ve böylelikle üstün gelinerek iktidara sahip olunacağı müjdesi verilmiştir.²⁸⁶

Hiç şüphesiz iman, zorluklar karşısında, müminlerin direnç, moral ve motivasyonlarını arttıran en temel unsurlardandır. Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri, Hz. Mûsâ ile Firavun'un sihirbazları arasında cereyan eden hadisede görülmektedir.²⁸⁷ Ayetlerde zikrolunan sihirbazlar, Hz. Mûsâ'nın gerçekleştirmiş olduğu mucizesine iman etmeleri sonucunda Firavun tarafından işkence ve ölüm tehdidi almaktadırlar.²⁸⁸ Sihirbazların çok ani bir kararla imanı seçmeleri ve yapılan tehditlere karşı *“Onlar şu cevabı verdiler: “Bize gelen bunca apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.”*²⁸⁹ demişlerdir. Firavun'un tehdidine karşı imanları neticesiyle kulak asmamışlar ve dirençlerini koruyabilmişlerdir. Ayrıca günümüzde Filistinli kardeşlerimiz de yaşamış oldukları tüm zorluklara ve soykırıma rağmen, imanlarını güçlü tutmalarından dolayı şehitlerine, hiçbir şekilde kayıp gözüyle bakmadıklarını, bilakis Allah'a çokça şükredip hamd ettiklerine şahit oluyoruz. Tabi bu konuya ilerleyen başlıklarda değineceğiz, şimdi bir benzerlik olduğu ve gerçekten inanan mümin olduklarını böylece ispatladıkları için kısaca temas etmeyi uygun gördük.

2- *“Bedir’de düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, Uhud’da kendi başınıza gelince: “Bu musîbet de nereden?” diye soruyorsunuz, öyle mi? Rasûlüm de ki: “Elbette kendi yaptıklarınız yüzünden!” Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter.”*²⁹⁰

Ayet grubunda da görüldüğü üzere zafere ulaşma ve onu elde etme yolundaki azim, çalışma ve sebat etmeyle ister mümin ister inkârcı kafir olsun herkesin aynı kefede bir muamele gördüğü ve aynı sünnetullah kurallarına tabi olduğunu ifade

²⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/371.

²⁸⁷ Hz. Mûsâ ve sihirbazlar arasında gerçekleşen hadise için bkz. A'râf 7/113-126; Tâhâ 20/65-73; Şuarâ 26/43-51.

²⁸⁸ *لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ*, *Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!* A'râf 7/124. Benzer ayetler için bkz. Tâhâ 20/70; Şuarâ 26/49.

²⁸⁹ Tâhâ 20/72. Benzer ayetler için bkz. A'râf 7/126; Şuarâ 26/50.

²⁹⁰ Âl-i İmrân 3/165.

etmektedir. Nitekim *insanlar arasında döndürüp* durulan bu zaferler ve kayıplar, her daim müminlerin zafere ulaştığı bir durum olmuyor, kafirlerin de kazandığı şekilde onların da yüzüne gülüyor. Burada insanlar arasında döndürülen husus Allah'ın yardım etmesiyle zaferi değil, Allah'ın musibet vermesiyle mağlubiyeti tattırmasıdır çünkü rabbimizin yardımı şerefli ve büyük bir izzet olup sadece müminlere aittir.²⁹¹ Her türlü günahı kat ve kat işleyen kafirlerin Müslümanlara galip olabilmeleri sadece yapıp ettikleri azimli çalışmalarından ve bu konuda göstermiş oldukları kararlılığın bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Müminlere yaşatılan mağlubiyet, varlıklarını korumak ve devamlılığını sağlamak için göstermeleri gereken gayret ve çalışmaları terk edip, her yönden geri kalmaları, gelişmemeleri, durağan bir yapıya bürünüp kolaycılığa kaçmalarıyla Allah'ın, *içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?* buyruğunda olduğu gibi dünya imtihanında her daim başarılı olacak, Allah'ın seçkin kulları olduğu hayaline kapılmamaları hususunda bir ders ve terbiye olması için gerçekleştirilmektedir. Tüm bu hususlar, savaşın şart ve kurallarına göre hareket etmenin, taktik vb. geliştirmenin gerekliliği yönünde de Allah'ın yasasını ortaya koymaktadır.

1.2.3 Hendek Gazvesi

Kur'ân'da bu gazve, birçok kabile ve grupların katılımı ve yaklaşık on binin üzerinde bir düşman ordusunun kurulmasından dolayı ismi Ahzâb yani gruplar, hizipler, bölükler, birlikler, taifeler ve güruhlar gibi birçok anlama gelen bir topluluğu ifade eden bir kavramla anlatılmıştır. Hendek gazvesi de Kur'ân'da isminin başlıca Ahzâb olduğu bir surede zikredilerek anlatılmaktadır.

Hendek gazvesinin gruplar savaşı olması, müşriklerin, Hayber Yahudilerinin, Gatafanlı, Fezareli, Esedoğlu ve Süleymoğlu gibi kabilelerin birleşiminden oluşan büyük bir gruptan oluşmuş olmalarıdır. Müminlerle inkârcı gruplar ordusu arasında savaş hicri 5. yılda (m. 625) gerçekleşmiş ve müminlerin bir daha müşrikler tarafından baskın savaşına maruz kalmadığı ve müminlerin savaş anlayışlarında yer alan

²⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/372.

değişimle bir dönüm noktası olmuş yani artık taarruzun başladığı ve fetihlerin yolunun açıldığı bir savaştır.²⁹²

Bedir savaşında olduğu gibi Şam taraflarıyla ticaret ilişkilerini sürdürebilmek, gelişmek ve müminlerle bir sonraki savaşlarında onları alt etme istekleri Hendek savaşında da görülmekte ancak yaşanan Uhud savaşının bir sonuca bağlanılmamasıyla müminleri tamamen yok etmemeleriyle birlikte müminler geçen süre zarfında daha da güçlenmiş ve müşrikler açısından kuzeyden Mekke'ye ulaştırılmak istenen ticaret yolunu müminler, Dûmetülcendel seferiyle önceden ele geçirerek aradaki ekonomik ve ticari bağlarını yok etmişlerdir. Uhud savaşı neticesiyle kuzeye doğru sürülen Yahudilerin (nadiroğulları) alınan kervan yolu üzerindeki eşkıyalıkları ve civar bölgelerde bulunan kabileleri müminlere karşı kışkırtmaları, Mekke'ye giderek müşrikleri savaşa ikna etmeleri ve kabilelere savaş sonrası bir yıllık mahsullerle yapılacak ödeme vaadi sonucunda tüm bu gruplar Medine'ye karşı savaş kararı almışlardır.²⁹³ Oluşturulan orduyla birlikte bu ordu üç kola ayrılarak Medine'yi ele geçirme planı uygulanmak istenmiştir. Yaklaşık on bin kişiden oluşan inkârcı ordusuna karşılık üç bine yakın mümin bulunmaktaydı. Gerçekleşecek bu büyük savaştan ötürü Uhud'da yaşanan meydan savaşının ve diğer itaatsizliklerin getirdiği talihsiz durumlar sebebiyle müminler aralarında yapmış oldukları istişareler sonucunda Selmân-ı Fârisî'nin "Biz İran'da etrafımız kuşatılacak olursa hendek kazardık." teklifi üzerine savunma savaşı alma kararı almışlardır.²⁹⁴

Hendek kazımı esnasında Ahzâb suresinin 12. Ayetinde münafıklar tarafından belirtilen bir olay daha yaşanmış ve bu olaya göre büyükçe bir kaya parçası müminlere engel olmuştur. Engel olan bu taşı peygamberimize bildirdiklerinde kendisi eline bir kazma almış ve bu kayayı 3 defa vurarak parçalamıştır. Her vurduğunda da mucizevi olarak gaipten haber veren bazı görüntüler görmüştür. Görmüş olduğu bu mucizenin ilkinde İran bölgesinin, ikincisine göre Bizans bölgesinin, üçüncüsüne göre de Yemen bölgesinin fethedileceğiyle alakalı ahabını müjdelemiştir.²⁹⁵

²⁹² Muhammed Hamidullah, "Hendek Gazvesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mayıs 2024).

²⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/129.

²⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/129.

²⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/130,131.

Hendek savaşında biz müminlere örnek olması açısından peygamber efendimizin ileri görüşlülüğüne yaraşır bir olay daha gerçekleşmiştir. Savaşın gidişatını değiştirecek şekilde bahsedilen olay, Eşça' kabilesinin lideri Nuaym b. Mesûd'un gizli bir şekilde peygamber efendimize gelerek iman ettiğini bildirme hadisesinde görülmektedir.

Yaşanan bu hadiseye göre iman eden bu lider karşısında peygamber efendimiz temkinli davranmış ve İslam ordusunun az olmasına rağmen kendisini orduya katmayarak (bizlere daha iyi örnek olması açısından “*Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.*” ayetinde de buyrulduğu gibi)²⁹⁶ kendisine gelen bu kişinin gerçekten sözünde doğru olup olmadığını görebilmek ve inkârcıları birbirine kırdırabilme adına bir fırsat olarak kullanmak için Nuaym'a imanını açıklamamasını, düşmanları içeriden çökertebilmek adına aralarında niza ve fitne çıkarmasını isteyerek tabiri caizse düşman üzerine salmıştır. Bunun üzerine Nuaym cahiliye devrinden kalma bir dostluğu bulunan Kureyza oğullarına giderek kendilerine, üzerinde yaşamış oldukları Medine topraklarının savaş sonrası onlara daha layık olduğunu, yardım için gelen Gatafan ve Kureyşlilerin bir fırsat bulmaları halinde topraklarına çökeceklerini, bunu yapamazlarsa savaştan çekilerek onları mümin ordusuna satacaklarıyla alakalı korkuttu ve savaş öncesi Gatafan ve Kureyşlilerden rehine alarak işlerini sağlama almalarını tavsiye etti. Sonrasında da Kureyşli müşriklerin yanına giderek onlarla önceden beri var olan dostluğunu kullanıp kendisini de haber getirdiği için ifşalamamaları yönünde sözlerini alarak Kureyza'lı Yahudiler hakkında, yapmış oldukları ittifaktan bir şekilde caydıklarını, bunun yerine pişmanlık ve korkularından ötürü mümin ordusuna ve Muhammed'e yardım edecekleri, savaş esnasında da Mekkelilere ihanet edip liderlerini müminlere satacakları yönünde karar aldıklarıyla ilgili bilgi verdi. Sonrasında da Gatafan kabilesine giderek bu sefer de Yahudi ve Mekkelilerin bir anlaşmaya vardığını ve kendilerini saf dışı edecekleriyle alakalı bilgi verdi. Kureyzalının Mekkelilere

²⁹⁶ Zikrolunan ayet Hendek savaşından çok daha sonra, hicri 8 ya da 9. yılda nazil olmuştur. Ayeti, Hz. Peygamberin daha ayet nazil olmadan önce bile ne kadar temkinli olduğunu gösterebilmek ve güzel bir örnek olması hasebiyle zikretmeyi uygun gördük.

bildirdiği gibi müşriklerden rehine istemesi üzerine Nuaym'ın söylediklerinin doğru olduğunu tasdikleyerek Kureyza'ya rehine vermediler. Kureyzalılar da rehine vermiyorlarsa kesin bunlar bizi saf dışı edecekler diye Nuaym b. Mesûd'u tasdiklediler ve daha savaş başlamadan gruplar arasında niza ve fitne çıktı. Böylelikle aralarında tek bir fikir birliğine varamadılar ve birbirlerine doğru düzgün yardım da edemediler.²⁹⁷ Sünnetullah kabilinden Hz. Peygamberin gerçekleştirdiği bu stratejisiyle de Allah'ın yardımı, Hz. Peygamberin bu temkini ve ileri görüşlülüğünde ortaya çıkmıştır.

Nitekim *“Yukarıınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz. İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar.”*²⁹⁸ şeklinde buyrulan büyük savaş kapıya dayandığında hem müminler hem de münafıklar kendilerini resmen belli edercesine bazı haller yaşanmıştır. Münafıklar açısından kendileri zikrolunan mucizeyle alakalı şüphe içerisinde bulunmalarıyla birlikte böylesine kalabalık bir halde üzerlerine hücum eden ve üç kola ayrılmış bir ordunun arasında kalmalarından dolayı yaşadıkları derin korkunun neticesinde:

- 1- Hz. Peygamberin müjdelediği mucizesine binaen *“Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, “Allah ve resulünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!”*²⁹⁹ diyerek;
- 2- *“Onlardan bir grup, “Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün” diyorlardı. Onlardan bir bölük de, aslında açıkta olmadığı halde, “Evlerimiz açıkta ve korumasız” diyerek peygamberden izin istiyorlardı; bunların istediği kaçmaktan başka bir şey değildi.”*³⁰⁰ Şeklinde belirtilerek gerçekleşmiştir.

²⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/135-137.

²⁹⁸ Ahzâb 33/10,11.

²⁹⁹ Ahzâb 33/12.

³⁰⁰ Ahzâb 33/13.

Ayetlerde de belirtildiği üzere bahaneler uydurarak münafıklıklarını ortaya koymuşlardır. Rabbimiz de münafıkların bu hallerini hem kendilerine hem de müminlere bir uyarı niteliğinde “İçinizden engelleyicileri ve size karşı nekeslik (cimrilik) içinde arkadaşlarına, “Bize katılın” diyenleri Allah çok iyi bilmektedir. Zaten bunların pek azı savaşa gelir. Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı nekeslik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır.”³⁰¹ buyurmuştur. Böylesine büyük bir imtihan içerisinde münafıkların da bu inkârî sözlerine maruz kalan müminlerin de imanlarını, kararlılıklarını ve azimlerini ispatlar bir şekilde “Müminler düşman kuvvetlerini karşularında görünce, “Bu, Allah’ın ve resulünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve resulü hep doğru söyler” dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı.”³⁰² Buyurarak müminlerin hallerini haber vermiştir.

Rabbimiz, münafıkların tüm inkârlarına rağmen insanlar üzerine koymuş olduğu sünnetullah kanunu gereği, çalışana, azmedene, imanları hususunda sabır ve sebat gösterenleri zaferiyle mükafatlandığı gerçeğinde olduğu gibi, Bedir savaşında da haber verdiği yardımına benzer, maddi ve manevi olarak “Ey iman edenler! Allah’ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi.”³⁰³ buyurmuş ve savaş esnasında yardımını esirgememiştir. Maddi açıdan, soğuk bir zaman diliminde gerçekleşmiş Hendek savaşında, şiddetli bir fırtına neticesinde inkârcıları soğuktan donduracak şekilde; manevi açıdan da meleklerle destekleyerek müminlerin savaş azmini tutuşturmasıyla zafere ulaştırmıştır.

2. SÜNNETULLAH OLGUSUNUN SİYASETTEKİ TEZAHÜRLERİ

Hz. Peygamberin tebliğ mücadelesi ve inkârcılara karşı yapmış olduğu savaşlarla birlikte, sahip olduğu peygamberlik makamıyla müminlere imani açıdan yol

³⁰¹ Ahzâb 33/18,19.

³⁰² Ahzâb 33/22.

³⁰³ Ahzâb 33/9.

göstermiş, ibadetlerini öğretmiş ve akidelerini düzenleyerek muvahhid bir toplum inşa etmiştir. Peygamberimizin uhrevi olarak gerçekleştirmiş olduğu bu amaçlarının yanı sıra müminlerin dünyevi işlerini de düzenlemiştir.

Hız. Peygamber ve müminler Medine'ye hicret ettiğinde sosyal ve ekonomik bağları güçlendirmek adına muâhat (kardeş ilan etme) gerçekleştirilmiştir. Ardından bu sosyalliğin bir merkezi olabilmesi adına Mescid-i Nebi inşa edilmiş ve Hız. Peygamber önderliğinde Medine'nin içerisinde bulunduğu etnik ve dini grupların iç içe, vicdan özgürlüğüyle yaşayabileceği bir anayasa olan Medine Vesikası hayata geçirilmiştir. Medine'de gerçekleştirilen bu anayasanın kabulünden önce, neden kabul edildiği, neden siyasi bir oluşum ortaya koyulduğunu anlayabilmek adına bölgenin etnik ve dini gruplarının yapısına değinmek gerekir. Nitekim Medine'de Evs ve Hazreçli müşrik kabilelerle, Nadir, Kureyza ve Kaynuka oğlu Yahudi kabilelerinden oluşan bir gruplanma bulunmaktaydı ve bu gruplar hiçbir şekilde kendilerinin üstün geldiği, diğerlerini içinde kuşatan yahut dışında bırakan hiçbir devlet oluşumuna sahip değillerdi. Aralarında da zaman zaman niza ve ayrılık ortamları oluşmakta ve aralarında ittifaklar kurarak, kısa zamanlı bir çözüm odaklı savaflara girişerek birbirlerini tamamiyle yok etmeden topluluklarının devamını böyle sağladılar. İşte böyle bir ortamda, dış kabile vb. oluşumlardan gelebilecek saldırılar karşısında siyasi bir birliğin olduğu, din ve vicdan hürriyetiyle birlikte can, mal ve neslin güvence altına alındığı bir anayasa kabul edilmiş ve Medine site devleti kurulmuştur.³⁰⁴

Yönetimin gerçekleştirilmesinde, anayasayı hiçbir ayırım gözetmeksizin, güven ortamını sağlayan ve insanlar arasında da güven duygusunu kazanmış *Emîn* sıfatlı Hız. Peygamber kabul edilmiştir. Neden Hız. Peygamberin seçildiğini düşünecek olursak, belirttiğimiz kabilelerin kendi aralarında kötü addedilebilecek çatışmalı bir geçmiş bulunmakla birlikte, Mekke'den gelmiş müminlerin kendileriyle önceden bir husumetleri bulunmamakta ve geldikleri gibi de siyasi birliği, adaleti ve güven ortamını kurma yönünde yapmış oldukları çalışmalarıyla da kabileler arasında genel kabulü elde etmeleri zikredilebilir. Bunun yanında müminlerin sayıca Medine'nin

³⁰⁴ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2024).

yedide birini³⁰⁵ oluşturmaları sebebiyle de söz sahibi bir konumda olmaları, anayasanın Hz. Peygamber önderliğinde kabul edilmesinde temel rol oynamıştır.

Hz. Peygamberin Yahudi ve diğer kabilelerce siyasi bir yönetici olarak seçiminde böyle bir durum yaşanmasaydı ve daha farklı bir tarih sahnesine şahit olsaydık, Müminler açısından da kaçınılmaz olarak Hz. Peygamber yönetici olarak seçilecekti, bu bir sünnetullah olgusudur. Nitekim kavmi helak olunan peygamberlerden bahsettiğimiz başlıklarımızda olduğu gibi örneğin, Nuh (as)'ın kavmi peygamberliğini reddederken, bir üstünlüğü olmadığını söyleyerek gerçekleştirmişlerdir. İşte bu ve diğer örneklerde de görülebileceği üzere peygamberi inkâr etme hususunda topluluklar, atalarının dinini yani insanlar üzerindeki otoritesini bir bahane olarak gösterip peygamberlerini inkâr ettiklerini, Hz. Hud ve Hz. Sâlih'de olduğu gibi dünyevi mal ve mülklerinden edilme telaşı içerisine girdiklerini, Hz. Şuayb'da ise bu otorite ve mal düşkünlüğünün daha da kuvvetlenip toplumun tamamıyla bozulduğunu peygamberlerini türlü yollarla inkâr ettiklerini ve bunun neticesinde helak edildiklerini zikretmiştik. Ayrıca Hz. Mûsâ'nın da firavun ve yandaşları tarafından firavunluğu yani otoriteyi ellerinden alacağı bir sihirbaz olarak gördüklerini beyan ettikleri *“Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresin de bu yerde nüfuz ve egemenlik ikinizin olsun diye mi aramıza geldin? Biz ikinize de inanacak değiliz!”*³⁰⁶ , *“Dedi ki: “Ey Mûsâ! Yaptığın sihirle bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? ... Şöyle diyorlardı: “Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!”*³⁰⁷ sözleriyle siyasi açıdan bir kaygı içerisine girdikleri ve dolayısıyla gelmiş peygamberin Allah tarafından kendisine verilmiş makamı ve görevi itibariyle bir yönetici olacağı ve kendilerini alaşağı edeceği inancı tabii bir inançtır.

Hz. Peygamberin müminler tarafından yönetici olarak seçileceğiyle alakalı bir diğer unsur Hz. Peygamberin Mescid-i Nebi'de uygulamış olduğu birtakım işler ve görevlerdir. Nitekim Hz. Peygamber ve müminler burada istişare ederek savaş kararlarını almış, devleti buradan yönetmiş, evlenecek olan müminlerin nikahlarını

³⁰⁵ Özkan, “Medine Vesikası”.

³⁰⁶ Yûnus 10/78.

³⁰⁷ Tâhâ 20/57, 63.

burada kıymış, zekât ile alakalı hususlar buradan yönlendirilmiş, ibadetler burada gerçekleştirilmiş, öğrenciler burada eğitilerek İslami eğitim sağlanmış ve hafızlar yetiştirilmiştir. Özetle dini ve uhrevi açıdan her türlü yönetim ve değerlendirmeler buradan Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Netice itibariyle de Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara buyurmada ve onlara örnek olmada hiç şüphesiz siyasi lider olma vasfına bir peygamberden başkasının geçecek olması düşünülemez. İki tanrılı bir dünyada nasıl ki bir kaos ortamı oluşacaksa,³⁰⁸ iki yöneticili bir İslam devletinde de - hele ki ilk kuruluşunda- Hz. Peygamber dışında başkasının yönetimi emir-yasak vb. diğer tüm hususlarda da karmaşa ve kaos beraberinde getirecektir.

Hz. Peygamberin dünyevi açıdan müminlere yönelik gerçekleştirdiği bu yönetiminde (yani siyasetinde) kendilerine Hendek savaşını anlattığımız kısımda olduğu gibi Bizans, Fars ve Yemen bölgelerinin fethedileceğiyle alakalı gelecekte mucizeler bildirip yönetim ve zafere mazhar olacaklarını bildirmesi, rabbimizin de *“Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kaldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra sapsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.”*³⁰⁹, *“Andolsun ki elçi olarak gönderdiğimiz kullarımıza geçmişte söz vermiştik: Zafere mutlaka onlar ulaşacaklar. Galip gelenler kesinlikle bizim ordumuz olacak.”*³¹⁰ Buyurduğu diğer ayetleriyle iktidar ve zafer vadetmesi de, sünnetullah'ın siyasi yönden bir diğer tezahürüdür. Hz. Peygamber de Allah'ın gözetimindeki hayatının tüm safhasında, önceden zikrettiğimiz konularda müşriklerin teklifini reddettiği gibi siyaseti bir amaç olarak değil bir araç olarak, Allah rızası ve onun hakimiyetini yer yüzünde imar etmek için gerçekleştirmiştir. Bu siyasi sünnetullah anlayışı da kendisini fetih olgusuyla İ'lâ-i Kelimetullah yani Allah'ın dinini yüceltip hâkim kılma, ulaştırma olarak göstermiştir. Fetihlerde her ne kadar maddi açıdan toprak kazanma ve iktidarla alakalı olacaksa da, fikirlerin

³⁰⁸ Bkz. Enbiyâ 21/22.

³⁰⁹ Nûr 24/55.

³¹⁰ Saffât 37/171-173.

fethedilmesiyle de yani İslam dinini yaşama, tebliğ ve davet etmeyle de fetihler gerçekleştirilebilmektedir. Nitekim Endonezya bölgesine İslam, tacirlerin İslam'ı yaşamasıyla ulaşmıştır.³¹¹

3. RÂŞİT HALİFELER DÖNEMİNDEKİ SÜNNETULLAH TEZAHÜRÜ

Hız. Peygamberin vefatı ardından yönetimin devam ettirilmesi yönünde müminlerin birlik ve beraberlik içerisinde olmaları gerektiği ve bunun gerçekleştirilmesi için kimlerin yahut kimin tayin edileceğiyle alakalı yaşanan kaçınılmaz olaylar ardından Hız. Ebûbekir'in İslam yönetimi üzerinde ilk halife olarak seçildiği ve kendisine biat edildiği malumdur. Hız. Peygambere gönülden bağlanmış ve cennetle müjdelenmiş olan Hız. Ebûbekir ve kendisinden sonra gelen diğer üç halife Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali, kendilerine emanet edilen bu görev hakkında müminlere karşı gerçekleştirmiş olduğu konuşmalarında ortak bir kararı gösterir şekilde kendilerine adaletle hükmettikleri sürece itaat edilmesini, adaletle aykırı davrandığında da itaat etmek zorunda olmadıklarını bildirmeleriyle gerçekleştirilmiş³¹² ve böylece kendilerinde siyasi açıdan yönetimi vazgeçilmez bir unsur olarak kabul etmedikleri, tamamıyla İslam'a adaleti tesis etmek için halife oldukları görülmektedir.

Yönetimlerinde kendilerine biat edilen ve İslam ümmetinin sorunlarıyla siyasi açıdan ilgilenen râşit halifelerin ilki olan Ebûbekir (ra) hakkında Şiîler, kendisinin halifelik makamını ve dolayısıyla yönetimi peygamberden sonra ele geçirdiği ve kendi tekeline alarak Hız. Ali'yi saf dışı bıraktıklarını savunmaktadırlar. Durum hakkında Hız. Ebûbekir'e biat edildiğinde de Hız. Ali'nin kendisine altı ay kadar sonra biat etmiş olması da ilk başta kafa karıştırıcı bir unsur gibi gözükse de eşi Fatıma (rha)'nın Hız. Ebûbekir'le Fedek arazisi hakkında bir anlaşmazlığı ve kırgınlığı olması sebebiyle biat edemediği, hanımının vefatı ardından Hız. Ebûbekir'e biat ettiği ve sonrasında da

³¹¹ İsmail Hakkı Göksoy, "Endonezya", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mayıs 2024).

³¹² Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/166.

halifelik hakkında ortalığı velveleye vermediği ve toplumsal düzeni bozma adına bir girişimde bulunmadığı için Hz. Ebûbekir'in hilafeti gasp ettiği düşünülemez.³¹³

Ayrıca Hz. Ebûbekir'in hilafeti gasp etmediğiyle alakalı “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir. Sizin veliniz ancak Allah'tır, peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir.*”³¹⁴ ayetleri delil getirilmiş ve dinden dönenlerin üzerine, Allah'ın sevdiği ve hiçbir kınamaya aldırış etmeyen kavmin musallat edilmesi hakkında, zekat vermeyi inkâr edip diğer emirleri yerine getiren, bu yüzden de sahabenin kendileriyle savaşılmasını hoş görmediği bir halde dahi kendileriyle de tarihi açıdan mücadele içerisine girmiş ve savaşmış Hz. Ebûbekir'den hareketle, bu grubun Hz. Ebûbekir ve ona biat eden ashabı olduğu; yine ayette yer alan *Allah onları, onlar da Allah'ı severler* lafzıyla maksadın Hz. Ebûbekir'in imameti olduğu ve Hz. Ali'nin hakkını gasp etmediği, aksi takdirde ayette övülmeyeceği, dolayısıyla herhangi bir gasp durumunun olmadığı zikredilmiştir.³¹⁵

Bununla birlikte “... *Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut müslüman olacaksınız...*”³¹⁶ ayetinde de müslüman olacakları bildirilen, dolayısıyla müslüman olmayan bu şahıslarla yapılan savaş durumu da Hz. Ebûbekir'in ve Hz. Ömer'in hilafetine delil sayılabileceği ancak netice itibariyle Hz. Ebûbekir'in kendisinden sonra Hz. Ömer'i halife tayin etmiş olmasıyla Hz. Ebûbekir'in hilafetine daha yaraşır bir delil olduğu zikredilmiştir. Halifenin Hz. Ali olacağını iddia eden kesimlere göre düşünülecekse de *yahut müslüman olacaksınız* ibaresiyle de Hz. Ebûbekir'in mürtetlerle yaptığı bu mücadelesi göz önüne alınarak, yine Hz. Ebûbekir'in hilafetine delil olacağını

³¹³ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2024).

³¹⁴ Mâide 5/54,55.

³¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/378-380.

³¹⁶ Fetih 48/16.

vurgulayan Maturîdî'nin (ö. 333/944) yorumu, çok ince elenip sık dokunulmuş güzel bir örnektir.³¹⁷

Hz. Ebûbekir'in de zekât vermeyenler ve yalancı peygamberlerle yapmış olduğu mücadelesiyle de sünnetullah yönüyle Hz. Peygambere ve müminlere vad edilen yönetim korunmuş, toplumun birleştirici unsurları açısından fitne ve fesada kapı aralayacak bu tür oluşumların önüne ilk elden engel olunmuştur. Bunun yanında hem Hz. Ebûbekir hem de Hz. Ömer, halifelikleri sırasında Hz. Peygamberin Hendek savaşında vadettiği topraklar ve civar topraklara Allah'ın dininin yayılması adına mücadelelere devam etmişlerdir.

Râşit halifeliğin devam ettiği bu dönemlerde oluşan siyasal kutuplaşmalarla birlikte yaşanan en büyük kırılmalar, Kur'ân ayetlerinin dönem içerisinde yaşanan siyasi olaylara uyarlanarak ele alınmasında yatmaktadır. Yaşanan bu kırılma aslında Kur'ân ayetlerinden kaynaklanmamakta, bunu ele alan insanların dünyevi bir takım mezhebî yorum ve anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Gerçekleşen taassupçuluk neticesinde yaşanan türlü ayrılmalar ve gruplaşmalarda, Kur'ân ayetleri delil gösterilmeye, siyasi açıdan amaçlanan hedefler doğrultusunda Kur'ân ayetleri, mezhebî veya ilhâdî yorumlara meyledilmektedir.

Kur'ân ayetlerinin istenen yöne çekilmesiyle Hz. Osman hilafetinden itibaren ilk altı yıl hariç, çünkü bu dönemde fetihler devam etmiş, toplum nezdinde halifenin yapmış olduğu icraatları pek göze batmamıştır. Son altı yıl içerisinde yaşanan ve siyasi açıdan Kûfe, Basra ve Mısır gibi askeri yerleşkelerdeki muhalefet birlikleri halkı galeyana getirmede, Hz. Osman'ın yönetime akrabalarını getirmesiyle kendilerine fethedilen yerlerden mal ve toprak vermesini³¹⁸, Kureyş adına taassupçuluk yapanlara göz yummasını, Hz. Peygamberin Taif'e sürdüğü amcasının Medine'ye dönmesine izin vermesini³¹⁹, kendisini eleştiren bazı sahabilere cezalar vermesini³²⁰, Hz.

³¹⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 3/541-543.

³¹⁸ İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 2/522, 523.

³¹⁹ Ayrıntılı bilgiler için bkz. Ahmet Lütfi Kazancı, "Hakem b. Ebi'l-As ve Sürgün Olayı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (1994), 48, 49.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/483-485.

Peygamberden kalan hilafet mührünü kuyuya düşürmesi³²¹ vb. hususları kullanmışlar ve nitekim Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan olaylar silsilesiyle İslam dünyasında siyasi ilk fitnenin ateşi yakılmıştır.³²²

Hz. Ali'nin hilafeti de Hz. Osman'ın hilafeti gibi çalkantılı bir zemin üzerinde gerçekleşmiş ancak bu sefer yapılan tüm ihtilaflar neticesinde müminler, Cemel ve Siffin savaşlarında karşı karşıya gelmiş ve yaşanan bu savaşlar neticesinde müminler tarafından inanç bağlamında kaza ve kader vb. konularda da değişik fikirlerin ortaya çıkmasına, yeni ihtilafların türemesine sebep olmuştur.

Yaşanan bu savaşların altında yatan yegâne sebep, önceki halife Hz. Osman (ra)'nın şehit edilmesinde rol oynayan isyancı grupların cezalandırılması üzerinedir. Hz. Ali ile Aişe (rha) arasında bu sebepten ötürü Cemel savaşı gerçekleşmiştir. Yaşanan olay özetle, Hz. Aişe'nin yaşanan bu acı durumu hac sırasında öğrenmesiyle birlikte Hz. Osman'ın mazlumca öldürüldüğü üzerine, toplumu, bu katliamı gerçekleştirenleri yok etmek üzerine çağırmasıyla başlamıştır. Daha fazla güç toplamak adına Hz. Aişe, Basra taraflarına gitmiş ve burada Basra'dan biat almak üzere giden Hz. Ali'nin birlikleriyle karşılaşmıştır. Taraflar arasında elçiler gönderilmiş ve halifeye biat edilmesiyle katillerin cezalandırılacağı konuşulsa da³²³ savaşın çıkmasını isteyen bazı kimselerin aldığı kararlarla³²⁴, iki tarafın habersizliği içerisinde savaş patlak vermiş ve müminler birbirleriyle savaşmıştır. Hz. Aişe ve Hz. Ali savaşın bitirilmesi yönünde uğraşmalar da çarpışmalar bitmemiş, Hz. Ali, savaşın Aişe anamızın bindiği deve etrafında gerçekleştiğini fark etmesiyle deve öldürülmüş ve savaş bu durumda son bulmuştur.³²⁵

Yaşanan bu durumlardan hareketle toplumun *Ulu'l Emr'e*³²⁶ itaat etme noktasında çok fazla kutuplaştıklarını ve rabbimizin emrini unuttuklarını gösterir.

³²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/483.

³²² Paragraf içerisinde kullandığımız bilgilerin daha ayrıntılı hallerine ulaşabilmek için bkz. İsmail Yiğit, "Osman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2024).

³²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/591, 592.

³²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/593, 594.

³²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/608; Ethem Ruhi Fığlalı, "Cemel Vak'ası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2024).

³²⁶ Nisâ 4/59.

Nitekim fitneyle alakalı zikrolunan “*Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah’ın cezası şiddetlidir.*”³²⁷ Ayeti, Ali (ra), Talha (ra), Zübeyr (ra) ve Ammâr (ra) hakkında indirilmiş olduğu, ayette zikrolunan fitnenin de yaşanan Cemel savaşı hakkında olduğu, Zübeyr’in “Bu ayet bizim hakkımızda inmişti; ancak biz uzun zaman, hakkımızda olduğunu düşünmeden okuduk. Meğerse bu ayetlerle biz kastediliyormuşuz!” sözleriyle de ayetin Cemel savaşı hakkında olduğu rivayet edilmiştir.³²⁸

Hiz. Ali’nin halifeliği döneminde gerçekleşen, Osman (ra)’nın kanının yerde bırakılmamasıyla alakalı intikam isteğinin ihtilaflarından kaynaklanan bir diğler savaş olan Sıffin savaşına geldiğimizde de savaş, Hiz. Ali ile Muaviye (ra) arasında gerçekleşmiştir. Gerçekleşen olay özetle, Cemel vakasının ardından biat almak üzere Hiz. Ali, Muâviye’ye elçi yollamış ancak Muâviye gelen elçiyi uzun bir müddet oyaladıktan sonra Hiz. Ali’ye Osman (ra)’nın katillerinin kendisine teslim edilmesiyle intikamını alması şartıyla biat edeceğini söylemiş, yapmaması takdirinde savaşacağını da bildirerek biat etmeyi reddetmiştir.

Fırat nehri önünde konuşlanan Muâviye ordusu, Hiz. Ali’nin ordusuna su vermemesinden dolayı savaş fiilen başlamış sonrasında Hiz. Ali’nin ordusu üstün gelmiş ve Muâviye ordusuna suyu kullanabilme hakkı da tanımıştır. Sonrasında Muâviye’yi biat etmeye tekrar çağırırsa da kendisi yine reddetmiş ve Ali (ra)’yı Hiz. Osman’ın katillerini ordusunda barındırdığını zikrederek bu isyankarların kendisine teslim edilmesini istemiştir. Böylelikle kısa süreli savaşlar tekrar başlamış ve yaşanan bu kısa savaşın ardından tekrar biat etmeye çağrılan Muâviye, artık katiller teslim edilse bile halifeliği bırakmasını bildirmesi üzerine bu sefer daha güçlü bir savaş başlamıştır. Ammâr’ın şehit edilmesiyle savaşın her iki tarafı³²⁹, Hiz. Peygamberden, Ammâr’ın isyancı bir topluluk tarafından öldürüleceği rivayetinden dolayı³³⁰ büyük bir üzüntü yaşamıştır. Hiz. Ali yapılan savaşlarla tekrar üstün gelmiş ve artık son darbenin vurulacağını anlayan Muâviye, Amr b. Âs’ın teklifi üzerine “tahkim olayı”

³²⁷ Enfâl 8/25.

³²⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/1113-1115.

³²⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim (Mısır: Darü’l-Meârif, 1967), 5/38-42.

³³⁰ İlgili rivayet için bkz. Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, 6/134 (No. 3800).

denen, Kur'ân'ın mızraklar ucuna takılarak onun emrine uyulması teklifini ortaya atmışlardır. Böyle bir teklifi Allah'ın emrini inkâr etmek gibi algılayan ordu, Hz. Ali'yi savaştan vazgeçirmeye ve kendisini savaşı bitirmemesi halinde düşmana teslim edeceklerini yahut öldüreceklerini bildirmeleriyle gerçekleştirdiler. Hz. Ali bu teklifin bir hile olduğunu zikretse de bundan sonra da İslam tarihinde Hz. Ali'nin halifeliğinin sonunu getiren³³¹ bu teklifin kabul edilmesinden dolayı, Kur'ân'ın zahirinde takılı kalan, ordudaki Hârici toplum “Hüküm ancak Allah'a aittir” sözleriyle, tahkimle halife seçiminde heyet kurulması teklifinin Hz. Ali tarafından kabul edilmesine şiddetle karşı çıktılar hatta savaştan da çekildiler.³³²

İlerleyen zaman dilimlerinde de bu Hârici topluluk Hz. Ali'yi şehit etmişler, Muâviye'yi de öldürme girişiminde bulunsalar da yaralı bırakmışlardır. Sonrasında da Muâviye Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan halifelikten çekilmesini teklif etmiş ve teklifin kabul edilmesi üzerine kendi halifeliğini ilan ederek halktan biat almış ve böylelikle Emevi yönetimi tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Yaşanan bu savaş hakkında “*Sonra da kıyamet gününde rabbinizin huzurunda davalasacaksınız.*”³³³ şeklinde buyrulan ilahî emrin, davalasma ve çekişme kısmından hareketle İbn Ömer (ö. h. 73)'in bu ayeti anlama noktasında Ehl-i Kitap üzerine indirildiğini ve aralarında bu ayeti mülâhaza ederken, peygamber, din ve kitap varken müminler neden husumet içerisinde birbirleriyle savaşsın ki diye düşünüldüğünü ancak yaşanan Sıffin savaşı itibariyle müminlerin birbirlerine kılıç çektiklerinde bu ayetin inceliğine vakıf olduklarını bildirdiği rivayet edilmiştir. Ayriyeten davalasma hususunda Hz. Osman'ın şehit edilmesi de rivayet olunan diğer bir görüştür.³³⁴

³³¹ Kur'ân'ın hükmünün kabul edilmesi hakkında yapılan görüşme yazıya dökülürken, Hz. Ali'ye, “*Müminlerin emiri sözünü silmeyiniz. Korkarım ki eğer onu bizzat kendi elinle silecek olursan bir daha ona asla ulaşamazsın.*” Şeklinde bir uyarı dolayısıyla bu kanaate vardık. Sonrasında da müminlerin emiri sözünün silinmesiyle de sıfatın taşıdığı önemini kaybettiğine inanmaktayız. İlgili konu hakkında bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/670, 671.

³³² Paragraf içerisinde kullandığımız bilgilerin daha ayrıntılı hallerine ulaşabilmek için bkz İsmail Yiğit, “Sıffin Savaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2024).

³³³ Zümer 39/31.

³³⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/936,937.

4. SALTANAT DÖNEMLERİNDE SÜNNETULLAH TEZAHÜRÜ

Râşit halifelerden özellikle son iki halifenin siyasi ve itikadi sebeplerle şehit edilmesinin ardından İslam ümmetinin başına geçen ve yaşanan tüm olaylara binaen yönetimi ellerinde bulunduran Emevî yönetiminin Muâviye (ra) ile ilk dönemlerinde, on yıla yakın durmuş olan fetih hareketlerini başlatma ve sünnetullah yönüyle rabbimizin zaferini daha geniş coğrafyalara yayma faaliyetlerine başlanması, İslam ordusunun râşit halifeler döneminden beri kutuplaşmasının arasını kapatarak fitnenin etkilerinin aza indirilmesi dolayısıyla toplum nezdinde birlik oluşturması yeni hilafet açısından olumlu yönler olarak zikredilebilecekse de, Muâviye'nin vefatı sonrası İslam ümmetinin tekrar karışıklıklara geri dönmemesi adına oğlunu veliaht tayin etmesiyle birlikte ilerleyen zaman dilimlerinde başa geçmiş yeni yöneticilerle algılar değişmiş, hem Emevî yönetimi hem de yıkılışı sonrasında yerine gelecek olan Abbâsî yönetimlerinde de iktidar hırsı ve azmi kendilerine yeni çıkış kapıları aramayı zorunlu kılmıştır. Aranılan ve bulunan bu çıkış kapısı da, hiç şüphesiz büyük bir fitneyi atlatmış ve Asr-ı Saâdetten gelme, imanlı ve inançlı bir topluma, kendi hakları olduğunu düşündükleri bu iktidarlarını Kur'an'a dayanarak kabul ettirmeleri şeklinde gerçekleşmiştir.

Nitekim Emevi yöneticilerinden Muâviye'nin oğlu Yezid ile Hz. Hüseyin'in oğlu Ali b. Hüseyin arasında geçen konuşmada Yezid, iktidardan aldığı cesaretle haklılığını Kur'an ayetleriyle ispatlayarak dayanak ettiği görülmektedir. Şöyle ki, Yezid'in Şam'daki hilafet merkezine, Kербela'da şehit edilen Hz. Hüseyin'in başı ve oğlu getirildiğinde, babasının kesik başına bakarak, kendi otoritesine karşı zalim ve saygısız olduğunu dile getirmiş ve sonrasında "*De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin."*

³³⁵ Ayetini okumuş ve babasının hilafetine karşı gelmesiyle böylesine bir ayeti bilmediği ve anlamadığı gerekçesiyle kınamıştır. Yezid böylelikle kendi iktidarını kabul ettirmek açısından Allah'ın ayetlerini kullanmış ve kendisinin yüceltildiğini, Hz. Hüseyin'in de alçaltıldığını, böylelikle kendi otoritesine yapılan bu durumdan ötürü

³³⁵ Âl-i İmrân 3/26.

pişmanlık duymadığı ve sorumluluk almadığı görülmektedir. Yezid’le görüşmenin devamında Ali b. Hüseyin, Yezid’e karşı “*Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah’a göre kolaydır. Kaybettiklerinize üzülmeysiniz ve O’nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenlen hiç kimseyi sevmez.*”³³⁶ ayetini okumuş ve babasıyla kendisinin başına gelen bu acı duruma sabır gösterdiğini, Yezid’in de böylelikle Allah tarafından sevilmediğini îmâ edercesine ayetle yüzüne vurmuştur. Bunun üzerine de Yezid, otoritesini yine güçlendirmek adına ve gerçekleşen bu cürümden sıyrılmak adına “*Başınıza gelen her musibet kendi yaptıklarınızın yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.*”³³⁷ ayetini okumuş ve sonrasında Ali b. Hüseyin’i serbest bırakmıştır.³³⁸

Emevî yöneticilerinin otoritelerini sağlama almaları ve yaptıkları bazı durumlar hakkında gözle görülür tenkitler Zemahşerî (ö. 538/1144)’den gelmektedir. Nitekim Allah’a, resulüne ve emir sahibi yöneticilere itaat edilmesinin zikredildiği Nisâ suresi 59. ayetin³³⁹ tefsirinde, idarecilerin emaneti ehline veren ve adaletle yöneten adil kimseler olduklarını dolayısıyla rabbimizin bu vasıflara sahip adil idarecileri kastettiğini, sadece onlara uyulabileceğini belirterek, Allah ve resulünün bu vasıflara haiz olmayan yöneticilerden berî olduğunu, uyulabilecek halifelüğün râşit halifelerde gerçekleştiğini zikretmektedir. Ardından zalim yöneticilerin de emanete ihanet eden, adaleti hiçe sayan, hiçbir hususu Kur’ân ve sünnete sunmayan, nefsi arzularına uyan yöneticiler olduğunu, dolayısıyla ayette zikrolunan *ülû’l-emr* yani emir sahibi vasfını taşımadıklarını, yakışan en iyi vasfın zorba hırsızlar olduğunu zikretmektedir.³⁴⁰

Zemahşerî’nin zorba hırsızlardan maksadının Emevîler olduğuyula alakalı “*Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alalım diye*

³³⁶ Hadîd 57/22,23.

³³⁷ Şûrâ 42/30.

³³⁸ Zikrolunan konuşma için bkz. Taberî, *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk*, 5/463,464.

³³⁹ “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ...” Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de...”

³⁴⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/164-167.

size böyle öğüt veriyor."³⁴¹ Ayetinde yapmış olduğu tefsirle de ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi ayette *hayasızlığın* Allah'ın koyduğu sınırları aşan; *kötülüğün* aklın reddettiği; *zorbalığın* zulümle üstünlük kurulan şeyler olduğunu açıklamış ardından bu zulümden kastın zalim Emevî yönetimi olduğu ve kendilerinin Cuma hutbelerinde Hz. Ali ve onun Ehl-i beytine lanet okunduğu ve yaşanan bu suç, akılsızlık ve zulmün Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) devrinde kaldırıldığı ve artık bu ayetin okunmasıyla bu zulmün terkedildiği zikredilmektedir.³⁴² Bu durum da gösteriyor ki Zemahşerî'nin râşit halifeler sonrasında gelen Emevî yönetiminde kötü bağlamda kullanmış olduğu genelleyici üslup hakiki manada ele alınmamalı, Ömer b. Abdülaziz gibi yöneticiler bu genelleme dışında ele alınmalıdır.

Zemahşerî'nin râşit halifeler sonrası gelen saltanat yönetimlerinde birtakım kimselerin çıktığı ve yönetimlerinde fasıklık uyguladıklarıyla alakalı zikrettiği bir diğer örneği de, "*Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.*"³⁴³ ayeti kerimesinde gerçekleştirdiği tefsirinde açıklamaktadır. Zemahşerî'nin Emevî ve Abbasî otoriteleriyle alakalı genel bir kanı itibariyle zikretmiş olduğunu düşündüğümüz bu ayetin tefsirinde, Allah'ın vermiş olduğu bu vaadin gerçekleştiği, fetihler yaparak doğu ve batıda yayıldıkları ve hakimiyeti kurduklarını ancak ileriki safhalarda bu nimetlere nankörlük edenlerin de olduğu ve yoldan çıkan yöneticiler olduğunu zikretmektedir. Bu görüşünü de Hz. Peygamberden, hilafetin otuz yıl olacağı, sonrasında krallık, soygunculuk ve kan dökmelerle zulmün yayılacağı rivayetini zikrederek delillendirmektedir.³⁴⁴ Râşit halifeler sonrasında gerçekleşen ilk saltanat yönetiminin

³⁴¹ Nahl 16/90.

³⁴² Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/1020-1023.

³⁴³ Nûr 24/55.

³⁴⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/780-783.

de Emevîler olması sebebiyle Zemahşerî'nin gerçekleştirdiği tefsirini burada zikretmeyi uygun gördük.

Emevîlerden sonra Abbâsîlerin yönetimini ele aldığımızda kendileri Emevîlerden çok bir fark olmaksızın otoritelerini güçlendirme ve saltanatı devam ettirebilme açısından Kur'ân ayetlerini kullanmışlardır. Nitekim Emevîlerin yıkıldığı ve Abbâsîlerin iktidara gelmesiyle birlikte ilk halife Ebü'l-Abbas es-Seffâh, Kur'ân ayetlerini kullanmadan önce saltanatını gerçekleştirebilmek için Emevî yönetiminden arta kalan kim varsa katletmiş, katledilmeleri yönünde de faili meçhul türlü olayları dahi önemsememiştir. Gerçekleşen bu ölümler her ne kadar siyasi otoritesini sağlama almak için olsa da sayısının çokluğu ve umarsızca oluşundan dolayı katliama neredeyse soykırıma dönüşmüş böylelikle hukuk namına bir ortam kalmamıştı. Suçluların cezalandırılması gerekirse de yapılan bu cezalar sınırı aşması durumunda da ceza olmaktan çıkmakta ve suçta dönüşmektedir.³⁴⁵

Nitekim Abbas es-Seffâh, kurmuş olduğu bu kan saltanatını destekler nitelikte, Kûfe'de gerçekleştirdiği ilk Cuma hutbesinde, İslam'ı kendisine şeref olarak seçen ve yücelten, İslam'ı da onlar için seçen Allah'a hamd etmiş ve sonrasında siyasi nüfuzunu kanıtlamak adına “...Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor...”³⁴⁶ , “...De ki: “Sizden akrabalık sevgisinden başka bir karşılık istemiyorum...”³⁴⁷ , “Yakın akrabaları da uyar.”³⁴⁸ ayetlerini okuyarak, otoriteye geçtiği için yapacağı icraatlarının sırf onların iyiliği için olacağını dolayısıyla toplumdan hiçbir başkaldırı ve isyan etmemelerini, kendisini koşulsuz sevmelerini ve bunu herkese yaymaları yönünde imada bulunmuştur. Sözlerinin devamında da otoritesinin ekonomik temellerini de kanıtlayabilmek adına “Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.”³⁴⁹ , “...Biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere,

³⁴⁵ İhsan Süreyya Sırma, *Abbasiler Dönemi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 19.

³⁴⁶ Ahzâb 33/33.

³⁴⁷ Şûrâ 42/23.

³⁴⁸ Şuarâ 26/214.

³⁴⁹ Haşr 59/7.

yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."³⁵⁰ ayetlerini okumuştur. İlerleyen konuşmasında da Emevîlerin zalim olduklarını, Allah'ın kendilerine bir müddet sabredip yönetim verdiğini ve sonunda kendi elleriyle onları yok etme lütfu verip onların elinden intikam aldığını zikretmiştir. Devamında Kûfe halkının maaşlarına, yapmış oldukları iş birlikleri için zam yapıp tebrik etmiş ve sözlerinin sonunda kendisinin çokça kan dökücü ve mahvedici olduğunu da halka hatırlatıp, bir nevi tehdit ederek konuşmasını tamamlamıştır.³⁵¹

Abbâsî yönetiminin ilerleyen safhalarında başa geçen özellikle Abbas es-Seffâh'ın kardeşi Mansûr'da abisinin hutbesinde olduğu gibi bir takım vasıflarla Allah'ın yer yüzünde yürüyen sultanı olduğunu, kendisine verilmiş bu görevle onları sabırla yönettiğini, Allah'ın hazinedarı olduğu ve onun iradesiyle mal ve mülk taksimi yaptığını ve dolayısıyla vermek istemediği durumlarda da yine Allah'ın kendisini engellediğini, vermek istediğinde de Allah'ın kendisine izin vererek bu taksimatı yaptığını zikretmiştir. Halka da "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim..."³⁵² ayetini zikretmiş ve bir nevi sizler zaten İslam'a girdiniz ve İslam'ı kazandınız benden fazla mal mülk talep etmeyin demektir. Rızık verici olarak Allah'ı hedef göstererek onun rızıkını paylaşırması hususunda da halkın Allah'tan, Mansûr'u açmasını, rızık vermesini kendisine ilham etmesini tavsiye ederek hutbesini bitirmiştir.³⁵³

Emevîler hakkında tenkitçi yorumlar yapan Zemahşerî, Abbâsî yönetimiyle alakalı ilerleyen paragraflarda da belirteceğimiz üzere birtakım tenkitleri tefsirinde gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirdiği bu tenkitlerini Abbâsî'nin bu dönemlerini yaşamış Ebû Hanîfe (ö. 150/767) üzerinden, ona nispet edilen rivayetler ekseninde gerçekleştirmiştir. Emevîlerin yönetimini kötü bağlamda genel bir üslupla zikredişi, Abbâsî yönetimi hakkında da gerçekleştirilmekte ancak Abbâsîler hakkında serdettiği tenkitlerinde, Ebû Hanîfe ile Halife Mansûr arasında gerçekleşen yorumlara yer

³⁵⁰ Enfâl 8/41.

³⁵¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, 7/425,426; Celaleddin Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 262,263; Sırma, *Abbasiler Dönemi*, 22.

³⁵² Mâide 5/3.

³⁵³ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Kitâbu Uyûnu'l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1925), 2/251,252; Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 268,269; Sırma, *Abbasiler Dönemi*, 29.

vermesinden dolayı, kendisinin Abbâsî halifelerinin hepsini değil de Mansûr'u tenkit etmiş olduğu yönünde tarafımızca bir kanaat oluşturmaktadır. Ya da kuruluş itibariyle bir önceki yönetimlerin yıkımları üzerine kanlı ya da ihtilafli bir toplum ortamında otoriteye geçmiş olmalarından ötürü Emevî ve Abbâsî yönetimlerinin başlangıçlarını genellemeye tabi tutarak, devam edecek saltanatın hepsini, temellerinin sağlam kurulmamasından dolayı tenkit ediyor olabilir.

Sözgelimi Ebû Hanîfe, Halife Mansûr'un insanları cezalandırmak için, onların kanlarını kendisine helal kılmada hükümleri çarpıttığı gerekçesiyle Abbâsî yönetimine karşı tavrı almış ve açıkça halifeyi tenkit etmiştir. Şöyle ki, Halife Mansûr, Musul halkının isyan göstermesi durumunda, kanlarının kendisine helal olacağıyla alakalı hükmün kabul edilmesiyle, alınan bu karara ilmi destek bulabilmek adına dönemin âlimlerinden görüş istemiş, Ebû Hanîfe'ye gelince de kendisi, müminlerin diğer müminlere üç açıdan kanlarının helal olacağını zikretmiş ve kılıç kullanarak Musul halkını öldürmesi halinde helal olmayan bir şeyi kendisine helal kılacağını ve Allah'ın emri dışına çıkacağını bildirmiştir.³⁵⁴

Zemahşerî'nin tenkitlerine değinecek olursak kendisi “*Allah izin verirse demeden hiçbir şey için, “Şu işi yarın yapacağım” deme! ...*”³⁵⁵ ayetinin geçtiği kısımda *inşâallah* istisna edatının dilsel açıklamasını yaparken, Halife Mansûr'un halktan zorla biat alması sırasında, Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bir rivayetle “söylenen sözden istisna ile dönülebileceği” fikrini beğenmemiş ve huzuruna çağırtmış, Ebû Hanîfe'de zorla biat alma hususunda, insanların huzurdan ayrılmaları esnasında içlerinden istisna ederek yeminlerini bozması durumunda, yönetime karşı çıkmalarına razı olup olmayacağını sorması üzerine, Halife Mansûr'un da bu yorumundan memnun kaldığını bildirmiştir.³⁵⁶

Yine zorla biat alan Abbâsî yönetiminin fasık bir yönetim olduğunu ortaya koyabilmek adına “*Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınıyıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, “Ben seni insanlara önder yapacağım” buyurmuştu.*

³⁵⁴ Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2024).

³⁵⁵ Kehf 18/23,24.

³⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/44.

*İbrâhim, “soyumdan da” deyince rabbi, “Vaadim zalimleri kapsamaz” buyurdu.”*³⁵⁷ Ayetin tefsirinde Zemahşerî, önderlik vasfının zalimleri kapsamayacağını, yine Ebû Hanîfe’den rivayetle, Halife Mansûr ve taraftarları için mescit yapılması hususunda kendisine gelmeleri halinde, kerpiç dahi vermeyeceğini zikretmesiyle ortaya koymaktadır.³⁵⁸

Bir diğer tenkidini de “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin...*”³⁵⁹ ayetin tefsirinde Abdülaziz b. Ebu Revvad isimli bir şahsın hac sırasında Mansûr’la karşılaştığında hemen bu ayeti okuyarak oradan uzaklaştığını rivayet ederek yapmaktadır.³⁶⁰

Yönetimde söz sahibi olmuş halifelerin gerçekleştirmiş oldukları bu tutumları, bahsettiğimiz paragraflarda kullanmış oldukları ve siyasetleri için bir araç olarak gördükleri ayetleri kendi statülerini pekiştirme aracı olarak görmeleri, günümüzün çağında yaşayan ve iyisiyle kötüsüyle çokça şeye şahit olan biz müminler için böyle yapılmaması hususunda büyük delillerdendir. Çünkü tüm bu yaşananlar, çok ileriki zaman dilimlerinde ortaya çıkmış şeyler değil bilakis Hz. Peygamberin vefatının ardından râşit halifelerle birlikte daha çokça bir zaman geçmemesine rağmen siyasi ayrılıklar, ölümler ve fitneyle sonuçlanmıştır. Hz. Peygamberin müminlere miras bıraktığı yönetim ve iktidarla toplumsal birlik, nasıl olur da râşit halifelerle sadece kırk yıl içerisinde, büyük bir ihtilaf kaynağına dönüşebilir ve insanların kanlarının aktığı bir hal yaşanabilir. İşte bu akıl almaz gibi görünen ancak yaşanmış bu tarihi seyir, müminlere en büyük ibret kaynağı olmaktadır.

Yönetim hususunda “*Her şeyin egemenliği kendi elinde olan...*”³⁶¹ Allah’ın, yönetiminden bir paye olarak, yasasının bir vaadi yönüyle müminlere iktidar ve

³⁵⁷ Bakara 2/124.

³⁵⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/502.

³⁵⁹ Mücâdele 58/22.

³⁶⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/634,635.

³⁶¹ “...الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ...” Yâsîn 36/83; Ayette geçen egemenliğin, mutlak manada bir sahiplikle, hikmetler çerçevesinde her türlü tasarruf hakkını elinde bulundurması olarak açıklanmaktadır. İlgili konu için bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/676.

yönetim lütfetmesinin önüne, dünyalık hırslar vb. geçmemelidir. Dünya sahnesi üzerinde siyasi açıdan, Allah'ın müminlere müjdelediği bir yasası yani halifelik vererek yönetim vadetmesi, sadece ona kulluk etmek ve Hz. Peygamberin sünnet-i seniyyesine uymakla, o'nun yönettiği bir biçimde İslam topluluğunu yönetmeyle gerçekleşebilir.

Yönetime daha gelinememiş ve zalimin zulmü altında yaşanan bir zaman diliminde de Hz. Peygamber ve müminlerin, önceki başlıklarda anlatmaya gayret sarfettiğimiz tevhid mücadelesinde olduğu gibi, inkârcılarla ve onların dünyalarıyla fikri ve bedeni bir şekilde mücadele etmeli, münafıkça düşüncelere ve kişilere asla itibar edilmemelidir. Bu gerçekleşirse Allah'ın zaferi mutlak manada gelecektir. Nitekim ileriki başlıklarda zikredeceğimiz Afganistan'da tıpkı bu olaylar silsilesi yaşanmış ve kendileri bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Günümüzde de ileriki başlıklarda daha ayrıntılı değineceğimiz güncel bir husus olan Filistin'in özgürlüğü meselesinde de Allah'ın vaadi gerçekleşecektir kanaatini taşımaktayız.

5. GERİLEME DÖNEMLERİNDE SÜNNETULLAH TEZAHÜRLERİ

Sünnetullah konusunda daha önceden bahsettiğimiz tüm başlıklarda Allah'ın, geçmiş kavimlerin her biriyle sonraki kavim olan Mekke halkından kıyamete kadar gelecek insanlığa da değişime uğramadan uygulayacağını, Allah'ın, tarih içerisinde süregelen ve değişmeyen yasası manasında kullanmıştık. Ancak Kur'an içerisinde zikredilen bu kanunlar hakkında 19. yüzyılda, pozitivist akımlarında etkisiyle ortaya çıkan ve anlamını tamamıyla “doğa kanunları” şeklinde değiştiren bir anlayış görülmüştür.³⁶² Batının reform ve aydınlanma hareketleriyle birlikte kilise ve bilim çizgisini ayırmasıyla başlayan ve geliştirdikleri teknolojik ve bilimsel üstünlükleriyle doğu üzerindeki güçlerini ortaya koymuşlardır. Bunun etkileri, Osmanlının 19. yy. sonunda topraklarını kaybederek gerileme dönemine girmesiyle kendisini göstermektedir. Sözelimi Osmanlının bu dönemlerinde ilerlemenin ölçütü olarak, batının gerçekleştirdiklerini bizzat alarak taklit etme, bazı unsurları alıp bazı unsurlarda “biz” kalmayı seçme ve asla kabul etmeme şeklinde üç farklı tepkide

³⁶² Bilal Atik, “Mucize-Sünnetullah İlişkisi Bağlamında İ'câzu'l-Kur'an”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 191, 192.

kendisini göstermektedir.³⁶³ Bu durum da bizlere batının üstünlüğü fikrinin benimsenmeye başladığını göstermektedir. Dolayısıyla başlığımız içerisindeki gerileme döneminden maksadımız bu yöndedir.

Bununla birlikte sünnetullah'ın yansımalarını bahsettiğimiz başlıklardaki ayetlerden ve günümüz realitesinde, Allah'ın bir yasası yokmuş gibi sünnetullah problemi olarak zikredilen bazı hususlar ortaya çıkmıştır. Allah'ın kullarının duasına icabet etmesi ve yardım etmesi"³⁶⁴ hususunda Müslümanların miladi 1250'li yıllardan (Moğol istilasının olduğu 1258 Bağdat (Mezopotamya) işgali) beri içine düştüğü taklit dönemiyle birlikte³⁶⁵ ilmi üretimi durdurması ve neredeyse içtihat kapısını tamamiyle kapatmasından dolayı da bir bakıma, İslâm'ın fikir üretme ve geliştirmede tüketim dönemine girmesi sebebiyle zikrolunan gerilemenin temeli olarak bu dönem de düşünülebilir.

Nitekim değişen zamanın ortaya sunduğu sorunları asıl hükümlere kıyas ederek çözümler bulma işini Fıkıh ilmi üstlenmekteydi, elimizde Hadis ve Tefsir ilimlerinin malzemeleri olduğu halde sorunların üzerinde işletilmesi bu anlamda sağlanılmadığından, yavaş yavaş, İslam alemi içerisinde yaşanan tüm bu olumsuzluklar ve batının bilimle birlikte başarılı olma haline binaen İslam aleminde de çözüm yolunun artık medeniyet, kültür ve çağdaşlık iplerini eline almış batı gibi olmakta aramış, böylelikle yapılması gereken ve tarihsel olarak işlediği, işe yaradığı bilinen demirimiz tabiri caizse pas tutmuştur.

Bilimsellik iddialarının kuvvetli olduğu 19. yüzyıl dönemlerinde de İslam ilimleri içerisinde de nedensellik iddialarını bünyesinde en iyi barındıran doğa ve doğa kanunlarıyla ayetleri yahut dini unsurları ispat etmeye girişilmiştir. Bunun sonucunda sünnetullah kavramı, ayetlerin ihtiva ettiği tarihsel anlamda Allah'ın koymuş olduğu değişmez yasalar anlamından çıkarak yerini her daim değişmezliğe kapalı olan, fizik

³⁶³ Gürsoy Akça - Himmet Hülür, "Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2004), 261.

³⁶⁴ "Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim..." şeklindeki Mü'min, 40/60; "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler." şeklindeki Bakara 2/186 ayetleri örnek olarak gösterilebilir.

³⁶⁵ Ferhat Koca, "Mısırlı İslam Tarihçisi ve Hukukçusu Muhammed Hudarî Bek (1837- 1927): Hayatı, Eserleri ve Fikhî Görüşleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 174.

kanunlarına paralel bir şekilde zikredilebilecek olan “Allah’ın koyduğu değişmez doğa kanunları” şeklinde anlaşılmıştır.³⁶⁶ Böyle bir algı değişimiyle birlikte Kur’ân ve Hadis-i şerifler içerisinde yer alan mucize konusu, Allah’ın Müslümanlara yardımını vaat etmesiyle alakalı nakiller ve geçmiş topluluklarda görülen helak konusunun artık yürürlükte olmadığıyla alakalı sünnetullah hakkında yapılan görüşler ve problemler ortaya çıkmıştır.

Tüm bu problemlerin yanında Allah’ın kâinat içerisine yerleştirdiği sünnetullah yasası, sığ bir anlamda, fiziksel olan, materyallerden oluşmuş dünya içerisindeki “değişmez doğa kanunları” şeklinde ele alındığında sünnetullah, Deizm gibi tanrı anlayışlarına da malzeme sunar bir boyuta indirgenmektedir. Çünkü içerisinde yaşadığımız dünya (tabiat) tümel ve tikel bağlamda bir nedenselliği içerisinde barındırmaktadır yani yaratılışa ve içerisinde yaratılan varlıkların nedenselliğini de içerisinde barındırmaktadır.³⁶⁷ Allah’ın koyduğu kanunlarla birlikte özel bir işleyişin olması hasebiyle sadece doğa (tabiat) yasalarıyla sünnetullah’a bakmak, Allah tarafından hikmet ve gayelere binaen gerçekleşen yaratmasını³⁶⁸ ve metafizik alanındaki nizam ve vaatlerinin inkârını da beraberinde getirir. Sünnetullah’ın işleyişinde metafizik boyutun da böyle göz ardı edilmesiyle “*Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’ndan ister (O’na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir.*”³⁶⁹ şeklinde buyurulan ayet ve benzer ayetler inkâr edilmiş olunur. Nitekim deistler “Tanrı yarattıktan sonra vahy etmek, ihtiyaçları karşılamak gibi şeylerle ilgilenmemiştir”³⁷⁰ şeklindeki Allah’ın soyut ve somut yaratışını reddeden bir anlayışa sahiptir. Bu bağlamda Allah’ın fizik ve metafizik alanlarına yerleştirdiği sünnetullah yasalarını ele almayan tüm sünnetullah anlayışları eksik, hatalı yahut küfre kapı aralar niteliktedir.

³⁶⁶ Atik, “Mucize-Sünnetullah İlişkisi Bağlamında İ’câzu’l-Kur’ân”, 192.

³⁶⁷ Özsoy, *Sünnetullah*, 76.

³⁶⁸ Örneğin; “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik, bunu asla yapmayız.” Enbiyâ 21/16, 17; “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” Bakara 2/191; “Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden vay o inkârcıların başına geleceklere!” Sâd 38/27; “Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri oynayıp eğlenmek için yaratmadık. Bunları hakikat ve hikmet çerçevesinde yarattık, fakat çoğu bunu bilmez.” Duhân 44/38, 39.

³⁶⁹ Rahmân 55/29.

³⁷⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 206, 207.

Her ne kadar gerilemeyle birlikte ortaya çıkmış “natüralist” bir anlayıştan, deistlerin de anlayışlarına kapı araladıysak da hedeflediğimiz konumuzun dışına çıkmamak adına kısa bir şekilde değinmeyi uygun gördük. Sünnetullah hakkında yapılan görüşler neticesinde ortaya çıkan problemlere dönebiliriz.

5.1 Mucizelerin Mahiyeti

Öncelikle sünnetullah hakkında bir problem olarak sunulan mucizeler konusunu biraz açmamız gerekir. Bu problemi savunan kesime göre sünnetullah olgusu şimdiye kadar önceki başlıklarda bahsettiğimiz konu ve ayetlerde görülen “tarihi seyir içerisinde Allah’ın değişmez kanunları” anlayışından ziyade değişime uğrayarak daha nesnel sebepler ve sonuçlara dayalı “değişmez doğa kanunları” şeklinde algılanmıştır. Böyle bir algıdan dolayı kuşkusuz Allah’ın tabiat kanunlarını geçersiz kılan mucizeler hakkında bir tavır alınması gerekmiştir. İşte böyle bir durumda Hint alt kıtasında yaşamış Seyyid Ahmed Han (ö. 1898) tarafından mucizeler ve bu konu hakkında gelen tüm rivayetler tamamıyla reddedilmiştir.³⁷¹

Öte yandan Seyyid Ahmed Han hem mucizelere hem de hadis nakillerine yapmış olduğu yaklaşımında olduğu gibi salt akıl prensibiyle birlikte sünnetullah olgusu olarak ele aldığı “değişmez doğa kanunları” anlayışına da ters düşmesi hasebiyle reddedip kabul etmemektedir. Ahmed Han, dinin hakikatlerini de akla sınırlayacak kadar üst seviyede yorumlar yapmıştır. Din hakikatleri ve tabiat kanunları arasında asla bir ayırım olamayacağını savunmuş ve bundan dolayı akılla da çelişebilecek, doğa kanunlarını yerle bir edebilecek olan mucizeye karşı çıkıp, şiddetle reddetmiştir. Daha doğrusu kendi fikrine uyabilecek şekilde mucizeyi tevil etmeye çalışmıştır. Sözelimi Kehf suresinde zikrolunan ashabı kehf’in gerçekte öldüğünü ve bedenlerinin kaldıkları mağarada havasız bir yerde bulunmaları sebebiyle çürümediğini ve bakanların onları hala yaşıyor sanmasıyla açıklamıştır. Bir diğer örnekte Hz. Yunus’un balığın karnına girmesini zikreden Saffât suresi 142. ayetini “ibtela” yutmak değil de “iltekame” manasının verilmesiyle sadece ağzına almasını savunmuştur. Bu ve buna benzer minvalde yer alan Nuh (as) tufanı, İbrahim’in (as) ateşe atılması, İsa’nın (as) babasız doğumu, Mûsâ’nın (as) denizi yarması gibi mucize

³⁷¹ Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993), 305.

hakkında bahseden tüm ayetler hakkında Kur’ân’da bir şeyin bulunmadığını savunur.³⁷²

Bir diğer anlayışa göre de zorlama yorum şeklinde sayılabilecek tevیل çalışmalarına girişilmiştir. Örneğin Muhammed Esed (ö. 1992), Mûsâ (as) kıssasında denizin yarılması hadisesini akli ve bilimsel kılabilmek adına büyük bir orduyu yutmadan önce Mûsâ (as) ve kavminin de içerisinde geçtiği, rabbimizin “...*Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu.*”³⁷³ şeklinde de buyurduğu ve Firavun ve büyük ordusunu yutmuş böylesine büyük bir mucizeyi metcezir ile açıklamaktadır.³⁷⁴

Doğa kanunlarını inceleyen deney ve gözleme dayalı fizik ve ürettiği bilgileri kesin görülen bir zaman diliminde yaşamış Muhammed Abduh (ö. 1905) ise mucizeleri kökten reddetmek yerine daha ılıman yaklaşmış ve bilim ve Kur’ân’ın çelişmeyeceği yönünde çalışmalar sürdürmüş, Kur’ân’ı Tefsir etme anlayışında mucizelerin zikredildiği ayetlerde aşırı sayılabilecek yorumlara gitmiştir. Örneğin mikropların keşfiyle birlikte Fil suresinde geçen Ebabil kuşları ve taşıdıkları taşlar hakkında yaptığı tevilde bunun mikroplar olduğunu³⁷⁵ ileri sürmüş, metafizik olan ve tam olarak kühünü bilmediğimiz cinler hakkında da kendilerinin hastalık kaynağı olduğu dolayısıyla mikrop olduklarını savunmuştur.³⁷⁶ Bununla birlikte Abduh, mucizeler hakkında yaptığı açıklamalarda, Allah’ın evreni içerisinde değişmez kuralları ve kaideleri olduğunu, evrenin bu düzene göre işlediğini yani kısaca Sünnetullah’ı olduğunu belirtir ve mucizeleri de açıklarken, evren içerisinde bulunan düzen ve kurallar bütününe Allah’ın özel bir yasasıyla ihlal edilebildiğini ve dolayısıyla “Sünnet-i Hâsse” şeklinde isimlendirdiği bu özel Sünnetullah anlayışına

³⁷² Şehmus Demir, *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 83-91; Düccane Cündioğlu, “Tefsir’de Helenizm ‘Bilimsel Tefsir’ Zaafı ve Eleştirisi”, *Bilgi ve Hikmet Dergisi* 4 (Güz 1993), 164.

³⁷³ Şuarâ 26/63.

³⁷⁴ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 902.

³⁷⁵ Muhammed Abduh, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm (Cüz’ü Amme)* (Cemiyeti’l-Hayriyeti’l-İslâmiye, 1341), 157, 158; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 9/6126-6138; Cündioğlu, “Tefsir’de Helenizm”, 166.

³⁷⁶ Ignaz Goldziher, *Mezâhibu’l-Tefsîri’l-İslâmî*, çev. Abdulhalim Neccâr (Kahire: el-Merkezü’l-Kavmî li’t-Terceme, 2013), 383, 384.

göre evren içerisinde çeşitli olaylar (mucizeler) gerçekleşebilir; akıl ve dinin ikili bir dost olmasından hareketle de bu durumlar akılla açıklanabilir ve kavranabilir.³⁷⁷

Ancak yukarıdaki paragraflarda da bahsettiğimiz üzere mucizeler, Allah'ın ve peygamberlerin varlıklarını kanıtlar derecede önemli bir konuma sahiptir. Kur'ân hakkında söz sahibi olduğunu düşünen her bir kişi, yaptığı açıklamalarını bilimsel kılma adına "hâsse" durumlar oluşturmaya çalışarak açıklayacak olursa, mucize olgusu karşısında algıların değişmesine ve mucizelerin değersizleşmesine sebep olacaktır.

Abduh ve Seyyid Ahmed Han böylelikle yapmış oldukları bu bilimselci ve akılcı yeni yaklaşımları sebebiyle 19. yüzyılda Tefsir ilmini etkilediği kadar diğer İslami ilimleri de etkilemiş, özellikle kelim ilmi açısından yeni bir akımın ortaya çıkmasına önayak olmuşlardır.³⁷⁸ Söz gelimi Abduh ile birlikte kendisinden sonra da Ortadoğu'da üç görüş ön plana çıkmıştır; Reşid Rıza vd. takip ettiği selefiyecilik, Ferid Vecdi vd. takip ettiği muhafazakarlık ve Taha Hüseyin vd. takip ettiği laik-batıcılık ortaya çıkmıştır.³⁷⁹ Seyit Ahmet Han ile de Hint alt kıtasında Kur'âniyyûn ekolü ortaya çıkmış ve aşırı derecede natüralistçilik görülmeye başlanmıştır.

5.2 Allah'ın Müminlere Yardımı

Konu hakkında yanılıya ve çelişkiye düşenler, Allah'ın kulları hakkında yaptığı vaadinin sünnetullah'ı iptal edeceği hususunda bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Bu yaklaşımlarına yukarıda da değindiğimiz gibi "Allah tarafından konulan değişmez doğa kanunları" şeklindeki anlayışta yatmaktadır. Burada Allah'ın aracısız olarak kuluyla irtibatlı olduğu dua müessesesi ve bu dualar karşısında yapılan icap hakkında da Allah'a bir zorunluluk (yani bir sünnetullah gereği) yaklaşımında da bulunmamak gerekmektedir. Çünkü kullar tarafından istenilen her bir duanın gerçekleştirilmesi durumunda yine Allah'ın koymuş olduğu sünnetullah nizamı ve dengesi bozulacak hem de imtihan olgusunun bir amacı ve önemi kalmayacaktır. Yine gündeme getirilen bu problematiğin cevabı da yine Kur'ân'da zikredilmiş olmasıyla

³⁷⁷ Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, 65.

³⁷⁸ Zikredilen akım, İsmail Hakkı İzmirli'nin *Yeni İlm-i Kelâm* adını verdiği eseriyle aynı isimdedir.

³⁷⁹ Rahman, *İslâm*, XXIII.

birlikte sünnetullah algısının böyle anlaşılması gerektiği tekrar bizlere gösterilmektedir. Mezkûr Örnekler; Hud suresinde, Nuh (as)’ın tufan sırasında Allah’a karşı yaptığı duasını içeren ve bu duanın reddedildiği ayet³⁸⁰ ve yine aynı surenin ilerleyen ayetlerinde geçen, İbrahim (as)’ın Lut kavminin helakından önce kendisine gelen meleklerin durumu haber vermesi üzerine helak edilmemesini istemesi³⁸¹ zikredilebilir.

Yardım ve dualar karşısında da Allah’ın yardım vaadini sunması için mutlaka bazı şartlar sunulmaktadır. Örneğin Enfâl Suresi 60. ayette olduğu gibi “...Onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir.” emriyle birlikte çalışmaksızın ve emek sarf etmeksizin yardımın gelmeyeceği belirtilmiş ve yine devamında “*Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur. Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah’ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdur.*”³⁸² şeklindeki kelâmının hükmü gereği Müslümanlar hazırlanmaları, sabırlı olmaları ve sebat göstermeleri hallerinde müminlerin 1’e 10 oranında, zayıflık içerisinde kalmaları halinde dahi 1’e 2 oranında bir yardımını esirgemeyeceğini anlamaktayız. Allah’ın yasasının gerçekleşebilmesi için istenilen şeyler hakkında -ayette belirtildiği gibi- günümüze kıyaslarsak, ordu, teçhizatı ve savunma sanayisi ürünü her türlü teknolojik üretimi yapmak gibi sebepler mutlaka oluşturulmalı, gereken mutlaka yapılmalıdır. Yapılmadığı takdirde hezimetler mutlaka olacaktır ki en önemli örneği önceki

³⁸⁰ “Nûh rabbine şöyle seslendi: “Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemendendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin” dedi. Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! O senin aileden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.” Nûh dedi ki: “Ey rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, kaybedenlerden olurum!”” Hûd 11/45, 47.

³⁸¹ “İbrâhîm’in korkusu geçip kendisine müjde de gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı. İbrâhîm cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah’a vermiş biriydi. “İbrâhîm, bundan vazgeç; çünkü rabbinin emri gelmiştir. Onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir” dediler.” Hûd 11/74, 76.

³⁸² Enfâl 8/65, 66.

başlıklarda da bahsettiğimiz Uhud savaşında kendisini göstermiştir. Ancak hatırlatmakta fayda var, yine Allah Teâlâ Uhud savaşında dahi tamamıyla müminleri kafirlere terk ederek yok etmemiş; rahmeti ve mağfiretiyle, içerisindeki ibretiyle birlikte müminleri sünnetullah yasası hakkında terbiye etmiştir.

5.3 Helak Açısından Sünnetullah

Sünnetullah'ın değişmezliği ve bu değişmezliğin doğa kanunlarıyla ve tarihi verilerle olan irtibatı ele alınarak, konu hakkında Hz. Peygamber (sav)'in dönemi müşriklerinin (bütün azgınlıklarına rağmen) benzer bir helaka uğramamış olmalarının, Hz. Peygamber'le birlikte helak edilme sünnetinin değiştiği, artık helak olunmayacak gibi bir yorumu beraberinde getirmiştir. Bu hipoteze inanan kesimlerin helak edilme hususunda gözden kaçırdıkları, önceki kavimlerde gerçekleşmiş olduğu gibi topyekûn bir helak edilmenin kastedildiğini sanmalarından kaynaklıdır. Toplumların helak olunma sürecinde, önceki kavimlerde olduğu gibi sadece topyekûn bir helak ile gerçekleştiği düşünülmemeli, farklı şartlar ve şekillerle, zaman içerisine yayılmış bir azap olarak da düşünülmesi gerekmektedir.

Nitekim Allah'ın azabını güzelce özetler nitelikte olan “*De ki: “Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi muhalif gruplara ayırıp birbirinize güçlerinizin acısını tattırmaya kadirdir.” Bak, anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz!*”³⁸³ ayetini ele alırsak, Allah'ın azabı hakkında Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Mücâhid (ö. 103/721) ve Süddî (ö. 127/745) gibi âlimler, ayette geçen üstten gelecek azap hakkında *recm* yani gökten taş yağması gibi astrolojik olaylar, ayakların altından gelecek olan azap hakkında *hasf* yani yere batırılma gibi tektonik, afet türü (deprem vb.) olaylar denmiştir.³⁸⁴ Yine azap hakkında üstten gelecek azabın yöneticiler tarafından, alttan gelecek azabın da kölelerden gelebileceği yahut yağmurun kesilmesi ve ekinlerin kesilmesi şeklinde de bir anlamı ihtiva ettiği söylenmiştir.³⁸⁵ Bizlere daha yakın çağda yaşamış olan Tabatabâi'nin (ö. 1402/1992) ayet hakkında, yukarıdan ve aşağıdan gelen

³⁸³ En'âm, 6/65.

³⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 3/246,247.

³⁸⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/668,669.

azabın insan eliyle ve teknolojiyle üretilmiş ateşli silahlar, bombalar, savaş uçakları, deniz altıları vb. kitle imha araçları olduğu yönünde günümüzce anlaşılır bir yorum da isabetli görülmektedir.³⁸⁶ Bu bağlamda *azab* ele alındığında görülecektir ki, Allah'ın helak etmesi bir anda olup bitiveren bir durum değil, zamana yayılmış ve devam eden bir olgudur. Bir anda olup biten helak edilmiş toplulukların akıbetlerini bahsettiğimiz ayetler ele alınacak olursa görülecektir ki, Allah'ın bir topluluğu helak etmesindeki sünneti için o toplumlarda kendilerine gönderilmiş bir peygamberin bulunması, gönderilen peygamber hakkında toplumun inatta ve fesatta aşırıya kaçmaları³⁸⁷ yahut peygambere karşı işlemiş oldukları ağır suçlardan dolayı olduğu görülmektedir. Peygamber döneminde ağır suçlar işlense bile, sünnetullah ayetlerini sunduğumuz başlıkta İsrâ suresi 77. ayette bahsettiğimiz gibi, Allah'ın müşrikleri helak etmemesi için (rahmetiyle) peygambere hicreti emretmesiyle bu durum açıklığa kavuşturulabilir. Hz. Peygamberin de vefatının ardından her ne kadar inat ve fesatta aşırıya kaçılacak dahi olursa da topyekûn bir anda helak başka bir peygamberin olmamasından dolayı gerçekleşmeyecektir.³⁸⁸ Ancak bahsettiğimiz gibi zamana yayılmış, devam eden ve insanları helaka götüren azaplar her daim olacaktır.

Günümüzde, içerisinde inananların sayıca inkârcılardan fazla olabildiği, dolayısıyla İslam coğrafyasında da bahsettiğimiz üzere deprem, sel vb. afetlerin yaşandığı, Tabatabâî'nin belirttiği gibi kitle imha silahları tarafından zulme maruz kalan İslam toplumları bulunmaktadır. Gerçekleşen afet ve zulümler hakkında “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!*”³⁸⁹ ayetinde de belirtildiği üzere Allah'ın inanan ve inanmayan her kesime zikrolunan durumları, genellik yasası gereği uygulamakta ve sabredenlerin tespit edilmesi için bu imtihanları gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla insanın kötü olarak gördüğü bu hususların gerçekleşmesi halinde Allah'a isyan etmesi yerine, dünyevî boyutta hazırlıklarını yapması gerekmektedir. Örneğin

³⁸⁶ Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1997), 7/140.

³⁸⁷ Abdalbaki Güneş, “Kur'ân'da Sünnetullah Ve Toplulukların Çöküş Nedenleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 70, 75, 82.

³⁸⁸ Seyithan Can, “Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helâkının İmkânı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (27 Haziran 2022), 19.

³⁸⁹ Bakara 2/155.

deprem riski yüksek bir bölgede yaşayan toplum, binalarını inşa ederken en sağlam malzemeleri kullanmak zorundadır. Yani göz göre göre tehlike içerisine kendisini düşürmemelidir. Bu durum hakkında “*Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.*”³⁹⁰ ayeti bahsettiğimiz konunun zulme uğrama boyutuna da işaret etmesiyle manidardır. Şöyle ki, ayette zikrolunan Allah yolundaki harcamada ayetin yer aldığı konu itibariyle savaşa ve cihatla anılmıştır. Bu konularda, müminlerin harcama yapmakla çalışma göstermeleri, hiçbir şey yapmaksızın tehlikeye yani yok oluşa böylelikle düşmemeleri genellik yasasına uygun bir halde haber verilmektedir.³⁹¹ Çünkü kafirler de bu hususlarda harcama yapmaktadırlar. Hangi tarafın gayret ve çabası fazla olursa, dolayısıyla genellik yasasına uygun davrandığı için istediği sonuca ulaşanlar, en fazla gayreti gösterenler olacaktır. Bundan dolayı zulmün bertaraf olmasında mal ile de katkı sağlanılabilmektedir. Bir diğer açıdan ayet sadece cihat için harcama yapmayı değil, İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesinde, okul, cami, yol vb. yapıların yapılmasıyla da Allah yolunda harcama yapılabilir. Yani cimrilik göstererek tehlikelerin içerisine düşülmemesi gerektiği de bizlere bu bağlamda Allah’ın bir yasası olarak sunulmakta, harcama yapmanın tehlikelerin önünde birer engel olabileceği haber verilmektedir.³⁹²

Helak edilme meselesiyle alakalı en güzel örnek, bir surenin varlığıyla da anlatılabilmektedir ki o sure, Tevbe suresidir. Sureyi incelediğimiz zaman surenin başlangıcında besmeleyle başlanmaz. Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla başlanmaması dolayısıyla rahmetine ve merhametine vurgu yapılmadan, devamında rabbimiz tarafından ültimatı verilir bir şekilde, müşrik vb. kişilerin nasıl cezalandırılacağıyla alakalı konulara yer verilerek ilerler. Ardından surenin sonunda peygamber efendimiz hakkında “*Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*”³⁹³ ifadeleriyle surenin başında zikrolunmayan ancak bir nevi müminlerin sevgi, şefkat ve merhamete daha layık olduğu, Hz. Peygamber üzerinden

³⁹⁰ Bakara 2/195.

³⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5/294.

³⁹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/302.

³⁹³ Tevbe 9/128.

hatırlatılma dolayısıyla Allah'ın müminlere şefkat ve merhamet dolu olduğu görülmektedir. Belki de Allah'ın tüm rahmet ve mağfireti her ne kadar besmele olmaksızın başlayan surenin sonunda işaret edilmesiyle, surenin ihtivası gereği içerisinde her ne kadar cihat ve ölümlerle alakalı hükümler yer alsada Hz. Peygambere -onun bizlere olan şefkat ve merhametinden dolayı- rahmetini tüm insanlığı da kapsayacak şekilde sunmuş ve bundan sonra topyekûn helak edilme yönünden insanlığa yok oluş vermemiştir. Helakının gerçekleşmesini belki de ilerleyen ayetlerde geçen, hak edecek şekilde yaşayan kâfirâne topluluklara “*Onlarla savaşın ki, Allah onları sizin elinizle cezalandırsın, onları rezil rüsvâ etsin, sizi onlara karşı başarılı kılsın, inananların yüreklerine su serpsin, kalplerindeki öfkeyi yatıştırısın...*”³⁹⁴ şeklinde buyrulan emriyle inkârcıların yok edilmesini, sadece müminlerin silah tutan, üreten ve kullanan ellerine vererek yine değişmeyecek sünnetullah'ının yerine getirilmesini böylelikle gerçekleştirmektedir.

Ayette geçen savaşma sonucunda *cezalandırma* hakkında azap lafzı kullanılmış ve savaşın kastedilmesiyle Allah'ın isterse azabını dünyada, isterse ahiretinde vererek bir azap gerçekleştireceği dolayısıyla dünyada, müminler eliyle gerek esir alma, gerek mallarını ganimet olarak elde etme gibi savaşın neticesinde gerçekleştirildiği zikrolunmuştur.³⁹⁵ Nitekim bu sure de Kur'ân içerisinde yer alan 114 sure arasından 113. sırada nazil buyrulmuş son surelerden biri olması hasebiyle de belki de rabbimizin devam edecek olan sünnetullah'ının bu yönde olacağını haber vermektedir. Rabbimiz daha iyi bilir.

Ayrıca aynı surede geçen “*Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.*”³⁹⁶ ilahî buyruğundan dolayı da kendilerine İslam'ın ve davetinin zerresi bile ulaşmamış yahut gündelik işlerle dünyanın getirdiği lüks ve oyunları ile -ki gençlerin de muzdarip olduğu gerçek oyun türleri de olabilir- İslam'dan ve onun hem dünyevi hem de uhrevi açıdan insanlığa sunduğu faydalardan bihaber kalmış

³⁹⁴ Tevbe 9/14.

³⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/5.

³⁹⁶ Tevbe 9/6.

olabilirler. Bu yüzden tüm insanlık, ayette de belirtildiği üzere müşrik vb. kişilerin Müslümanlar tarafından adeta, Allah'ın helak etmesi önünde koruyucu kalkan olma görevini görmektedirler. Toplumların pozitif yönde değişimi için Allah'ın emir ve yasaklarını imanlarında ve hayatlarında barındıran müminlerin varlığı yani ayetten de anlaşılacağı üzere emr-i bi'l-mâ'ruf ve nehy-i ani'l-münker görevinin bizlere verilmiş olmasıyla, Allah'ın rahmet ve mağfireti tecelli etmekte, sünnetullah gereği helak edilme durumu, toplumlarda adalet ve iyiliğin bir bakıma devam ediyor oluşundan dolayı müddet verme kapsamına alınmaktadır. Dolayısıyla bu durumdan hareketle, günümüzde zikredilebilecek şekilde, kafirlerin ve zalimlerin helaka ve azaba niçin uğratılmadığı yönündeki sorulara, müminlerin varlıklarının engel olduğunu söyleyebiliriz. Zikretmiş olduğumuz hususun yani biz Müslümanların dünya sahnesinde var oluşu, toplumsal, ülkesel ve belki de coğrafi açıdan kitlesel bir yıkımın (kıyamet) önüne geçmektedir. Nitekim bu duruma ışık tutar nitelikte kıyamet ve deccal hakkında zikredilen hadislerde, kıyametten önce tüm müminlerin bir rüzgâr vasıtasıyla canlarının alınacağı ve sonrasında kıyametin, insanların en şerhilerinin üzerine kopacağı hakkında bilgiler mevcuttur.³⁹⁷

6. SÜNNETULLAH'IN TEZAHÜRÜNDE HADİSLERDEN ÖRNEK

Rabbimizin vaatlerinin gerçekleşmesi için peygamber efendimizin İstanbul'un fethine yönelik yaptığı müjdesi gibi birçok müjdesi bulunmaktadır. Biz ise önceden bahsettiğimiz kardeşlik, kenetlenme, tek yürek olma ve birlik anlayışını bünyesinde taşıması açısından Hz. Peygamberin ikinci hilafetin geleceğine yönelik müjdelediği hadisi şerifini sünnetullah işleyişi ve müminlere yönetim vaadi açısından ele alacağız. Müjdelenen hadisi şerif şöyledir; *“Nübüvvet içinizde, Allah'ın dilediği kadar devam eder; sonra dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olacaktır. Bu da Allah'ın dilediği kadar devam eder; ardından Allah onu da -dilediği zaman- ortadan kaldırır. Sonra ısırtıcı bir saltanat olur. O da Allah'ın dilediği kadar devam eder; sonra Allah dilediğinde onu ortadan kaldırır. Daha sonra ceberût bir saltanat/zorlayıcı yönetimler başa gelir; o da Allah'ın dilediği kadar devam eder; ardından Allah dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir*

³⁹⁷ Konu hakkında bkz. Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/2255 (No. 2937).

hilafet olur. Buyurdu ve sonra sustu.”³⁹⁸ Öncelikle zikrolunan hadisi şerif hakkında Heysemî (ö. 807/1405), hadisin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Bezzâr’ın (ö. 292/905) müsnetlerinde geçtiğini³⁹⁹, Bezzâr’da daha tam halinde bulunduğunu, Taberânî’nin (ö. 360/971) de bir kısmını zikrettiği belirtilmiş ve senetteki ravilerin “sika” oldukları söylenmiştir.⁴⁰⁰ Böylelikle müjdelenen hadis, cerh ve tadil yönünden bir sorun içermemektedir.

Hiz. Peygamberin müjdelenen hadiste işaret ettiği tarihi dönemlere ışık tutacak olursak da hadisi şerifte 5 farklı dönemde yer alan yönetim biçimleri dikkatimizi çekmektedir. Bunlar:

- 1- Peygamberlik/Nübüvvet dönemi; Peygamberimizin yaşadığı Asr-ı Saâdet dönemidir.
- 2- Râşit halifeler dönemi; Hiz. Ebûbekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali’nin hilafette kaldıkları ve sırasıyla 2, 10, 12 ve 5 yıl ile toplam 29 yıl sürmüş olan dönemdir.⁴⁰¹
- 3- Saltanat dönemi; Emevî devleti ile başlayıp Osmanlı devletinin yıkılışına kadar sürmüş dönemdir. Hadiste ısırıcı saltanattan maksat Abbâsi devletidir. Çünkü bu dönemde Kur’ân’ın mahluk olup olmadığıyla alakalı “Mihne” denen olay yaşanmış ve Abbâsi yöneticileri kendi idarelerini istedikleri şekilde meşrulaştırabilmek adına kendi Müslüman halkına bu olayı zorla dayatma politikası izlemiş ve birçok âlim bu olaydan ciddi boyutta hem fiziksel hem de manevi açıdan zarar görmüştür.⁴⁰² Önceki başlıklarda değindiğimiz gibi ilmi eserlerde tenkitler de edilmiştir. Hatta belirttiğimiz müjdeli hadiste, Habîb isimli birinin dönemin Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz’e (ö. 101/720) yazdığı bir mektubunda, halifeye hadisi

³⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/355, 356 (No. 18406).

³⁹⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Amr Abdulhalik Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr*, thk. Mahfûzu’r-Rahmân Zeynullah (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2009), 7/223.

⁴⁰⁰ Ebû’l-Hasan Nüreddin Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, thk. Hüsâmuddîn Kudsi (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1994), 5/188, 189 (8960).

⁴⁰¹ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hulefâ-yi Râşidîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2023).

⁴⁰² Geniş bilgi için bkz. Hayrettin Yücesoy, “Mihne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2023); Yusuf Şevki Yavuz, “Halku’l-Kur’ân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2023).

zikrettikten sonra ısırıcı ve zorlayıcı yönetimin ardından nebevî hilafeti getirdiğine dair gelmiş yöneticinin kendisi olduğuna inandığı bir açıklama vardır. Ömer b. Abdülaziz'in de bu hadisi şerif karşısında şaşırıp mutlu olduğu zikredilmektedir.⁴⁰³ Ancak bunun böyle olmadığı yönünde kendisinden sonra gelen halifelerin yönetim politikalarında nebevî ahlakın dışına çıkmaları yahut halifelik döneminin Osmanlı devletinin yıkılışıyla birlikte topyekûn kaldırılması delil olarak gösterilebilir.

- 4- Zorlayıcı yönetim dönemi; Osmanlı devletinin yıkılışının ardından günümüz siyasi sınırlarıyla ve ulusçu kaygılarla ayrılıp parçalanmış, zalim yönetim ve yöneticileri içerisinde barındıran tüm İslam devletlerinin bizzat yaşayıp şahit olduğu günümüz dönemidir.
- 5- Nebevî sisteme yani Asr-ı Saâdete ve râşit halifeler dönemine paralel bir hilafet dönemi; İnsanlığın zalim yönetim ve yöneticilerden kurtulup kardeşlik bağıyla kenetlenerek İslam'ın müdafiliğini tekrar kurduğu hilafet dönemidir.⁴⁰⁴

Müjdelenen halifelik dönemi nebevî bir sisteme uygun olacağından günümüzde yaşadığımız ahlaksızlık vb. tüm kötülükler yerini ilim ve edebî hâkim olduğu Asr-ı Saâdeti aratmayacak bir hayata bırakacaktır. Günümüzde bu döneme ulaşmada bir geçiş merhalesinde olmamız hasebiyle zorlayıcı yönetim döneminin yavaş yavaş hasta döşeğinde olduğu anlaşılmaktadır. Zaten yaşamış olduğumuz diğer 4 dönemin tarih sahnesinde vuku bulmuş olması da Nebevî sisteme uygun bir hilafet döneminin geleceğinin müjdesidir. Günümüzde zorlayıcı yönetim devrini bizzat yaşıyor olmamız ve geçiş merhalesinde halimizi görebilmek adına müjdeli hadisimizde zikredilen son iki dönem üzerinden sünnetullah işleyişini ele almaya geçebiliriz.

İçinde bulunduğumuz ahir zamanın fitne, fesat ve ahlaksızlıklarını içerisinde had safhada bulundurduğu günümüzün halini anlayabilmek, modern hayatın

⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/356.

⁴⁰⁴ Hadiste ortaya konan ancak gerçek manada Hz. Peygamberden, hadisin lafızları itibarıyla sınıflandırmasını kesin olarak bilemeyeceğimiz bu beş maddedeki dönemleri, yaşanmış olduğuna inandığımız diğer dört dönem dolayısıyla genel bir kanaatimiz bağlamında sınıflandırmayı uygun gördük.

dayatmalarından kurtulabilmek ve Nebevî hilafet dönemine rabbimizin sünnetullah çizgisi içerisinde bir anlayışla hareket edebilmek için günümüzün halini iyi anlamak gerekmektedir. Bunun yollarından biri her ne kadar günümüz içerisindeki İslam dünyasının durumunu sosyal medya araçlarından takip edebilmek olsa da konumuz hakkında peygamber efendimizin biz ahir zamanda yaşayanlar için zikrettiği hadisi şeriflerini de göz önünde bulundurmalıyız. Örneğin Hz. Peygamberin “*Yakında milletler, yemek yiyenlerin (başkalarını) çanaklarına (sofralarına) davet ettikleri gibi, size karşı (savaşmak için) birbirlerini davet edecekler.*” Birisi: “*Bu o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?*” dedi. Resulullah: “*Hayır, aksine siz o gün kalabalık, fakat selin önündeki çerçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak, sizin gönlünüze de vehn atacaktır.*” buyurdu. Yine birisi: “*Vehn nedir ya Resulallah?*” diye sorunca: “*Vehn, dünyayı/hayatı sevmek ve ölümü kötü görmektir.*”⁴⁰⁵ şeklinde buyurması, günümüz İslam ümmetinin, İsrail başta olmak üzere diğer zalimlerin de İslam coğrafyası üzerinde işlediği insanlık dışı zulüm ve savaş suçları karşısındaki halini özetler niteliktedir.

İslam ümmetinin bu durum karşısında da ümitsizliğe düşmemesi gerekmekte ve yine Hz. Peygamberin “*Müslümanlarla Yahudiler savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. O harpte Müslümanlar (galip gelerek) Yahudileri öldürecekler. Öyle ki, Yahudi, taşın ve ağacın arkasına saklanacak da, taş veya ağaç; 'Ey Müslüman, Ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki Yahudi'dir, hemen gel de öldür onu!' diye haber verecektir. Sadece Ğarkad ağacı müstesna, çünkü o, Yahudilerin ağaçlarındanır.*”⁴⁰⁶ Hadisinde buyurduğu gibi müminlerin, mazlumların haklarını koruyabilmesi için ağacın dahi ardında olan zalimi haber vereceği günlerle birlikte, hakkın tesis edilmesi, adaletin yerini bulması ve zalimlerin işledikleri zulmün hesabını soracağını unutmamalıyız, ki zaten hiçbir mümin böylesine bir zulmü asla unutup kafirlerin yanına bırakacak değil; Rabbimiz de “*Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda*

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/82 (No. 22397); Ebî Dâvud Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 4/111 (No. 4297).

⁴⁰⁶ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/2239 (No. 2922); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/90 (No. 9171); Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 4/42 (No. 2926); Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/2238 (No. 2921).

savaşmıyorsunuz?”⁴⁰⁷ kelâmına mazhar olabilmemiz için güçlendiğimizde, emrini üzerimize tecelli ettireceğine inandığımız için unutturacak değildir.

7. SÜNNETULLAH’IN GÜNÜMÜZDE TEZAHÜRLERİ

Zorlayıcı yönetim döneminden Nebevî hilafet vaadine geçiş merhalesinde bulunduğumuz bir zaman diliminde olduğumuzdan dolayı, konumuzu daha iyi ortaya koyabilecek, çarpıcı, güncel ve tüm dünya kamuoyunda yadsınamaz bir şekilde sesinin duyulduğu, toplumsal bazı değişimlere ışık tuttuğu gerekçesiyle değişim yasasına uygun davranarak kendi iktidarını gerçekleştirebilmiş Afganistan’ın özgürleşmesini; üç semavî dinin kutsal olarak kabul ettiği bir bölgede bulunan Filistin’in özgürleşmesi meselelerini zikredeceğiz.

Müminlerin başarıya ulaşmalarında sabır vb. değişim yasası içerisinde, Allah’ın kanunu gereği zafere ulaşılacağına müjdesi olarak zikrolunan Enfâl suresi 60. ayette⁴⁰⁸ de belirtilen *güç ve savaş atları* hazırlamaya mecazen, savunma sanayisi ürünlerinin yakın tarihte gerçekleşen savaşlarda kullanılması ve ayeti tasdikler biçimde olumlu geri dönüş sağlamasından hareketle, maddi açıdan ele alacağımız Karabağ savaşına değineceğiz. Manevî boyutuna da sunabilmek adına 2022 Katar Dünya Kupasında yaşanmış bazı durumların sünnetullah’ın toplumsal etkileşim ve yansımalarına dikkat çekeceğiz. Zikredeceğimiz konuların dışında tabi ki İslâm dünyasında yer alıp zulme uğrayan, sömürülerin merkezi olan, sünnetullah açısından zafere ulaşmak adına çalışıp çabalar sarf eden, diğer İslâm coğrafyalarındaki bazı olayların varlığını bilmekteyiz ancak tezimizin hacmini genişletmemesi ve konudan dağılıp kopulmaması adına, daha çarpıcı örnekler olarak kabul ettiğimiz bu konuları, sünnetullah’ın müminler adına olumlu değişimine kuşatıcı örnekler olabilmesi açısından zikretmeyi uygun görmekteyiz.

Günümüz dünyasında çoğu İslâm coğrafyasında zulüm ve sömürgelere maruz kalarak Müslümanların yokluk ve fakirlik içerisinde hayatın gerçeklerini yaşadıkları

⁴⁰⁷ Nisâ 4/75.

⁴⁰⁸ “Allah’ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah’ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir.” Bkz. Enfâl 8/60.

malumdur. Bunun yanında İslâm aleminin dağılımı için fırsat bilen emperyalist batı devletlerinin İslâm ülkelerine yaptıkları işgaller, terör şebekeleri ve katliamları da malumdur. Bunun en önemli merhalelerinden birini Afganistan'daki Müslümanlar had safhada yaşamışlardır. Allah'ın yasalarına uygun davranarak fedakarlıklar gösterip İslâmî inançlarına sınıksız sarılmalarının sonucunda, 2001 yılında başlayan ve yaklaşık 20 yıl süren ABD işgaline maruz kalmalarının ardından, günümüz ülkeleri arasında süper güç olarak bilinen ABD'ye teslim olmamışlardır. Direnişleriyle hem askeri hem de ekonomik yönden ABD'yi yıpratmaları sonucunda, Afganistan yönetimiyle karşılıklı görüşmeler yapılmış ve topraklarından çekilme kararı almışlardır.⁴⁰⁹

ABD'nin terör örgütü olarak addettiği Afganistan'ın yönetimi ise yaşanan zaferin ardından Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinde halka ve gayrimüslim din adamlarına yapmış olduğu güvenlik teminatı⁴¹⁰ gibi İslâm'ın affediciliğini vurgular mahiyette, yıllarca ABD'nin çıkarları için iş birliği yapmış Afganistan halkının kendilerinin öldürüleceği hususundaki yanlış kanaatlerine karşı⁴¹¹ genel af ilan etmiş ve kadınları yönetime katılmaya davet etmiştir.⁴¹²

Afganistan'ın gösterdiği tutumlarıyla zafere ulaşmalarında, *“Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler; yılmadılar; boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.”*⁴¹³ ayetinin de belirttiği hususlarla muvafık olması güzel bir örnektir. Ayet grubunda konu itibariyle Uhud savaşındaki hallerden bahsediliyor olsa da gevşemeyip, boyun eğmemeyi Allah'ın bu tutumları gösterenleri sevdiği zikredilmektedir. Değişim yasasında belirttiğimiz gibi, olumsuz ve ümitsiz bir yapıya geçilmeyip aksine bu tutumların devam ettirilmesiyle de Allah'ın sevgisine ve yardımına mazhar

⁴⁰⁹ Hale Aydoğmuş, “ABD'nin Afganistan savaşından geriye kalan büyük yıkım”, *TRT Haber* (27 Nisan 2021); Ali Burak Biber, “Afganistan: ABD'nin trilyon dolarlık savaşı”, *TRT Haber* (19 Eylül 2019).

⁴¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Feridun Emecen, “İstanbul”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2023).

⁴¹¹ Afganistan yönetimi ele alınca ABD ile işbirliği yapan on binlerce insan, öldürüleceği düşüncesiyle ülkelerinden kaçmak istemeleri bu kanaatlerine delildir, haber hakkında bkz. “Afganistan'da ABD uçağına tutunup kaçmaya çalışanlar düşerek can verdi”, *TRT Haber* (16 Ağustos 2021).

⁴¹² “Taliban, Afganistan'da ‘genel af’ ilan etti”, *TRT Haber* (17 Ağustos 2021).

⁴¹³ Âl-i İmrân 3/146.

olunduğu görülmektedir. Nitekim bunun sonucunda ABD, Afganistan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır.

Sünnetullah algılarının gerileme dönemiyle birlikte karamsar bir yapıya bürünmesi ve her türlü geri kalmışlığın bir sebebi gibi görülmesinde Karabağ ve Katar’da yaşanan birtakım gelişmeler sünnetullah’ın içselleştirilmesi açısından algıları hem maddi hem de manevi yönden değiştirebilmeye başlamışlardır. Algı değişimini zikretmeden önce mevcut algılara kısa bir ışık tutmak istiyoruz.

Günümüz Müslümanlarında yahut insanların modern dünyanın getirdiği lüks ve görkemin etkisiyle, yazımızın başında dikkat çektiğimiz gibi 19. yüzyıl ile İslâm aleminin dünya yeniliklerini yakalayamayıp bilim alanında ilerleme kaydedememesi ve gerilemeye düşmesi gibi etmenlerle birlikte diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi bir savaşın, çağdaşlık aşamalarını tamamlamış devletlerde asla yaşanmayacağı yönünde hayali bir algı görülmektedir. Artık savaşlar ve zulmün sadece video oyunlarında, filmlerde ve dizilerde var olduğuna inandırılan “modern insan” kendisinin cennette yaşadığını varsaymakta, siyasi isimler ve yöneticilerin, yaşadıkları ülkeleri adına diğer ülkelerle girdikleri diplomasi polemiklerine ve ultimatolarına karşı aralarında tabiri caizse çocuk oyunu oynadıklarını ve şakalaştıklarını düşünmektedir. Allah’ın tarih başından süregelen bir yasası gereği, iyiye ve kötüye götüren unsurlar imtihan sebebiyle var olduğu için zorlukların her daim gerçekleşeceği “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!*”⁴¹⁴ ayeti gereği unutulmamalıdır.

Bu algının ne kadar gerçek dışı olduğu, bazen rabbimizin “*İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına dost yaparız.*”⁴¹⁵ şeklindeki sünnetullah işleyişine paralel olarak, İslâmî olmayan iki devleti/zalim yönetimi birbirine musallat ederek de göstermektedir. Belirttiğimiz ayette her ne kadar “dost yaparız” şeklinde bir anlam verilmişse de, dostluktan maksadın “birbirlerine musallat edilmesi” şeklinde de tefsir edildiği bilinmektedir.⁴¹⁶ Bu hususla birlikte,

⁴¹⁴ Bakara 2/155.

⁴¹⁵ En’âm, 6/129.

⁴¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13/149, 150.

“...Eğer Allah’ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah’ın âlemler için büyük lütufları vardır.”⁴¹⁷ ayetinde, Allah’ın yasasını gözler önüne seren, insanların bir kısmının, diğer bir kısmını engelleyerek yeryüzündeki düzene katkı sağlamasında, bu durumu gerçekleştirenlerin peygamberler, yöneticiler ya da müminler olduğu söylenmektedir.⁴¹⁸ Dolayısıyla yeryüzünde düzenin sağlanması, inanlar tarafından olacağı gibi, kafirlerin birbirlerine musallat edilmesiyle de gerçekleştirilmektedir. Ayrıca yaşanan bu algının hayali oluşuna, yakinen şahit olduğumuz bir durum olan, kendilerini modern devletler olarak bildiğimiz Ukrayna ve Rusya, aynı kökenden ve benzer konuşma dilinden olmalarına rağmen birbirleriyle 1 yıldan uzun süredir savaş halindedirler.⁴¹⁹ Bu da biz insanlara gösteriyor ki tarihin başından beri süregelen *savaş* ve dolayısıyla *fetih* olgusu her daim insanlık arasında yaşanacak bir sünnetullah kanunudur. Önemli olan Müslümanların bu duruma her daim hazırlanması ve hazırlıklı olarak beklemesi gerektiğidir.

Günümüz İslâm ülkelerinde yer alan bir diğer inançsızlık ve kabullenmişlik, Stockholm sendromuna paralel bir eziklik psikolojisine sahip olmakta yatmaktadır. Öncelikle Stockholm sendromu, 1973 yılında İsviçre’nin Stockholm şehrinde yaşanmış 6 günlük bir banka soygunu sırasında rehinelere kendilerini rehin alan kişiye karşı geliştirdikleri psikolojik bir bağlanma eğilimidir. Bu eğilim sonucunda kişi kendisini rehin alan kişiyle konuşup zaman geçirdikçe rehin alana karşı şefkat ve hoşgörü gibi duygularla yardım etme eylemleri göstermeye başlamaktadır. Bir bakıma kötü artık gözünde iyi görünmeye başlamış, Mevlana’nın da deyimiyle “kuzu kurda gönül bağlamış ve âşık olmuştur.”⁴²⁰ Bu psikoloji batının din ile yollarını ayırıp bilimsel açıdan gelişerek doğuya karşı gerçekleştirdiği üstünlükten kaynaklanmaktadır.

Nitekim 19. yy.’da İslâm dünyasında da şeriatın yok edilmesiyle de üstünlük batı tarafına yönelmiş ve İslâm dünyası açısından da yankı bulmuştur. Batının

⁴¹⁷ Bakara 2/251.

⁴¹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 6/518, 519.

⁴¹⁹ Benginur İkbâl Akgül, “Rusya-Ukrayna Savaşı’nda 1 yıl geride kaldı”, *TRT Haber* (23 Şubat 2023).

⁴²⁰ Ali Dikici, “Polislikte Stockholm Sendromu” (Erişim 22 Mayıs 2023), 14.

modernite olarak kurduğu bu devlet, İslâm'ın şeriatını kabul edecek bir yapıda da değildi çünkü Batı gerçekleştirmiş olduğu bu yeni eğilimini sadece din ile yollarını ayırmakla kalmamış, belki de dinlerinden arta kalan ahlakı da kendilerinden tamamıyla ayırarak gerçekleştirmişlerdir. Sözelimi Batı dünyasının Afrika ve İslâm dünyası üzerinde, kendinden olmayan toplumlarda, zenginlik ve yönetim adına gerçekleştirdikleri sömürgecilik sistemi, İslâm'ın eşitlik ve ahlaki değerleriyle uyuşmamakta ve çıkışı itibariyle de ahlak dışı bir uygulamadır.⁴²¹

İnsanlığın, önceki peygamberlerin kıssalarında da bahsettiğimiz üzere dünyevî mal, mülk ve yönetim sevdası tabiatına uygun olacak ki Batının zenginlik ve yönetimde söz sahipliği İslâm dünyasını ahlak ve inanç tabanında da sarsmıştır. Bu üstünlük İslâm devletleri içerisinde “bizler hiçbir şey başaramayız”, “din ve dindarlık, üretmemize ve gelişmemize engel” gibi günümüzde devam eden söylemlerde kendisini göstermektedir ve bu söylemler yine zikrettiğimiz üzere aslında Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı, İslâm ülkelerinin kendi başlarına ayrılıp ülkelere bölüdüğü gerileme döneminden kalma bir yanılısamadır. Ancak zenginlik ve yönetimi elinde bulunduran güç sahiplerinin sonsuza dek bu gücü sürdüremeyecekleri sünnetullah açısından da belirtildiği gibi⁴²² İslâm ülkeleri yeraltı kaynaklarının zenginliğinden ötürü yapmış oldukları ticaretlerle zenginleşmekte ve ekonomik kalkınmayı gerektirecek üretimlere imza atarak maddi ve manevi güç topladığı batılı ülkelere de aşikâr olmaktadır.

Zikredilen maddi gücün tezahürüne örnek verecek olursak, Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıl boyunca Azerbaycan toprağı Karabağ'da yaptığı Ermeni işgali zikredilebilir. Gerçekleşen savaş yaklaşık 30 yıl sürmesine rağmen Türkiye'nin ürettiği İHA ve SİHA'lar savaşın seyrini 44 gün içerisinde tamamlamış ve Ermeniler 10 Kasım 2020 tarihinde işgal ettiği toprakları Azerbaycan'a teslim etmişlerdir.⁴²³ Bu durum da daha önceki başlıklarda bahsettiğimiz gibi rabbimizin sünnetullah'ının

⁴²¹ Wael B. Hallaq, *İmkânsız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?*, ed. Cemil Üzen, çev. Aziz Hikmet (İstanbul: Babil Kitap, 2020), 275.

⁴²² Daha önceki konularda da zikrettiğimiz üzere hatırlatma açısından bu sünnetullah “...O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz...” ayetiyledir, ayet hakkında bkz. Âl-i İmrân 3/140.

⁴²³ Fatih Avanos, “Karabağ Savaşı'nın 1. yılı”, *TRT Haber* (27 Eylül 2021).

tecelli ederek bizleri zafere ulaştırması açısından hep ilerisi için çalışan, sabır ve sebat gösterenlere verdiği değişmez kanununa bir örnektir.

İslâm dininin hoşgörü ve iyiliğin merkezi olduğunu kanıtlar açıdan bahsettiğimiz manevi gücün tezahürü kendisini 2022 Katar Dünya Kupası organizasyonunda tüm batı dünyasına göstermiştir. Gerçekleşen organizasyonda Katar Devleti turist çekmek ve ekonomik açıdan büyümek gibi bir kaygı içerisine girmeden organizasyonu İslâm'ı yayma adına kullanmaya çalışmışlardır. İslâm'ı ve Arap kültürünü bir eksiklik olarak görmeyip aksine kültürel değerlerini her yerde göstermeye özen göstermişler, dünyanın her bir yerinden gelen insanlara kültürel değerlerinin ürünü olan Arap kıyafetlerini hediye etmişler ve hatta develer üzerinde hentbol maçı dahi yapmışlardır. Bunun yanı sıra İslâm'ın hoşgörü ve iyilik dini olduğu yönünde Hz. Peygamberin hadisi şeriflerini önemli turistik yerlerine pankart olarak açmışlardır. Katar tarafından, İslâmî bir yaşantıyı en azından gelenlere tattırabilmek amacıyla organizasyon boyunca gayrimüslimlere ev sahipliği yaptıkları için, alkollü içecekleri yasaklamasıyla, kalınan süre boyunca gayrimüslimler ayık bir zihinle, İslâm dinini ve Arap kültürünü unutamayacakları şekilde deneyimlemişlerdir. Katar tarafından en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, “İslâm'ın öğretilmesi” diyebileceğimiz ilkesi, yaşanan organizasyonun futbol olmaktan ziyade İslâm organizasyonuna dönüştüğü dünya tarafından görülmüştür. Batı dünyasında dayatılmaya çalışılan İslamofobi'nin önüne de unutulmayacak bir şekilde geçilmiş, önyargıların yıkılmasıyla manevi açıdan gayrimüslimlerin kalplerine dokunulmuştur.⁴²⁴

Tüm bunlarla birlikte İslâm aleminin en çalkantılı bölgesinde yaşayan, Ortadoğu denilince dolaylı manada, manevi açıdan tam merkezi konumunda bulunan Filistin Devleti ve bölgesinin özgürlüğüne sünnetullah açısından değineceğimiz ilerleyen paragraflarda, öncelikle dünyanın en büyük açık hava hapisanesi içerisinde yaşayan Gazze halkı yani Filistin Devletinin, 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail'le tüm dünya kamuoyunun görmezden gelemeyeceği, yadsınamaz nitelikte karşı karşıya

⁴²⁴ Uğur Becerikli, “Katar, Araplara İlişkin Önyargıları Kırdı”, *TRT Haber* (09 Nisan 2023).

geldikleri ve Filistin'in direniş göstererek savaş kararı aldıkları bu tarih itibariyle konuyu ele alacağız.

Filistin, semavi dinlerden olan İslâm, Hristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal olarak kabul ettiği tek bölgedir. Filistin topraklarında 1948'den bu yana savaşarak kendisine toprak ilhak eden İsrail'in kuruluşundan bu tarihe gelinceye kadar 2007 yılından bu yana açık hava hapishanesine dönüştürülen Gazze'de insanlar tutsak halde olduğu ve hiçbir şekilde diğer bölgelere gitme lüksleri olmayan, erkek, kadın, yaşlı ve çocuklardan oluşan bu topluluğun varlığı malumdur.⁴²⁵ Bu tarihlerden beri içinde bulunduğu tutsaklık vb. zulümlerin baskısı altında yaşamaya mahkûm edilmelerinin bir patlaması sonucu olacak ki, 7 Ekimde Hamas'ın silahlı kanadı İzzeddin el-Kassam tugayları "Aksa Tufanı" ismini verdikleri bir saldırı hareketi başlatmış ve esirler de ele geçirerek tüm dünya kamuoyunun merceği altına giren bir olay silsilesi başlatmışlardır.

Yaşanan bu olay silsilelerinde İsrail, kendilerine savaş açan Kassam tugaylarıyla fiziksel bir savaşa girişme yerine açık hava hapishanesinde yaşayan masum sivil halka saldırarak, elektriğini keserek, ibadethanelerini bombalayarak gerçekleştirmiştir.⁴²⁶ İlerleyen tarihlerde masum ve sivil halkın özellikle çoğunluğu kadınlardan, çocuklardan ve bebeklerden oluşan sivillerin sığındığı ve okulları, hastaneleri vb. bölgeleri uluslararası hukuka göre fosfor bombalarıyla da vurarak insanlık suçu işlemeye devam etmişlerdir.⁴²⁷ Sosyal medya platformlarında da İsrail tarafından gerçekleştirilen bu insanlık suçları ve zulümleri dünya kamuoyunun görmezden gelemeyeceği vahşet görüntüleriyle çalkalanmış, özellikle dünya çapında üniversiteli öğrenci toplulukları katliamların bırakılıp ateşkes imzalanması yönünde protestolar gerçekleştirmiştir. İsrail'in hem savaş suçları işleyerek uluslararası hukuku hiçe sayması ve her geçen gün artarak büyüyen, masum ve sivil halkın soykırımı uğratarak katledilmesiyle de acı tablo devam etmektedir.⁴²⁸ İnsanlığımız neticesinde

⁴²⁵ "Dünyanın en büyük açık cezaevi: Gazze 15 yıldır İsrail ablukasında", *TRT Haber* (12 Mayıs 2021).

⁴²⁶ "Hamas'tan 'Aksa Tufanı' operasyonu: İsrail savaş durumu ilan etti", *TRT Haber* (12 Ekim 2023).

⁴²⁷ İlyas Umut Özacar, "İsrail'in hukuk tanımaz zulmü: Beyaz fosfor", *TRT Haber* (17 Ekim 2023); "İsrail Gazze'ye fosfor bombasıyla saldırıyor", *TRT Haber* (10 Kasım 2023); "İsrail 7 Ekim'den bu yana 212 okulu vurdu", *TRT Haber* (27 Mart 2024).

⁴²⁸ "Gazze'de can kaybı 36 bin 439'a çıktı", *TRT Haber* (02 Haziran 2024).

tepkimizi az da olsa ortaya koyabildiğimizi düşünerek zikrettiğimiz yakın tarihimizi burada sonlandırıyor; Müslüman Filistin halkının sünnetullah açısından zafere ulaşarak özgürlüklerine kavuşacaklarına inandığımız konumuza dönüyoruz.

Filistin halkının zafere ulaşmasında, savaş anında dahi gerçekleştirmiş oldukları ahlaki unsurlara riayet etmeleriyle adaletli davranmaları, İslâm'ın savaş hukukunda koymuş olduğu, kadın, çocuk ve yaşlılara saldırılmaması ve esirlere haksızlıkların yapılmaması gibi emirlere⁴²⁹ uyulması sonucunda da Allah'a itaat gerçekleşmektedir.⁴³⁰ Dolayısıyla yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak davranışlardan uzak durmaları hakkında “Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra sarparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.”⁴³¹ şeklinde dünya ve ahiret için yararlı işler yapmayla birlikte sünnetullah yasasını ortaya koymakta, zafer elde edileceği haber verilmektedir.

Filistin, halkı İslâm ile müşerref olmuş Müslümanlardan olmasına rağmen 19. yy.'da yaşanan gelişmeler itibariyle ulus devletçiliğin popülerliğinin arttığı ve farklı ırkları ve kültürleri barındıran İslâm dünyasının kendine has yönetimlere bölündüğü malumdur. Bu bölünmenin hâkim olması sebebiyle hem Filistin hem de halkı Müslüman olan diğer tüm devletler, her ne kadar “Kuşkusuz Allah katında din İslâm'dır...”⁴³² ayetinde olduğu gibi din birliğinde aynı kararda olsalar da, Allah'ın inananlara “Hep birlikte Allah'ın ipine sınımsız yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın.”⁴³³ şeklinde buyurarak, toplumsal dayanışmanın gerçekleştirilmesi yönünde bir ikaz olarak zikrettiği ayetinin gereğini yerine getiremez bir halde, hedef ve idealler açısından ortak karar dahi alamamaktadırlar. Bunun

⁴²⁹ İsmail Yılmaz, “İslam ve Modern Hukuk Ekseninde Savaş Esirleri”, *Kırkkale Hukuk Mecmuası* 3/2 (2023), 477.

⁴³⁰ “ Hamas'ın serbest bıraktığı İsraili kadın esir: Kendi koşullarının aynısını bize de sağladılar”, *TRT Haber* (24 Ekim 2023).

⁴³¹ Nûr 24/55.

⁴³² Âl-i İmrân 3/19.

⁴³³ Âl-i İmrân 3/103.

sonucunda da eskiden Afganistan’da, şu anda Filistin vb. İslâm toprakları üzerinde düşmanlar zulüm işlemekte, İslâm dünyasından bir yaptırım dahi uygulanamamakta, sadece kınamalar görülmektedir.

Filistin’in zafere ulaşmasında her ne kadar İslâm dünyasının yapabileceği şeyler olsa da, zafere ulaşma Yahudilerin gafletinden dolayı da gerçekleşebilir. Nitekim *“Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir. Yemin olsun ki, onları insanların yaşamaya en düşkün olarak bulursun; müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın. Oysa çok yaşatılması hiç kimseyi azaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.”*⁴³⁴ ayetinde buyurulduğu gibi Yahudiler dünya hayatına o kadar düşkünlerdir ki bunun örneklerini, sanki dünya her birinin etrafında teker teker dönüyormuşçasına gösterdikleri yaşama isteği yönündeki büyük hırslarıyla günümüzde de ispatlı bir biçimde görmekteyiz. Filistinliler kendilerinden esirler aldığı anda, esir yakınlarının dünya hayatına olan düşkünlükleri sebebiyle kendi aralarında bile fitneye düşmekte, kendi yönetimlerini protesto etmektedirler.⁴³⁵ Bu durum da bizlere rabbimizin *“Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.”*⁴³⁶ buyruğu sünnetullah kaidesini bu yönde ispatlar niteliktedir. Dolayısıyla Yahudiler kendi sonlarını hem işlemiş oldukları insanlık suçlarıyla hem de kendi aralarında yaşadıkları problemlerle getirebilirler.

⁴³⁴ Bakara 2/96.

⁴³⁵ “İsrailli esirlerin yakınları Netanyahu’yu protesto etti”, *TRT Haber* (25 Nisan 2024); “Tel Aviv’de İsrailli esir yakınlarının protestosunda olaylar çıktı”, *TRT Haber* (30 Nisan 2024).

⁴³⁶ Mâide 5/64.

SONUÇ

Kur'ân'da insanlığın topluluk örnekleri olarak haber verilen Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb ve daha nice peygamberlerin gönderildiği toplumlara Allah, göndermiş olduğu peygamberleriyle sunduğu tevhid inancı dolayısıyla toplumları imtihan etmiştir. İmtihanlarında dünya hayatına olan bağlılıkları neticesinde kendilerini birtakım işleri yapmaya mecbur bırakacak emirler ve yasaklar getiren, tabiri caizse rahatlarını bozan peygamberlere; kendilerine rızıklar veren, rahmet ve mağfiretiyle dünya sahnesinde kendilerine yer ettiren Allah'a karşı çıkmakla gerçekleştirmişlerdir. Allah'ın da ilk toplumlardan itibaren yapmış oldukları haddi aşmaları, zulümden yüz çevirmemeleri vb. neticesinde, belli bir müddet süre tanıyıp imtihan etse de toplumları çeşitli haller ve sebeplerle helak edip tarih sahnesinden silmiş ve bunun böyle yapılacağıyla alakalı hiçbir toplumu birbirine, genellik yasası itibariyle ayırım gösterip kayırmamıştır. Dolayısıyla günümüzde, benzer günahları ve zulümleri işleyen ancak helak edilmeyen toplumlar da imtihan içerisinde olup zaman içerisinde sünnetullah yasaları gereği çeşitli ilahî cezalara çarptırılmaktadır.

Nitekim Hz. Peygamberin tebliği ve Kur'ân ile bu yasalar bizlere de hatırlatılmıştır. Önceki toplumlarda davet neticesinde iman edilip kabul edilmediğinden, gereği gibi yaşanmayan İslâm, Hz. Peygamberin döneminde, kitlelerin iman etmesi vb. durumlarla gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine de Rabbimiz, İslâm ümmetine cenneti kazanmak ve kurtuluşa iletmek gibi sadece uhrevi birtakım katkılar vadetmemiş, dünyevi açıdan da yönetime gelme, fetihler ile İslâm'ın izzet ve şerefini dünyaya taşıma, ganimetler elde etme ve toplumları İslâm bünyesine katmayı da vadederek gerçekleştirmiştir. Bu vaatler büyük ölçüde saltanat dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen tebliğ ve davet çağrısı sonucunda tıpkı önceki kavimlerde gerçekleşmiş bir şekilde inkârcılar Hz. Peygamberi inkâr sadedinde yalancı, cinlenmiş gibi iftiralarla yalanlamışlardır. Bu yalanlamaları önceki kavimlerde nasıl gerçekleşiyse birebir aynı minvalde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla insanların hak karşısında gösterdikleri inkârî direnişlerinde insan tabiatı açısından da sünnetullah yasası bulunduğu görülmektedir.

Hız. Peygamber döneminde iman eden ve hakkı kabul eden kitlelerin varlığıyla inkârcılar açısından toplu bir helak gerçekleşmemiştir. Peygamberini sürgün ve öldürmeye teşebbüs eden eski kavimlerin sünnetullah gereği helak olmalarındaki hususun Hız. Peygamber döneminde gerçekleşmemesi, Allah'ın hicreti emretmesiyle gerçekleşmiş ve toplumun bir anda helak edilmesi engellenmiştir. Dolayısıyla helak ve azap topyekûn bir toplumu kapsar şekilde bir anda gerçekleşen bir durum değil, inkârcı toplumlara zaman tanınması sünnetullah'ında olduğu gibi zamana yayılmış bir yapıda kendini göstermektedir.

Bunun yanı sıra Rabbimiz, Hız. Peygamber döneminde başarıyla sonuçlanmış tebliğ ve davetin neticesinde de uhrevi bir kazanca mazhar olunmasıyla birlikte dünyevi açıdan savaş ve zorluk anlarında müminlere yardım etmiştir. Sünnetullah'ın genellik yasası itibariyle, çalışan ve çaba gösteren her kesime hedeflenen karşılığın verileceği hususundan hareketle inkârcıların kazancı, müminlerin kaybı sünnetullah'ın bir sonucu değil, inananlara yapılan hatalardan dönmeleri yönünde bir ibret ve terbiye örneği olarak imtihan yasasıyla sunulmaktadır. Allah'ın yardım etmesiyle Hız. Peygamberin önderliğinde yeni bir dönüşüm içerisine girmiş topluma hem yönetimde söz hakkı hem de bu yönetimin dünya coğrafyasına yayılmasında birtakım vaatlerde bulunması bir diğer sünnetullah kaidesini oluşturmaktadır. Yönetimin vadedilmesi ve gerçekleştirilmesi yasasına göre Hız. Peygamber dönemi sonrası otorite olan halifeliklerde bu olgu, kaza ve kader olgusuna paralel bir anlayışa dönüşmüş, Emevî ve Abbasî yönetimlerinde otoritenin sağlamaştırılması adına Kur'ân ayetleri kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yaşanan bu baskıcı tutum karşısında da ilim cenahlarından da karşı çıkmalar baş göstermiş ve dolayısıyla toplum iki kutuplu bir yapıda yaşamak zorunda kalmıştır.

Gerileme dönemlerine gelindiğinde de Batının dünyada söz sahibi olmasıyla birlikte algılar değişmiş, değişen algılardan biri de konumuz olan sünnetullah anlayışındadır. Sünnetullah'ın doğa kanunları anlayışına evrilmesinden dolayı gerçekleşen yaklaşımlarda Allah'ın müminlere yardımını, mucizeler ve helak konusuyla alakalı yeni anlayışlar görülmüştür. Taraftarlarınca batıya ayak uydurabilme adına Hint alt kıtasından Seyyid Ahmet Han çözümü topyekûn mucizeleri inkâr etmede

bulmuştur. Mısır'da da Abduh ve Reşit Rıza da mucizeleri aklen kabul edilecek malzemeler haline getirmeye çalışmış ve “sünnet-i hâsse” olarak adlandırılan bir kavram ortaya koymuşlardır. Bu kavrama göre sünnetullah yasalarında özel bir takım başka kurallar neticesinde tabiat kanunlarını alt üst eden mucizeler açıklanmaya çalışılmıştır. Hz. Mûsâ kıssasında denizin yarılması gibi bir mucizede, tonlarca suyu geri çekebilecek güçte bir metcezirle açıklanması, Fil sûresinde taş attığı bildirilen Ebabel kuşlarının taş değil, mikrop saldıdığı benzeri açıklamalar mucize kavramının içini boşaltmaya varır yorumlar olmaktan ileriye gitmemektedir.

Sünnetullah hakkında değiştiği iddia edilen bir diğer anlayış olan helak edilme yasasına göre, Hz. Peygamber dönemiyle birlikte bu yasanın artık yürürlükte olmadığı, ortaya atılmıştır. Helak edilme yasasında, toplum içerisinde peygamber varlığı en önemli etmendir. Nitekim topyekûn bir helakın gerçekleşmesi peygamber gönderilmiş toplumlarda meydana gelmektedir. Peygamberin bulunmadığı toplumlarda ise topyekûn helak gerçekleşmemekte, tabiat yasaları üzerinden deprem, sel, fırtına vb bazı olaylar neticesinde zaman içerisinde toplumlara azap edilmektedir. Nitekim bu azapların toplumlar tarafından gerçekleştirileceği de silahlar, bombalar, savaş uçakları gibi kitle imha silahlarını da kapsar yapıdadır. Bunlarla birlikte müminlerin dünya üzerindeki toplumlar arasında var oluşları ve toplumu pozitif yönde dönüştürme potansiyellerini taşımaları dolayısıyla Allah'ın kafir ve zalim toplumlara azap etmesinde müddet tanınmaktadır.

Sünnetullah'ın yönetim ve otoritede Rabbimiz tarafından müminlere vaat edilmesi olgusuna paralel olarak, Hz. Peygamber tarafından zikrolunan birkaç hadisi şerifte de tıpkı İslâm tarihinin ilk teşekkül zamanlarında olduğu gibi, günümüz zaman şartlarında da zaferlere ulaşmada bazı rivayetler tespit edilmiştir. Böylelikle sünnetullah açısından ele alınarak sadece hadisi şerifler kullanılarak da bir çalışma yapılabilir. Tespit ettiğimiz hadislerden çarpıcı bir örnek olması açısından ele aldığımız hilafet ve yönetime dikkat çeken hadis, günümüze ışık tutar yapıda dönemlerden bahsetmekte ve sünnetullah yönünde bir zafer ve otorite öngörmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'da, Allah tarafından peygamberine ve ona inanan müminlere vaat ettiği yönetim yasasının, tespit ettiğimiz bu hadisi şerifle de paralel olmasıyla, yaşanmış ve

yaşanmakta olan bir takım güncel meselelerle birlikte, gerileme devrinde ortaya çıkmış birtakım problemlerin aslında gerçek bir problem olmadığını ortaya koymakta ve Allah'ın müminlere yardım ettiği görülmektedir. Böylelikle geçmiş topluluklardan itibaren tüm insanların muhatap oldukları sünnetullah olguları değişim yaşamadan aynı şekilde devam etmektedir.

Dolayısıyla toplumsal sünnetullah yasalarında işin özünü yansıtır şekilde, tüm insanlığa karşı ayırım gözetilmeksizin genellik; Allah'ın belirttiği iyi ya da kötü bir eğilim göstermeyle değişim; bu değişimin kötü olması durumunda helak (azap) ya da değişimin iyi olması durumunda Allah'ın yardımı şeklinde bir sünnetullah kanunları bulunmaktadır. Değişim yasasının odak noktasında bulunan peygamberler ise, sünnetullah yasaları bağlamında toplumların Allah'tan göreceği karşılık doğrultusunda geleceklerini belirleyen en önemli faktörler olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm (Cüz'ü Amme)*. Cemiyeti'l-Hayriyeti'l-İslâmiye, 1341.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire-Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Akça, Gürsoy - Hülür, Himmet. "Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2004), 259-282.

Akgül, Benginur İkbâl. "Rusya-Ukrayna Savaşı'nda 1 yıl geride kaldı". *TRT Haber*. 23 Şubat 2023. Erişim 01 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-ukrayna-savasinda-1-yil-geride-kaldi-748387.html>

Atik, Bilal. "Mucize-Sünnetullah İlişkisi Bağlamında İ'câzu'l-Kur'ân". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 185-216.

Avanos, Fatih. "Karabağ Savaşı'nın 1. yılı". *TRT Haber*. 27 Eylül 2021. Erişim 02 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/karabag-savasinin-1-yili-611908.html>

Aydoğmuş, Hale. "ABD'nin Afganistan savaşından geriye kalan büyük yıkım". *TRT Haber*. 27 Nisan 2021. Erişim 01 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdnin-afganistan-savasindan-geriye-kalan-buyuk-yikim-573229.html>

Becerikli, Uğur. "Katar, Araplara İlişkin Önyargıları Kırdı". *TRT Haber*. 09 Nisan 2023. Erişim 02 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/katar-araplara-iliskin-onyargilari-kirdi-732146.html>

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1418.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr Abdulhalik. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 2009.

Biber, Ali Burak. "Afganistan: ABD'nin trilyon dolarlık savaşı". *TRT Haber*. 19 Eylül 2019. Erişim 01 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afganistan-abdnin-trilyon-dolarlik-savasi-431804.html>

Bilge, Mustafa L. "Lut Gölü". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lut-golu>

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.

Can, Seyithan. "Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helâkının İmkânı". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (27 Haziran 2022), 9-32.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâhu Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim Lilmelâyîn, 1987.

Cündioğlu, Düccane. "Tefsir'de Helenizm 'Bilimsel Tefsir' Zaafı ve Eleştirisi". *Bilgi ve Hikmet Dergisi* 4 (Güz 1993), 152.

Cürcânî, Şerif. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 1. Basım, 1403.

Çelebi, İlyas. "Sünnetullah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunnetullah>

Demir, Şehmus. *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2019.

Dikici, Ali. "Polislikte Stockholm Sendromu". Erişim 22 Mayıs 2023. https://www.academia.edu/7195939/Poliste_Stockholm_Sendromu

Dozy, Reinhart. *Târîh-i İslâmiyyet*. çev. Abdullah Cevdet. 2 Cilt. Mısır: İctihad, 1908.

Emecen, Feridun. "İstanbul". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul>

Ertuğrul, İsmail Fenni. *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk, Dozy'nin Târih-i İslamiyet'i Üzerine Reddiyedir.* çev. Ahmet Çapku. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Fayda, Mustafa. “Ebû Bekir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-bekir>

Fayda, Mustafa. “Hulefâ-yi Râşidîn”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulefa-yi-rasidin>

Fığlalı, Ethem Ruhi. “Cemel Vak’ası”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemel-vakasi>

Goldziher, Ignaz. *Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmî.* çev. Abdulhalim Neccâr. Kahire: el-Merkezü'l-Kavmî li't-Terceme, 2013.

Göksoy, İsmail Hakkı. “Endonezya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/endonezya>

Güneş, Abdulbaki. “Kur’ân’da Sünnetullah Ve Toplumların Çöküş Nedenleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 61-93.

Hallaq, Wael B. *İmkânsız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?* ed. Cemil Üzen. çev. Aziz Hikmet. İstanbul: Babil Kitap, 3. Basım, 2020.

Hamidullah, Muhammed. “Hendek Gazvesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hendek-gazvesi>

Hamidullah, Muhammed - Avcı, Casim. “Uhud Gazvesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/uhud-gazvesi>

Harman, Ömer Faruk. “Yûnus”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus>

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nûreddin. *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid.* thk. Hüsâmuddîn Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.

Hilmi, Şehbenderzâde Ahmed. *Târîh-i İslâm.* 2 Cilt. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1. Basım, 1910.

İsfahânî, Râgîb. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1991.

İbn İshâk, Muhammed. *Siyer*. ed. Muhammed Hamidullah. çev. Sezai Özel. Akabe Yayınları, 1. Basım, 1988.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Âzîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Kitâbu Uyûnu'l-Ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1925.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.

İbnü'l-Esîr, İzzeddîn. *el-Kâmil fî't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1997.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.

Kazancı, Ahmet Lütfi. "Hakem b. Ebi'l-As ve Sürgün Olayı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (1994), 41-51.

Koca, Ferhat. "Mısırlı İslam Tarihçisi ve Hukukçusu Muhammed Hudarî Bek (1837-1927): Hayatı, Eserleri ve Fıkhî Görüşleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 167-178.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Kutub, Seyyid. *Fi Zılâli'l-Kur'an*. çev. Yakup Çiçek vd. 12 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1992.

Manastırlı, İsmail Hakkı. *Tarih-i İslamiyet Nâmı Müstearıyla Doktor Dozy'nin Türkçeye Mütercem Risalesine Karşı Reddiye -II*. "Sırât-ı Müstakîm" 4/82 (1910), 58,59.

Manastırlı, İsmail Hakkı. *Tarih-i İslamiyet Nam-ı Müstearıyla Doktor Dozy'nin Türkçeye Mütercem Risalesine Karşı Reddiye* - 28. "Sırât-ı Müstakîm" 5/105 (1910), 4-6.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.

Muhammed Esed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 9. Basım, 2015.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahih*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1374.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdu'l-Mun'im Şelbî - Şuayb Arnaûd. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1998.

Özacar, İlyas Umut. "İsrail'in hukuk tanımaz zulmü: Beyaz fosfor". *TRT Haber*. 17 Ekim 2023. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilin-hukuk-tanimaz-zulmu-beyaz-fosfor-804452.html>

Özkan, Mustafa. "Medine Vesikası". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi>

Özsoy, Ömer. *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 1994.

Rahman, Fazlur. *İslâm*. çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın. İstanbul: Selçuk Yayınları, 3. Basım, 1993.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1999.

Said, Cevdet. *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*. çev. İlhan Kutluer. İstanbul: İnsan Yayınları, 13. Basım, 2023.

Sırma, İhsan Süreyya. *Abbasiler Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 12. Basım, 2013.

Sicistânî, Ebî Dâvud. *Süneni Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Suyûtî, Celaleddin. *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Celaleddin. *Halifeler Tarihi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2. Basım, 2015.

Suyûtî, Celaleddin. *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1. Basım, ts.

Tabatabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1. Basım, 1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türki. 24 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hicr li't-Tibâa' ve'n-Neşr, 1. Basım, 2001.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Mısır: Darü'l-Meârif, 2. Basım, 1967.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l-Kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.

Tok, Nuri. *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Toplumlar*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Uzunpostalcı, Mustafa. "Ebû Hanîfe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hanife>

Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1969.

Yâsin, Abdüsselâm. *Sünnetullah -Allah'ın Evrensel Yasası-*. çev. Adem Yerinde. İnkılâb Yayınları, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Halku'l-Kur'ân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halkul-kuran>

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.

Yılmaz, İsmail. "İslam ve Modern Hukuk Ekseninde Savaş Esirleri". *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 3/2 (2023), 473-496.

Yiğit, İsmail. "Osman". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman>

Yiğit, İsmail. "Sıffin Savaşı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifin-savasi>

Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihne>

Zemahşerî, Muhammed. *Keşşâf Tefsiri*. ed. Murat Sülün. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2016.

NASA Science. "Heliosphere". Erişim 29 Nisan 2024. <https://science.nasa.gov/heliophysics/focus-areas/heliosphere/>

TRT Haber. "Afganistan'da ABD uçağına tutunup kaçmaya çalışanlar düşerek can verdi". 16 Ağustos 2021. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afganistanda-abd-ucagina-tutunup-kacmaya-calisanlar-duserek-can-verdi-602295.html>

TRT Haber. "Dünyanın en büyük açık cezaevi: Gazze 15 yıldır İsrail ablukasında". 12 Mayıs 2021. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-en-buyuk-acik-cezaevi-gazze-15-yildir-israil-ablukasinda-580248.html>

TRT Haber. "Gazze'de can kaybı 36 bin 439'a çıktı". 02 Haziran 2024. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/gazgede-can-kaybi-36-bin-439a-cikti-861405.html>

TRT Haber. "Hamis'in serbest bıraktığı İsraili kadın esir: Kendi koşullarının aynısını bize de sağladılar". 24 Ekim 2023. Erişim 13 Ağustos 2024.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/hamasin-serbest-biraktigi-israilli-kadin-esir-kendi-kosullarinin-aynisini-bize-de-sagladilar-806506.html>

TRT Haber. “ Hamas’tan ‘Aksa Tufanı’ operasyonu: İsrail savaş durumu ilan etti”. 12 Ekim 2023. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/hamastan-aksa-tufani-operasyonu-israil-savas-durumu-ilan-etti-801511.html>

TRT Haber. “İsrail 7 Ekim’den bu yana 212 okulu vurdu”. 27 Mart 2024. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-7-ekimden-bu-yana-212-okulu-vurdu-847322.html>

TRT Haber. “İsrail Gazze’ye fosfor bombasıyla saldırıyor”. 10 Kasım 2023. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-gazze-ye-fosfor-bombasiyla-saldiriyor-811811.html>

TRT Haber. “İsraili esirlerin yakınları Netanyahu’yu protesto etti”. 25 Nisan 2024. Erişim 04 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilli-esirlerin-yakinlari-netanyahuyu-protesto-etti-853230.html>

TRT Haber. “Taliban, Afganistan’da ‘genel af’ ilan etti”. 17 Ağustos 2021. Erişim 01 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/taliban-afganistanda-genel-af-ilan-etti-602513.html>

TRT Haber. “Tel Aviv’de İsraili esir yakınlarının protestosunda olaylar çıktı”. 30 Nisan 2024. Erişim 04 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/tel-avivde-israilli-esir-yakinlarinin-protestosunda-olaylar-cikti-854217.html>